

ŞU FIRAT'IN SUYU

DURSUN YILDIZ - ÖZDEMİR ÖZBAY

TRUNA®

Şu Fırat'ın Suyu Akar Serindir*

*Ölem ölem derdo ölem akar serindir
Yarimi götürdü (anam) kanlı zalimdir
Ölem ölem kanlı zalimdir
Daha gün görmemiş taze gelindir
Ölem ölem derdo ölem taze gelindir
Söyletmeyin beni anam yaram derindir
Ölem ölem yaram derindir nasıl gülem*

*Kömürhan köprüsü harput'a bakar
Ölem ölem derdo ölem harput'a bakar
Körolası zalim Fırat ocaklar yıkar
Ölem ölem ocaklar yıkar nasıl gülem
Ahbapların gelmiş ağıtlar yakar
Ölem ölem derdo ölem ağıtlar yakar
Söyletmeyin beni anam yaram derindir
Ölem ölem yaram derindir nasıl gülem*

*Şu Fırat'ın Suyu Akar Serindir türküsünün sözleri 1987 yılında İhsan Öztürk tarafından derlenmiş olup Elazığ yöresine aittir.

DURŞUN YILDIZ

İnşaat Mühendisleri ve Su Politikaları Uzmanı - DSİ Eski Daire Bşk. Yrd.

1958 yılında Samsun’da doğan Dursun Yıldız, 1981 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden mezun oldu. 1983 yılında DSİ Genel Müdürlüğü’nde çalışmaya başlayan Yıldız, bu dönemde Hollanda ve ABD’de lisansüstü mesleki teknik eğitim ve uygulama programlarına katıldı. ATAUM’da “*AB Temel Eğitimi*” ve “*Uluslararası İlişkiler Uzmanlık*” programlarını izledi. Hacettepe Üniversitesi Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezi’nde, su politikaları alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. DSİ’de Teknik Araştırma ve İçme suyu Dairesi Başkanlıkları’nda şube müdürlüğü ve daire başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Bu dönem içinde Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezi’nde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak ders verdi. UMAG’da su ve enerji politikaları konusunda da konferanslar veren Yıldız, 2007 yılında DSİ’den emekliye ayrıldı.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği’nde ve İnşaat Mühendisleri Odası’nda çeşitli dönemlerde yönetim kurulu üyeliği ve ikinci başkanlık görevlerinde de bulunan Dursun Yıldız’ın mesleki, teknik, teknopolitik ve hidropolitik alanlarında yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış çok sayıda teknik rapor, bildiri ve makaleleri ayrıca yedi adet rapor ve kitabı vardır.

TMMOB ve İnşaat Mühendisleri Odası’nda çeşitli dönemlerde Yönetim Kurulu Üyeliği ve İkinci Başkanlık görevlerinde de bulunan Dursun Yıldız’ın mesleki, teknik, teknopolitik ve hidropolitik alanlarında yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış çok sayıda teknik rapor, bildiri ve makaleleri ve yedi adet rapor ve kitabı vardır.

Topraksuenerji çalışma grubu üyesi olan Dursun Yıldız Türkiye Ziraatçiler Derneği tarafından Su Politikaları konusundaki araştırmaları nedeniyle “2008 yılı Başarı Ödülü’ne” layık görülmüştür.

Dursun Yıldız hâlen kendi Mühendislik ve Müşavirlik firmasını yürütmektedir

ÖZDEMİR ÖZBAY

Avukat- DSİ Eski Baş Hukuk Müşaviri

1944 yılında Kayseri Pınarbaşı’nda doğan Özdemir ÖZBAY 1971 yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. Daha sonra 1972 yılında DSİ Genel Müdürlüğünde göreve başladı ve 1979 yılına kadar DSİ 16 Bölge Müdürlüğü Keban Barajı’nda görev yaptı. Bu dönemde Keban Barajı kamulaştırma ve müteahhit ihtilaflarından sorumlu avukat olarak çalıştı. 1979 ile 1997 yılları arasında 18 yıl boyunca DSİ Hukuk Müşavirliği’nde Karakaya Barajı, Atatürk Barajı ve GAP ile ilgili kamulaştırma ve mukavele ihtilaflarında sorumlu avukat olarak görev yaptı. Bu dönemde bölgenin tarihî ve kültürel yapısını derinlemesine inceleme olanağı buldu.

Daha sonra 1997 ile 2007 arasında DSİ Hukuk Müşaviri ve Baş Hukuk Müşaviri olarak çalıştı. 2007 yılında emekli olan Özdemir ÖZBAY hâlen bir Mühendislik Müşavirlik Şirketinin Hukuk Müşaviri olarak çalışıyor.

DSİ’de çalışma süresi içinde Devlet Planlama Teşkilatı 6, 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planları’nın hazırlanması komisyonlarında komisyon üyeliği ve başkanlığı yapan Özdemir Özbay, DSİ mevzuatı ile ilgili TBMM Komisyonlarında komisyon üyelerine bilgi verdi ve çalışmalara katkıda bulundu.

Topraksuenerji çalışma grubu üyesi olan Özdemir ÖZBAY’ evli ve iki çocuk babası olup çeşitli dergilerde yayımlanmış ve sempozyum ve konferanslarda sunulmuş birçok makale, bildiri ve kitapları bulunmaktadır.

Birinci Baskı : Ocak 2011 Truva Yayınları .İstanbul

İÇİNDEKİLER
ÖN SÖZ

BÖLÜM 1
Mitolojik Çağdan Günümüze Fırat ve Dicle

BÖLÜM 2
Şu Fırat'ın Suyu ve İnsanlığın Gelişimi

BÖLÜM 3
Fırat Dicle Havzası'nda Su

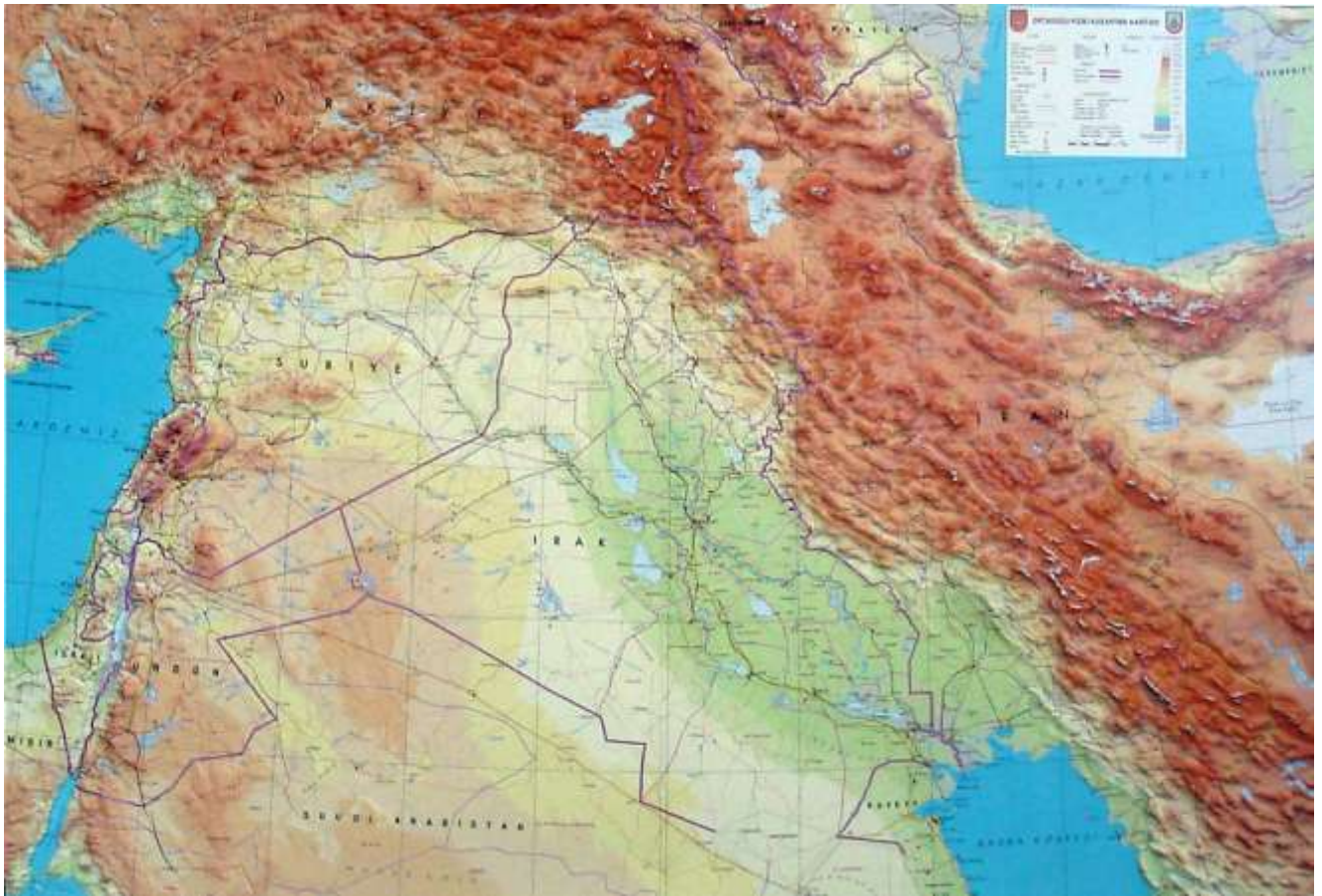
BÖLÜM 4
Sınırı Aşan Sular ve Dicle-Fırat Suyu

BÖLÜM 5
Şu Fırat'ın Suyu İçin Çağları da Dağları da Deldik

BÖLÜM 6
Şu Fırat'ın Suyu Artık Özgür Değil

BÖLÜM 7
Şu Fırat'ın Suyu Bölge Barışına Nasıl Akar?

KAYNAKÇA

ÖN SÖZ

Tarihi insanlık tarihi kadar eski ve ilk çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası olan çok renkli ve çok kültürlü bir bölgenin sularındır Dicle ve Fırat...

Semavi dinlerin tümüne ev sahipliği yapması nedeniyle tarih boyunca dini olduğu kadar siyasi, ticari ve stratejik öneme sahip bir coğrafyanın sularının adlarıdır Dicle ve Fırat,

Güneyden ve Akdeniz'den gelip doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında yer alması nedeniyle sürekli hareket içindeki bir kara parçasını besleyen sulardır Dicle ve Fırat,

Geçmişte tarihî İpek Yolu üzerindeki, bugün de petrol ve doğal gaz yollarının kavşak noktasını en kolay kontrol edebilecek konumdaki bir coğrafyanın can damarlarıdır Dicle ve Fırat,

Mezopotamya'nın tarihini yaratan ve bu renkli tarihi kesintisiz olarak besleyip bugüne taşıyan sulardır Dicle ve Fırat,

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana bölgenin kaderinde en önemli rolü oynayan sulardır Dicle ve Fırat,

Nil ile birlikte kutsal kitaplarda adları geçen ırmakların adlarıdır Dicle ve Fırat,

Şu Fırat'ın suyu çok yerde konuşulur,

Üstüne ağıtlar yakılır, senaryolar yazılır, büyük projeler yapılır,

O bütün bunlara aldırmandan sadece akar...

Medeniyetin doğduğu topraklara can veren bu suların tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.

Ama önemi hiç azalmamıştır, hikâyeleri efsaneleri hiç eskimemiştir...

Yüzyıllar boyu bütün coşkusu, heybeti ve bilgeliğiyle akar durur şu Fırat...

Şu Fırat'ın suyu asırlara ve tarihe şahit oldu. Yanı başında devletler kuruldu devletler yok oldu, Nice Peygamberler tebliğ vazifesini bu bölgede yerine getirdi. Hz İbrahim'in doğduğu şehir Ur, bir tufan sonucu yıkıldığında Fırat buradan geçiyordu.

Nice gümrah ırmaklar kıskandı onu,

Ama Fırat'ın sularının hiç umurunda olmadı bu,

O hep öyküsünü anlattı durdu...

Murathan Mungan'ın şiirindeki gibi

“Biliyorum, bir nehir akarken anlatır öyküsünü/ (...) / akarken gördüğü sır/ saklamak içindir/

Sular içinde bir başka sudur Fırat. Mezopotamya'da yaşayan kavimlerin tüm sırlarını bilir.

Belki de aniden coşması taşıyamadığı bazı sırlara isyan içindir.

Şu Fırat'ın suyu geçmişten geleceğe akar,

Ne yorulur, ne de sınırlarda durur,

Bölgede tarih onun etrafında kurulur,

Şimdi yine aynı şey olmaktadır,

Bu nedenle Şu Fırat'ın suyunu yazmak, bölgedeki geçmişi, bugünü ve geleceği yazmaktır...

Geçmişi bu su üzerinden bugüne ve geleceğe bağlamaktır...

Araştırırken anladık ki,

Siz kendi hâline bırakın onu, çok şey anlatır size,

Biz de bu çalışmamızda Fırat'ın tarihsel, mitolojik, hidrolojik, hidropolitik alanına bir giriş yaptık,

Ve sonra sözü “Şu Fırat'ın Suyu'na” bıraktık...

Fırat barış ve kardeşliğe aksın diye...

Dursun YILDIZ-Özdemir ÖZBAY
Aralık 2010 –Ankara

BÖLÜM 1

Mitolojik Çağdan Günümüze Fırat ve Dicle

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, bilindiği gibi tarihin başladığı, yani insanoğlunun yazıya geçişinin tanığı olduğu, uygarlıkların peş peşe kurulduğu bir coğrafyadır. Semavi dinlerin doğduğu, tarihin bilinen ilk Mythe'lerinin yazıldığı bir coğrafyadır. Böyle bir coğrafya'da yaşamın, uygarlığın kaynağı elbette Toprak ve toprağın üretime geçmesi için gerekli olan sudur. Eski Sümer'in ya da diğer Mezopotamya uygarlıklarının dinsel inançlarında ana tanrıça üreten ve doğuran topraktır. Doğumun, üretimin ikinci kahramanı ise Baba Tanrı sayılan Su'dur. Böyle bir felsefenin egemen olduğu bir ortamda, bu coğrafyada akan sular da elbette kutsaldır. Yaşamın en önemli kaynağı olan Su'nun kaynakları olan bölge ırmaklarının Bölgedeki inanç sistemlerinde yer alması, Bölgenin mitolojisinde yer alması kaçınılmaz bir gerçektir. Bugün bile bu coğrafyada bu ırmaklar bölgede yaşayan insanlar için yaşamsal kaynak olma özelliğini sürdürmektedir. Bu nedenle de bu yayında bu ırmaklarla ilgili bilinen en eski mitolojik kaynaklardan hareketle, kutsal kitaplarda nasıl yer aldıklarını da inceleyerek günümüze ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kutsal Kitaplarda Su ve Dicle ve Fırat

Ortadoğu üç dinin beşiği tektanrıcılığın dünyaya yayıldığı merkez olup bu merkezin suları da Dicle ve Fırat sularıdır. Bölgedeki iklimsel ve coğrafi koşullar nedeniyle kısıtlı bir kaynak durumunda olan su her üç dinde de çok hassas bir tema olarak ele alınmıştır.

Fırat ve Dicle bu bölgenin suları olarak kutsal kitaplarda ve ayetlerde yer almış ve dini motiflerle süslenen çok önemli iki ırmak olmuştur.

Semavi dinlerin kutsal kitaplarında Su'nun ve toprağın yaradılış öyküsünü, bu öykünün başkahramanları olan bölgemizin ırmaklarını, özellikle de Fırat ile Dicle'nin adlarının geçtiği ilk dinî metinleri "Eski Ahit" yani "Tevratı Şerif"te bulmaktayız. Tevrat'ın "Tekvin-Musa'nın Birinci Kitabı, Bab-1"de şöyle denilmektedir;

"Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı Ve yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı Ve Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi; ışık olsun ve ışık oldu Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü Ve Allah Işığı karanlıktan ayırdı Ve Allah Işığa Gündüz, karanlığa Gece dedi. Ve Akşam oldu ve sabah oldu. Bir gün.

Ve Allah dedi; Suların üzerinde Kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın Ve Allah Kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı Ve böyle oldu Ve Allah kubbeye Gök, dedi ve akşam oldu ve Sabah oldu. İkinci gün.

Ve Allah dedi; Gök altındaki sular bir yere biriksin ve kuru toprak görünsün. Ve böyle oldu Ve Allah kuru toprağa yer dedi. Ve suların birikintisine Denizler dedi Ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi; Yer ot, tohum veren sebze ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar çıkardı ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu. Üçüncü gün.

.....
.....

Ve Allah dedi; Sular canlı mahlûkların sürüleri ile kaynaşsın Ve Gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu. Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi Ve Yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı ve onu takdis etti. Çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işlerden o günde istirahat etti. Rab Allah yeri ve gökleri yarattığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerin asılları bunlardır. Ve yerde henüz bir kır fidanı yoktu. Ve bir kır otu henüz bitmemişti; Çünkü Rab Allah yerin üzerine henüz yağmur yağdırmamıştı. Ve toprağı işlemek için adam yoktu. Ve yerden

buğu yükseldi ve bütün toprağın yüzünü suladı Ve Rab Allah, yerin toprağından Adam'ı yaptı. Ve burnuna hayat nefesini üfledi. Ve Adam yaşayan can oldu.

Bu bölümde Adem ile Havva'nın bulunduğu Aden bahçesini sulayan ırmak hakkında şöyle denmektedir;

Ve Rab Allah şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve Rab Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını, Ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı; ve oradan bölündü; Ve dört kol oldu. Birinin adı Pışondur; Kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır; Ve bu diyarın altını iyidir. Orada ak günnük ve akik taşı vardır. Ve ikinci ırmağın adı Gihondur. Bütün Kuş ilini kuşatan odur. Ve Üçüncü Irmağın adı Dicle'dir. Aşur'un(Asur) önünden akan odur. Ve Dördüncü ırmak Fırat'tır¹.

Yukarıda Açıklanan Bab'larda Fırat ve Dicle'nin isimlerini ilk kez kutsal kitapta görmekteyiz. Bu iki ırmak aynı şekilde Mezopotamya mitolojisinde de yer almıştır. Daha başka bir söylemle bu iki ırmağın yaşamsal önemi, uygarlıklar için önemi kutsal metinlerde yer aldığından beri, hem çatışmanın hem de barışın konusu olarak binlerce yıl öteden günümüz jeopolitik literatüründe de yer almış olmaktadır.

Tarihin çok eski dönemlerinden beri insanlığın kaderini etkileyen bu iki ırmak ne kadar yaşam kaynağı, ne kadar uygarlıkların kaynağı olmuş ise, bir o kadar da taşkınları ile çevresini silip süpürerek yaşamı ve uygarlıkları ortadan kaldıran güç olmuştur.Su, ne kadar yaşam kaynağı ise kontrol edilemediği zaman ya da doğal afet hâline geldiği zaman, bir o kadar da ölüm ve yıkım kaynağı olabilmektedir.Orta Doğu coğrafyasında en özellikli ve en önemli yıkım, Mezopotamya mitolojisine ve oradan da kutsal kitaplara geçerek İnsanlığın bilincinde yer alan “Nuh Tufanı”dır. Tevrat'ın “Musa'nın Birinci Kitabı” bölümünün 6.ncı Bap'ında bu olay çok detaylı bir biçimde yer almıştır.Aynı olayın anlatıldığı bölümler Daha Sonraki Kutsal Kitaplarda, ” İncil (Yeni Ahit) ve Kur'anı Kerim”de de ufak değişikliklerle yer almıştır .Nuh Tufanı'nın Tevrat anlatımı biraz daha detaylıdır ve aynen bu sayfalara alınmıştır².

“BAP 6 –Ve vaki oldu ki, toprağın yüzü üzerinde adamlar çoğalmaya başladı.Ve onların kızları doğduğu zaman, Allah oğulları, adam kızlarının güzel olduklarını gördüler ve bütün seçtiklerinden karılar aldılar.Ve Rab, dedi; Ruhum adam ile ebediyen çekişmeyecektir.Çünkü o ettir, Bunun için onun günleri yüz yirmi yıl olacaktır.Allah oğulları İnsan kızlarına vardıkları ve bu kızlar onlara çocuk doğurdıkları zaman, o günlerde, hem de ondan sonra, yeryüzünde nefilim (İri adamlar) var.Bunlar eski zamandan zorbalılar ve şöhretli adamlardı.

Ve Rab gördü ki, yeryüzünde adamın kötülüğü çoktu.ve her gün yüreğinin düşünceleri ve kuruntuları ancak kötü idi.Ve yeryüzünde adam yaptığına nadim oldu.ve yüreğinde acı duydu.Ve Rab dedi; Yarattığım adam, ve hayvanları, sürünenleri ve göklerin kuşlarını toprağın yüzü üzerinden sileceğim.Çünkü onları yaptığımı nadim oldum.Fakat Nuh Rabbinin gözünde inayet buldu. Nuh'un zürriyetleri bunlardır.Nuh sadık adamdı, ve kendi devirlerinde kamildi.Nuh Allah ile birlikte yürüdü, ve Nuh üç oğul babası oldu.Sam, Ham ve Yafet..

Nuh Tufanı

Ve Allah Nuh'a dedi; Önüme bütün beşerin sonu geldi.Çünkü onlar nedeni ile yeryüzü zorbalıklarla doldu. Ve işte, ben onları yeryüzü ile beraber yok edeceğim.Kendine gofer ağacından bir gemi yap; Gemide odalar yapacaksın.ve onu içeriden ve dışarıdan ziftleyeceksin.Ve onu şöyle

¹ Eski Ahit (Tevrat-ı Şerif): Tekvin-Musa'nın Birinci Kitabı Bab-1 Kitab-ı Mukaddes –Eski ve Yeni Ahit.Kitab-ı Mukaddes Şirketi –İstanbul 2010.

² age. Bab 6

yapacaksın; geminin uzunluğu üç yüz arşın, genişliği elli arşın, ve yüksekliği otuz arşın olacaktır.Gemiye ışıklık yapacaksın, ve onu yukarıya doğru bir arşına tamamlayacaksın.Ve geminin kapısını yan tarafa koyacaksın, alt, ikinci, üçüncü kat olarak onu tamamlayacaksın.Ve ben, işte ben, göklerin altında kendisine hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için yeryüzü üzerine sular tufanı getiriyorum.Yeryüzünde olanların hepsi ölecektir.Fakat seninle ahdimi sabit kılacağım.Ve sen ve seninle beraber oğulların Senin karın ve oğullarının karıları gemiye gireceksiniz.Ve seninle beraber sağ kalmak için er yaşayan, bütün beden sahibi olanlardan, her neviden ikişer olarak gemiye getireceksin.Erkek ve dişi olacaklar.Cinslerine göre kuşlardan ve cinslerine göre sığırlardan, cinslerine göre toprakta her sürünenden, her neviden ikişer olarak sağ kalmak için sana gelecekler.Ve sen, yenilen her yemekten kendine al ve yanına topla.Sana ve onlara da yiyecek olacaktır.

Ve Nuh Allah'ın kendisine emrettiği her şeye göre yaptı; Öyle yaptı.Ve yeryüzünde sular tufanı olduğu zaman, Nuh altı yüz yaşında idi.Ve tufanın suları yüzünden Nuh ve oğulları ve karısı ve oğullarının karıları kendisi ile beraber gemiye girdiler.Allah'ın Nuh'a emretmiş olduğuna göre, temiz hayvanlardan ve temiz olmayan hayvanlardan ve kuşlardan ve toprak üzerinde sürünenlerin hepsinden erkek ve dişi olarak ikişer ikişer Nuh'un yanına girdiler.Ve vaki oldu ki o yedi günden sonra, tufanın suları yeryüzü üzerinde idi.Nuh'un ömrünün altıyüz'üncü senesinde, , ikinci ayda, ayın onyedinci gününde, o günde enginin bütün kaynakları yarıldılar.ve göklerin pencereleri açıldılar.Ve yeryüzü üzerinde kırk gün kırk gece yağmur yağdı³.

Ve gemiye girenler, Allahın ona emrettiği gibi bütün beden sahiplerinden dişi ve erkek olarak girdiler.Ve Rab Geminin kapısını kapadı.Ve yeryüzünde sular pek çok yükseldiler. Kırk gün tufan oldu.ve sular çoğalıp gemiyi kaldırdılar.Ve gemi yerden kalktı.Ve gemi sular üzerinde kurudu.Ve yeryüzündeki yüksek dağlar sular altında kayboldu.Yeryüzünde hareket eden bütün beden sahipleri, gerek kuşlar, gerek sığırlar ve diğer hayvanlar, ve yeryüzü üzerinde her sürünen ve her adam öldü.Bütün karada olanlardan, burunlarında hayat ruhunun nefesi olanların hepsi öldü. Ve adamlardan sığırlara kadar, sürünenlere kadar ve göklerin kuşlarına kadar her şey silindi.Ve yeryüzünden silindiler.Yalnız Nuh ve kendisi ile beraber gemide olanlar kaldılar.Ve yüz elli gün sular yeryüzünde yükseldiler.

BAP 8- Ve Allah Nuh'u ve onunla beraber gemide olan bütün hayvanları korudu ve gittikçe sular yerden çekildiler.Ve yüz elli gün bittikten sonra sular azaldılar.Ve gemi yedinci ayda ayın onyedinci gününde Ararat(Ağrı) dağları üzerinde oturdu..Ve sular onuncu aya kadar, gittikçe azaldılar.Onuncu ayda, ayın birinde dağların başları göründüler.Ve güvercin ayağının tabanına bir istirahat yeri bulamadı.Ve gemiye onun yanına döndü.Çünkü sular bütün yeryüzü üzerinde idiler.Ve elini uzatıp onu tuttu.ve onu kendi yanına gemiye aldı.Ve diğer yedi gün daha bekledi, ve güvercini tekrar gönderdi.Ve akşam vakti güvercin onu yanına girdi.ve işte; ağzında yeni koparılmış zeytin yaprağı vardı.Ve Nuh suların yeryüzünden eksilmiş olduklarını bildi.Ve Yedi gün daha bekledi.baktı ki toprak kurumuştu.Ve güvercini tekrar gönderdi, ve artık o kendi yanına dönmedi.

Ve vakit oldu ki, altı yüz birinci yılında Yer üzerinde sular kurudular.Ve Nuh gemisinin örtüsünü kaldırdı; Ve baktı ki toprağın yüzü kurumuştu.Ve ikinci ayda, ayın on yedisinde yer kuru idi.Ve Allah Nuh'a söyledi; Sen ve senin karın, ve oğulların ve onların karıları seninle beraber gemiden çıkın.Seninle beraber olan her beden sahibi her yaşayan şeyi, gerek kuşları, gerekse sığırları ve gerekse yeryüzünde her sürüneni kendinle beraber çıkar.Ta ki onlar yerde türesinler, ve semereli olup yer

³ age. Bab 8

üzerinde çoğalsınlar.Ve Nuh ve oğulları, ve karısı ve oğullarının karıları gemiden çıktılar, her hayvan, her sürünen şey nevelerine göre gemiden çıktılar”⁴

Tevratın bu Bab’ına kadar Nuh tufanı çok ayrıntılı bir biçimde anlatılmakta olup Olayın başladığı coğrafya elbette Türkiye’nin Güney ve doğusu olup Tufana katılan ırmaklarda elbette Fırat ve Dicle’dir..Diğer kutsal kitaplar İncil ve Kur’anda da çok küçük farklılıklarla aynı mitolojik öykü anlatılmaktadır.

Tekvin’de Fırat ve Dicle

Bu iki Irmak Tevrat’ın “Tekvin, Hz.Musa’nın Birinci Kitabı”, BAP 15’de karşımıza çıkmaktadır.Bu bapta anlatım aynen şöyledir; ”Ve vaki oldu ki, güneş batarken Abram’ın üzerine ağır bir uyku düştü.ve işte onun üzerine bir dehşet koyu karanlık düştü.Ve Abram’ a dedi:iyi bilki senin zürriyetin kendilerinin olmayan bir memlekette garip olacak, ve onlara kulluk edecekler, Ve kulluk edecekleri millete ben hükmedeceğim. Ve ondan sonra büyük malla çıkacaklardır.Fakat sen atalarına selametle gideceksin, ve güzel ihtiyarlıkta gömüleceksin.Ve dördüncü nesilde buraya döneceklerdir, Çünkü Amorit’lerin fesadı henüz tamam olmamıştır.Ve vaki oldu ki, güneş batıp karanlık olunca, işte dumanlı bir fırın ve alevli bir meşale bu parçaların arasından geçti. **O günde Rab Abramla Ahdedip dedi:Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar bu diyarı; Keniler ve Kenizziler, Ve Kadmoniler ve Hittileri, ve Perizileri ve Refalan ve Amoritleri Ve Kenanlıları ve Girgaşileri ve Yebusileri senin zürriyetine verdim.”Günümüzde zaman zaman İsrail devleti ve Yahudi halkı’nın saldırganlığı konu oldukça Yahudilere Tanrı tarafından vaat edilen “Arzı Mevud” yada vaat edilmiş topraklar kavramı tevratın bu ifadesinden hareketle günlük politika konusu yapılmaktadır⁵.**

Beni İsrail veya Yahudi düşüncesinde, kültüründe Nil ile Fırat’ın arasındaki toprakların vaat edilmiş toprak olarak nitelenmesi ve inançlarında yer etmesinin bir başka nedeni ise, O çağlardaki uygarlıkların bu iki ırmağın çevresinde oluşmasıdır.Kenan ili denilen bu günkü İsrail ve Filistin topraklarında zaman zaman iktidarı ele geçiren despot yöneticilerin kıyıcılığı karşısında Peygamber statüsünde olan insanların ve çevrelerindeki kesimin ülkeyi terk ederek ilk sığındıkları bölge Fırat ile Dicle ırmaklarının arası, yani Mezopotamya olmaktadır.Öte yandan Bu günkü Urfa kentinin peygamberler şehri olarak anılmasının da bu açıdan ele alınması gerekmektedir.Zira bu sürgün ve kaçışların sonucu Fırat ile Dicle arasında bu günkü Urfa topraklarında Başta Eyüb Peygamber olmak üzere bir birçok Peygamberin mezarı bulunmaktadır.Hatta bugünkü Harran harabelerinin ismi Urfa’ya sığınan Lut Peygamberin amcası olan Harran’dan gelmekte olup mezarı halen Harran ovasındadır.Lut Peygamberin ise şartların iyileşmesinden yararlanarak Harran’dan Filistin’e döndüğü bilinmektedir.

Aynı şekilde Beni İsrail boyları zaman zaman Mısır’a da sürülmüşler yada sığınmışlardır .Hatta Hazreti İsa bebek iken gösterdiği peygamberlik alametlerinin dönemin Kralı tarafından duyulup Hz.İsa’nın öldürülmesi tehlikesi doğunca, Annesi Meryem Küçük İsa’yı alarak Nil’, Mısır topraklarına kaçmış ve daha sonra Filistin’e dönmüştür.Bu bilgiler İncil de açıkça yer almaktadır⁶.

Sularla ilgili olarak, gerek Nuh Tufanı ve gerekse diğer su fragmanları İncil ve Kur’an da da ufak farklılıklarla yer almıştır.Dolayısıyla burada bunların yeniden ele alınmasının gerekli olmadığını düşünmekteyiz

⁴ Tekvin. Hz Musa’nın Birinci Kitabı 15. Bab’a kadar .Kitab’ı Mukaddes “ Eski ve Yeni Ahid. Kitabı Mukaddes Şirketi İstanbul 2010

⁵ age Bab 15

⁶ İncil. Zirve Yayıncılık ve Dağıtım Ltd Şti.6 Temmuz 2008 İstanbul

Ancak İslam Hukuku oluşurken toprak ve su mülkiyeti konusunda temel ilke ve kaynak görevi yapan Kur'an daki Bakara Suresi'nden söz etmeden geçilmemesi gerekir; Bakara Sure'sindeki ; **"Göklerin ve yerin mülkünün (tasarrufunun) hakikaten Allah'ın olduğunu ve sizin Alah'tan başka ne bir yar nede Allahtan başka hakiki bir yardımcınız olmadığını bilmediniz mi?"**ifadesi yeryüzünün Allah'ın mülkü olduğunu açıklamaktadır⁷.

İslam'da Allah'ın yeryüzündeki vekili Halifedir. Halifenin aynı zamanda Devlet başkanı olduğu düşünülürse, Allah'a ait mülkün, yani toprak ve su kaynaklarının Allah adına Devletin hüküm ve tasarrufunda bulunduğu sonucuna tartışma götürmez bir gerçekçikle ulaşılmaktadır.İslam Hukukunda toprağın ve suyun Devletin mülkiyetinde olması ve kişilere salt kullanma (İntifa) hakkı verilmesi genel ilke olduğundan doğal düzeni olan sular üzerinde de özel mülkiyet söz konusu edilmemiştir. Bu nedenle suların kullanılmasına ilişkin esaslar Devlet tarafından yürütülmüştür. Ancak, İslam hukukunun temelinde teamül büyük önem taşıdığından, eskiden beri kullanıla gelen şekle ve kullananlara, kullanma haklarına saygılı olunmuştur. Daha başka bir deyişle su kullananların fiili yararlanma durumları, mülkiyet hakkı imişçesine korunmuştur. Ancak bu koruma kullanım (intifa) hakkı niteliğinden öteye bir statüye kavuşturulmamıştır. Yani su bu gün de kamunun kullanımına Devlet tarafından sunulmakta olup Medeni Kanunumuzda ve Anayasanın 168. maddesinde Umuma ait suların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu hükmü artık değişmez bir biçimde yer almıştır. Umuma ait suların, ırmaklarımızın tabi olduğu genel hükümlere elbette bu iki tarihî ırmağımız Fırat ve Dicle de tabidir.

⁷ Bakara Suresi 2/ 107, Mealler –Hasan Basri Çantay Kuran-ı Meal-i Kerim İstanbul 1965

BÖLÜM 2

Fırat'ın Suyu ve İnsanlığın Gelişimi

Şu Fırat'ın ismi nereden geliyor ?

Batı dillerinde Fırat nehri, Yunanca'dan gelen **Euphrates** olarak geçer. Yunanlılar da bu sözcüğü belli ki Suriye'de ve bugünkü Urfa-Mardin yöresinde konuşulan Arami dillerinden almışlar. Bu Nehrin adı Akatça en eski Mezopotamya belgelerinde geçiyor, MÖ 2000 li yıllarda, **Pu-rat-tu** olarak⁸. Fırat eski Farsça'da **Ufratu**, Sümercede ise **Buranun** olarak geçiyor. Bizde kullanılan **Fırat** ise bu ismin Akatça'sının Arapça şekli.

Şu Fırat'ın Ermenicesi **Eprat**'tır, İbranicesi de **Phrât**.

Uzmanlar sözcüğün köküne dair bir sürü spekülasyon olduğunu belirtiyor. Bunların içinden en mantıklısının da Aramice ve İbranicede bulunan p-r-t kökü, "yarılmak, bölünmek" anlamında olduğundan söz ediliyor. Acaba Fırat nehri bütün güzergâhı boyunca derin bir yarık içinde aktığı için mi böyle denmiştir? Ya da tarihi Aram yani Suriye ülkesiyle Asur ülkesinin sınırı olduğundan "bölge" gibi bir ad verilmiş olabilir mi? Bilinmiyor. Asurca'da geniş akarsu anlamına geldiği de söyleniyor. Ancak kelimenin Hint-Avrupa kökenli olmadığı, Akadca ve Sümerceden kaynaklandığı, Eski Farsça ve Farsça aracılığıyla diğer dillere geçtiği görüşü ağırlık kazanıyor.

Dicle'nin Akatça'sı **Indiglat**, Tevrat'ta geçen İbranicesi de **Hiddekel** dir⁹. Bunun anlamının "hızlı akan" ya da id(i)gına akan nehir olduğu ileri sürülmektedir¹⁰. Dicle'yi bölgenin diğer büyük ırmağından ayıran en önemli özelliği de hızlı akması olmuştur. Eski Farsçası Tigrat veya Tigrat, Yunancası ise **Tigris** 'tir.

Uzmanların açıklayamadığı bir diğer husus da ; Fırat'ın neden her zaman erkek Dicle'nin ise dişi olduğudur.

Fırat'ın Suyu ve Harran

Rivayet edilir ki, Fırat'ın suları ile Urfa ve Harran ovalarını sulama fikri 2850 yıl önce ortaya atılmıştır. Fikri ortaya atanın ismi bilinmemektedir. Fakat teşebbüse geçenin Asur Kralı Nemrut olduğu kabul edilmektedir. Kral Nemrut'un civardaki ovayı sulamak için 10 bin köleyi yıllarca çalıştırdığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır¹¹. Bu belirsizliklere rağmen Urfa ve Harran ovalarının hem sulu hem susuz devirlerine dair çeşitli kaynaklarda çeşitli bilgiler vardır. Hatta Harran şehrinin kısa bir zaman için de olsa Emevi Devleti'nin başkenti olduğu tarih kitaplarında yazılmaktadır. Nitekim bazı kaynaklarda, MS 680'li yıllar ile ilgili olarak "Bereketli toprakların verimli hâle getirilmesi için kanallar açıldı ve sulama tesisleri yapıldı" denilmektedir. Daha sonra, MS 980'li yıllarda bölgeyi gezen El Mukadderi artık kanallardan bahsetmemiş ve aksine kuyulardan bahsederek, "Şehrin ekinleri kuyulardan temin edilen sularla sulanır" demiştir. Acaba kanallara ne olmuştur ve sular neden daha önce olduğu gibi kanallardan değil de sadece kuyulardan sağlanır hâle gelmiştir.

Zaman geçtikçe bölgeyi anlatan tarihçiler bölgede belli bir çöküşün başladığını açıkça ortaya koymuştur. 18- 20 Haziran 1184'de Harran'ı ziyaret eden meşhur seyyah İbni Cubair bu koşulları şu şekilde anlatır. "Harran'da ne bir gölge bulabilirsin ne de rahat nefes alabilirsin. Çıplak bir ovaya

⁸ Sevan Nişanyan "Fırat" Kelimebaz. Taraf Gazetesi 23.3 2009

⁹ Age.

¹⁰ Abdullah KIRAN "Ortadoğu'da Su Bir Çatışma Ya da Uzlaşma Alanı Kitap yayınevi 2005 s.67

¹¹ Mehmet TURGUT, "GAP'ın Sahipleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.

kurulmuş, bozkırın ortasına konulmuş bir şehir. Yeşillik elbisesinden soyunmuş gibi”¹². 1272’de Moğol istilası başlar. Bu istila ve yıkıntı yıllarını, 8 yıllık büyük bir kuraklık dönemi takip eder ve Harran şehri harap olmaya terk edilir. Moğol istilasından bu yana 700 yıldan fazla zaman geçmiştir. Eski bereket kaynağı Harran ovaları, yarı çöl hâindedir. Sıcaktan ve susuzluktan kuşlar bile yaşayamamaktadır. Harran şehri bir toprak yığını hâindedir. Aradan geçen uzun yıllar bölge insanına Harran’ı unutturamamıştır ve bu hayalin gerçekleşmesini Fırat’la Harran’ın kavuşmasında görmüşlerdir.

Şu Fırat’ın Suyu Harran’a can veriyor

Harran, Kuzey Mezopotamya’dan gelerek batı ve kuzeybatıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği noktada yer alır. Bu özelliğinden dolayı Harran, Anadolu ile sıkı ticari ilişkileri bulunan Asurlu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden biri olmuştur. Anadolu’dan Mezopotamya’ya, Mezopotamya’dan da Anadolu’ya olan ticaret binlerce yıl Harran üzerinden yapılmıştır. Bu da burada zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına olanak tanımıştır.

Harran; Ay, Güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya putperestliğinin (Sabiizm) önemli merkezi olması yönüyle ünlü idi. Bu nedendir ki Harran’da Astronomi ilmi çok ilerlemiştir. Urfa’nın Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri hâline gelmesine karşılık, Asur, Babil ve Hitit devirlerinden beri Harran’da süregelen Sabiizm varlığını MS 11. yüzyıla kadar sürdürebilmiştir. Dünyadaki üç büyük felsefe ekolünden birisi "Harran Ekolü"dür. Cüllab ve Deysan ırmaklarının suladığı kuzey Mezopotamya düzlüğünde bulunan Harran Ovası tarihte bir ağ gibi su kanalları ile örülmüş bir tarım sahası idi. 1184 yılında Harran’ı ziyaret eden Seyyah İbni Cübeyr, burasının önceden gölgelik ve ağaçlık olduğunu, çeşitli meyve sebzelerin yetiştiğini, uzun süren bir kuraklık sonucunda daha önce de söz edildiği gibi harap olduğunu yazmaktadır¹³.

1242 yılında Harran’a gelen İbni Şeddad şunları yazmaktadır: “Deysan ve Cüllab nehirleri arasında kurulmuş olan şehirdeki imalathanelere Cüllab Nehri’nden su gelirdi. Cüllab, Diphisar adlı bir köyden çıkar ve Harran’ı sulardı. Nehrin suları şehrin bazı evlerine kadar ulaşırdı. Harran’da 14 hamam vardı.

Devlet ovadaki sulamadan 170.000 dirhem vergi alıyordu. 1518 tarihli tapu tahrir defterlerinden, Harran’ın Osmanlı döneminde 250-280 nüfuslu bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bugün Harran, GAP ile tekrar Fırat suyuna kavuşup eski günlerine dönmek üzere bu ovanın ortasında 5000 yıllık tarihi ile ayakta durmaktadır. Tipik evleri, höyüğü, kalesi, tarihî rasat kulesi, şehir surları ve çeşitli mimari kalıntıları, geceleyin gök yüzünde pırıl pırıl yıldızları ile turistlerin büyük ilgisini çekmektedir. Atatürk Barajı ve Urfa Tünelleri vasıtasıyla Harran Ovası’na akıtılacak olan Fırat’ın suları Harran’ı yakın bir gelecekte tarihteki yeşil günlerine kavuşturacaktır.

¹² age.

¹³ age.

Old Harran house-2005

Sezai ŞAHMAY 14

Harran Evi 2005 Foto: Sezai ŞAHMAY

Fırat Sularının Yarattığı Kent : Belkıs/Zeugma

Tarih öncesinde çok daha çılgın akan Fırat kıyısına gelenlere her yerden geçit vermemiştir. Gaziantep ili, Nizip İlçesi, Belkıs köyü sınırları içerisinde Fırat Nehri'nin kıyısında yer alan Belkıs/Zeugma Antik Kenti Fırat'ın sularının geçit verdiği yerlerden birisidir. Fırat'ın geçilebilir en sığ yerinde olması, askerî ve ticari bakımdan çok stratejik bir bölge olması nedeniyle hızla gelişmiş ve tarihin her döneminde önemini korumuştur. Tarihçilere göre Fırat, tarihi boyunca yalnız Samosata (Samsat) ve Zeugma'ya geçit vermiştir.

Fırat kenarındaki en önemli yerleşimlerden olan Zeugma MÖ 300 yılında kurulmuş ve MÖ 100 yılında da 80 000 nüfusa ulaşmıştır. Zeugma o dönemde komşusu sayılan Antakya (Antiokeia) ile Mısır'daki İskenderiye'den (Aleksandreia) daha küçük, Atina (Athena) ile aynı büyüklükteydi.¹⁵

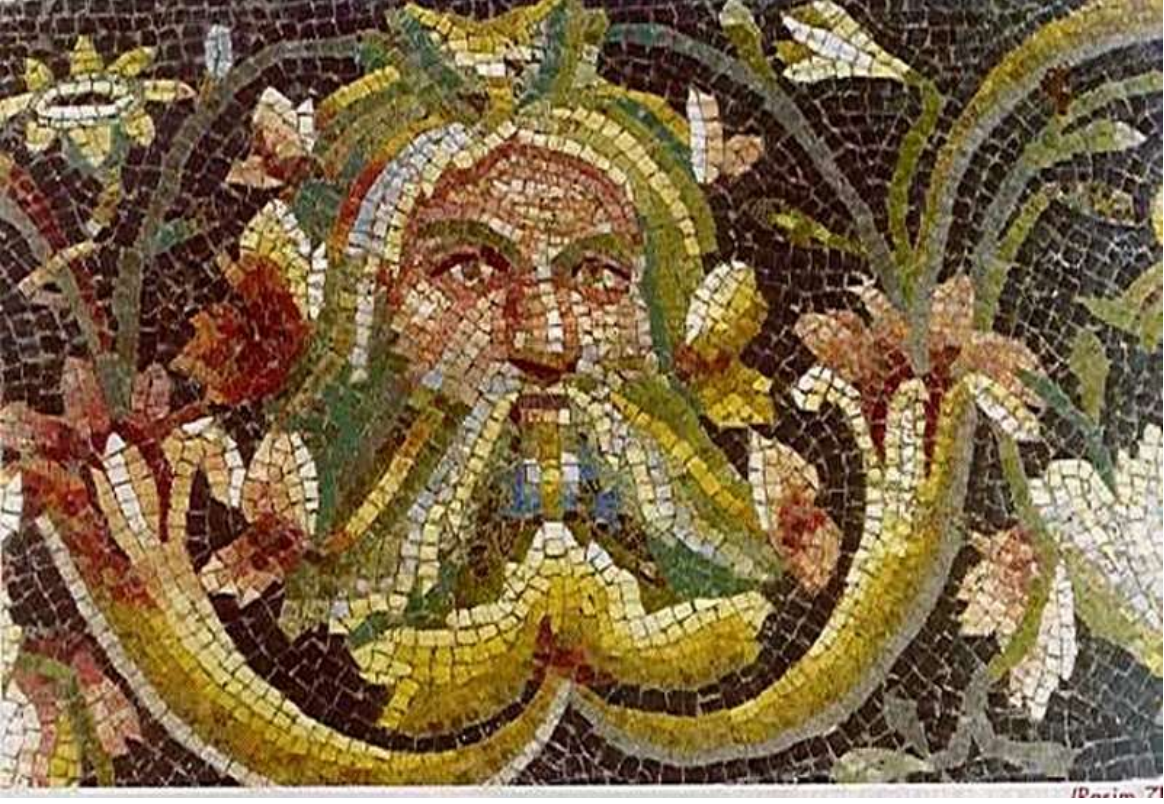
Bugün birçok mozaik ve tarihî eserin bu bölgede bulunmasının nedeni Zeugma'nın Fırat suları ile birlikte tarihe çok uzun dönem tanıklık yapmış olmasıdır.

Bu nedenle Fırat Nehri'nin kralı olan Akheloos'un da Fırat Nehri'nin tanrısı olan Euphrates'in de mozaikleri bu bölgede ortaya çıkartılmıştır.

Bunların arasında Fırat'ın bolluk ve bereketini betimleyen mozaiklerden biri de, Fırat Nehri'nin kralı olan Akheloos'a aittir. Burada Fırat Nehri Kralı'nın başı, yemişler ve meyveler saçan bereket boynuzuyla birlikte betimlenmiştir. Akheloos kanat biçiminde bıyıklıdır. Saçına çiçekler takılmış. Alın üstü çift bereket boynuzuyla taçlandırılmış. Fırat çevresinde yetişen üzüm, armut, incir, nar, yenedünya, ayçiçeği gibi meyvelerin resimleri bu mozaikte bereket boynuzu ve dallarla çevrilerek resmedilmiştir.

¹⁴ <http://www.trekearth.com/gallery/photo244133.htm>

¹⁵ <http://www.nizip.gov.tr/icerikler/zeugma/28-zeugma-nin-tarihcesi.html> 15 Haziran 2010

Fırat Nehri'nin Kralı Akheloos.

Fırat'ın bolluk ve bereket taşıdığını gösteren diğer bir tarihi mozaik ise Fırat Nehri'nin tanrısı Euphrates'e aittir¹⁶.Fırat Nehri'nin tanrısı Euphrates Zeugma'da sekizgen sığ bir havuzun taban mozağine işlenmiştir. Bu mozaikte Euphrates bir divan üzerine hafif yatar vaziyettedir. Dirseğinin altındaki testiden Fırat akmakta ve suyla buluşan topraktan yeşillikler fişkırmaktadır. Sol elinde bir dal tutar. Gövdesinin üstü çıplak . Ayak ucunda bir ağaç mevcuttur. Bu mozaik 2000 yılında kurtarma kazısında Zeugma'da Roma villasının havuzlu koridorunda Fırat Nehri tanrılarıyla birlikte gün ışığına çıkarılmıştır.

¹⁶ <http://www.zeugmaweb.com/zeugma/oyku.htm> 16 Haziran 2010

Fırat Nehri'nin Tanrısı Euphrates

Efsaneye göre Fırat Nehri'ne adını veren Euphrates'in Aksurtas adında bir oğlu vardı. Bu delikanlı bir gün annesinin yanında uyuyordu. Euphrates bir gün karısının yanında uyuyan öz oğlunu yabancı bir erkek zannederek öldürür. Euphrates sonra bu acı hatasını fark eder ve kendisini Medos Irmağı'na atarak ölür. O günden beri Medos Irmağı'nın adı Euphrates (Fırat) olarak anılır.

Binlerce yıldan beri akan ve bereketin sembolü haline gelen Fırat Nehri'nin uygarlıkları etrafında toplayan nehir olması hiç de şaşırtıcı değildir. Nil Nehri bile bu kadar çok uygarlığı bir araya getirmemiştir. Bunda yukarı ve aşağı Mezopotamya'nın verimli toprakları ve bölgenin tarihi kavşak noktası olması da etkili olmuştur. Bu nedenlerle Şu Fırat'ın suyu tarihin başından beri birçok uygarlığı besleyen sular arasında farklı bir su olmuştur.

Örneğin Fırat bu konuda Dicle'den de farklıdır. Dicle nehri'nin yüksek eğimi ve hızlı ve düzensiz akışı şiddetli ve yıkıcı taşkınlar oluşmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak nehir yatağının alüviyal ovada yol açtığı derin yarıklar sulu tarımı zorlaştırmıştır. Dicle kenarlarının sulu tarıma elverişli olmayışı, tarih boyunca Güney Mezopotamya'da yerleşim açısından da bir dezavantaj oluşturmuştur. Bu nedenle Sümer ve Akad şehirleri genellikle sulu tarıma elverişli olan Şu Fırat'ın suyu'nun kenarında konumlanmıştır¹⁷.

¹⁷ Abdullah KIRAN "Ortadoğu'da Su Bir Çatışma Ya da Uzlaşma Alanı Kitap Yayınevi 2005 s.70

BÖLÜM 3

Fırat-Dicle Havzası'nda Su

Şu Fırat'ın Suyu

Doğu Anadolu'da Erzurum ve Ağrı yörelerindeki dağlardan kaynaklanan Murat ve Karasu nehirleri, Keban Barajı yakınlarında birleşir. Artık bu su Fırat Suyu'dur ve bu noktadan itibaren Dicle Nehri ile birleşinceye kadar, 955 km'si Türkiye'de, 559 km'si Suriye'de, 815 km'si Irak'ta olmak üzere yaklaşık 2330 km uzunlukta bir yol alır¹⁸. Fırat Nehri'nin Türkiye'de 155.400 km², Irak'ta 204.240 km² ve Suriye'de 84.360 km² olmak üzere toplam 444.000 km²'lik havza alanı mevcuttur¹⁹.

Fırat Suyu Keban Barajı'ndan sonra, Malatya yakınlarında yıllık ortalama akımı 2 milyar m³ olan ve Uzunyayla'dan gelen Tohma Çayı'nı da alır. Sonra Adıyaman il sınırlarında Kâhta Çayı, Ziyaret Deresi ve Göksu kolunu, Urfa ilinde Karacadağ yönünden Hacıhıdır ve Hacıkamil derelerini toplar, Gaziantep ili sınırlarında ise Karasu ve Nizip çaylarını da alarak Suriye sınırına ulaşır. Şu Fırat'ın suyu düzenli akmaz. Bir azalır bir artar. Doğal durumda yılda ortalama saniyede 996 m³ akarken, yaz aylarında bu su saniyede 156 m³'e düşer. Fırat karların eridiği bazı dönemlerde coşar. İşte o zaman saniyede 5200 m³'ün de üzerine çıkar ki ne varsa önünde siler süpürür.

Fırat suyu Atatürk Barajı yerinde yıllık ortalama 26, 6 milyar m³ olur. Bu değer Birecik yakınlarında 30 milyar m³/yıl'a ulaşır. Fırat'ın suyunun Suriye sınırında Karkamış'ta 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre yılda ortalama 31, 6 milyar m³ su getirdiği tespit edilmiştir. Bu su tek başına tüm Türkiye'ye düşen yağıştan akışa geçen miktarın yaklaşık %17'sidir.

Fırat Daha sonra Türkiye'den çıkar. Suriye sınırları içinde Türkiye'den gelen Habur kolunu ve Sacir Sularını da alarak, Suriye ile Irak arasındaki sınırdaki yıllık 35 milyar m³'lük bir potansiyele ulaşır²⁰.

Fırat'ın suyunun miktarı, gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak değişir. 1937-1993 yılları arasında, Keban Barajı devreye girmeden önce, iki önemli kurak dönem yaşanmıştır. Birinci kurak dönem 1958-62 yıllarında olmuştur. 1961 yılında sınırdaki Fırat'ın suyu yıllık 14, 9 milyar m³'e kadar düşmüştür. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %47'sidir. İkinci kurak periyot ise, 1970 yılında başlayarak 1975 yılında sona ermiştir. Belirtilen dönemin en kurak yılı olan 1973'te, Fırat'ın yıllık suyu 18, 8 milyar m³'e kadar azalmıştır²¹. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %59'udur. Bu iki çok kurak zaman diliminde de, Keban Barajı işletmede olmadığı için, kuraklığın olumsuz etkileri, aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ta hissedilmiştir. Keban Barajı'nın inşasından sonra, Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta da kurak yılların etkisi azalmıştır. Örneğin, çok kurak bir yıl olan 1989'da Keban Barajı olmasaydı, sınırdan yılda 20,8 milyar m³ su aşağıya intikal edecek iken, bu miktar barajın düzenleme etkisi nedeniyle 4, 7 milyar m³ artarak 25, 7 milyar m³'e ulaşmıştır.

Diğer taraftan Fırat Nehri'nde tespit edilen en yüksek akımlar, 1969 yılında 56, 4 milyar m³, 1988 yılında ise 57, 7 milyar m³ olmuştur. Bu değerler sırasıyla uzun yıllar ortalamasının %178 ve %183'üne tekabül etmektedir.

¹⁸ BİLEN Ö. "Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye" TESAV Yayını 2009. s. 43

¹⁹ BİLEN, age. s.44

²⁰ age. s. 43

²¹ age.s. 43

Bir yıl içinde mevsimsel değişimler de çok büyük olup yüksek akımlar Nisan ve Mayıs aylarında, en düşük akımlar ise genelde Eylül ayında oluşmaktadır. Aylık değişimler, uzun dönem aylık ortalamaların %530'u ile %16'sı arasında bir salınım göstermektedir.

Uzun sözün kısası şu Fırat'ın suyu düzensiz akmaktadır.

Dicle'nin Suyu

Türkiye'nin ikinci büyük nehri olan Dicle Nehri, Hazar Gölü'nün (Elazığ) yakınlarından doğmakta ve Fırat'ın suyuyla birleşinceye kadar yaklaşık 1840 km yol katetmektedir. Türkiye topraklarında bu yolculuğun 523 km'si Türkiye topraklarından geçmektedir. Nehir kaynağından kuzey-güney istikametinde yola çıkıp, Diyarbakır'ın hemen güneyinde doğuya yönelir. Bu arada kuzeyden Pamukçay, Salat Çayı, Batman ve Garzan kollarını, güneyden Göksu ve Savur çaylarını alarak, doğuda Botan Çayı kavşağından sonra tekrar güneye döner. Dicle Nehri, Cizre ilçesinden itibaren 30 km boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturur ve müteakiben Irak topraklarına girer.²² Havzasında ortalama yağış miktarı 500-800 mm olan Dicle Nehri, Cizre civarında yıllık ortalama olarak 16, 2 milyar m³ su taşır (513, 7 m³/sn).

Dicle Suyu'nun Irak topraklarına geçmesini müteakip, yine Türkiye'den gelen Hezil ve Zap sularının katılımı ile Türkiye'nin Dicle sularına toplam katkısı 21, 3 milyar m³'e ulaşır. Dicle Nehri'ne Irak içinde doğudaki Zagros dağlarından, çok sayıda su katılır. Bunların en önemlileri; Küçük Zap, Adhaym ve Diyala'dır. Belirtilen nehirlerin ve diğer suların Irak toprakları içinde Dicle'ye katkısı 31, 4 milyar m³'tür. Türkiye'den gelen 21.3 milyar m³ ile birlikte, Dicle suları Fırat sularına kavuşmadan önceki toplam su potansiyeli 52, 7 milyar m³ 'e ulaşır.²³ Dicle suları Türkiye'de akışa geçen toplam yüzey sularının %11, 5'ini teşkil etmektedir. 387.600 km² alana sahip Dicle Havzası'nın 58.140 km²'si Türkiye'de, 290.700 km²'si Irak'ta, 37.984 km²'si İran'da ve 775 km²'si Suriye'de bulunmaktadır.

Dicle Nehri akımları da, Fırat'a benzer şekilde, yıllar arasında ve mevsimsel olarak büyük değişimler göstermektedir. Nitekim, Dicle ana kolu üzerinde Suriye sınırında 1946-94 yılları arasında uzun yıllar yıllık akım ortalaması 16, 2 milyar m³ iken, 1973 yılında bu değer 9, 6 milyar m³'e düşmüş (ortalamanın %59'u); 1969 yılında ise 34, 3 milyar m³ 'e, ortalamanın %212'sine yükselmiştir.

Dicle nehri taşkınlarıyla da ünlü olup 1954 yılı ilkbaharında Irak'ta belleklerden silinmeyecek bir taşkın felaketi yaşatmıştır.

Şu Fırat'ın Suyuna Katkı Yapan Ülkeler ve Arap Suları Tanımlaması

Fırat'ın sularına en büyük katkı Türkiye topraklarından gelir. Bu suya Türkiye'nin katkısı %90, Suriye'nin %10 olup Irak'ın ise hiçbir katkısı yoktur. Dicle'ye Türkiye'nin katkısının %43, Irak'ın %57, olduğu Suriye'nin ise hiçbir katkısının olmadığı görülmektedir. Fırat ve Dicle'nin toplamı ele alındığı takdirde bu sulara, Suriye'nin katkısının sadece %5 olduğu ortaya çıkmaktadır. (Tablo 1)

²² BİLEN Ö. "Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye" TESAV Yayını 2009. s.44

²³ age. s.45

Yıllık Ortalama Akış (km ³)						
Ülkeler	Dicle ve kolları		Fırat ve kolları		Dicle - Fırat Havzası	
	Su Miktarı (km ³ /yıl)	Katkısı (%)	Su Miktarı (km ³ /yıl)	Katkısı (%)	Su Miktarı (km ³ /yıl)	Katkısı (%)
TÜRKİYE	21, 33	43, 00	31, 61	89, 00	52, 94	62, 00
SURİYE	0, 00	0, 00	4, 00	11, 00	4, 00	5, 00
IRAK	28, 67	57, 00	0, 00	0, 00	28, 67	33, 00
Toplam:	50, 00	100, 00	35, 61	100, 00	85, 61	100, 00
km³: milyar m³						

Tablo 1 : Dicle - Fırat Havzası Su Potansiyelinin Ülkelere Dağılımı²⁴

Ancak ülkeler Fırat'ın suyundan Fırat'ın suyuna yaptıkları katkıdan çok farklı miktarda su talep etmektedir.

Ürdün Nehri'ne Arap ülkelerinin katkısının %77 olduğunu belirterek, suların bir kota sistemiyle İsrail ile bölüştürülmesine prensip olarak karşı çıkan Suriye²⁵ Fırat'a katkısı sadece %10 olmasına rağmen ve Türkiye Fırat sularının yaklaşık yarısını 1987 Protokolü ile Suriye ve Irak'a tahsis ettiği hâlde, bu tahsise zaman zaman itirazlar yapmıştır.

Dicle ve Fırat sularının beslendiği havza ortada iken Arap Birliği'nin ve Arap basınının sık sık kullandığı "*Arap suları (!)*" ifadesi Fırat ve Dicle suları konusunda iş birliğini geciktirmekten başka bir rol oynamamıştır. Atatürk Barajı'nda su tutulması aşamasında, kısa süreli su kesintisinin teknik gerekçeleri üzerinde açıklamalarda bulunmak üzere, çeşitli Arap ülkelerinde yapılan temaslar çerçevesinde, Libya'ya yapılan resmî ziyarette, Libya lideri Kaddafi'nin aşağıda verilen açıklamaları o dönemdeki Arap yaklaşımını sergilemesi bakımından ilginçtir.

Kaddafi, Arap Suları olarak tanımladığı nehirleri üç gruba ayırmaktadır:

– Arap ülkelerinden kaynaklanan ve bu ülkelerin topraklarında akan fakat gasp edilmiş sular, Ürdün Nehri gibi,

– Arap ülkelerine karşı olumsuz tutum sergileyen devletlerin sınırları içinde doğup, Arap ülkelerinin topraklarından geçen Arap suları, buna bir örnek olarak Nil Nehri'nin membandaki Etopya'nın yaklaşımı gösterilmiş, bu çerçevede İsrail desteği ile Etiyopya'da yapılacağı iddia edilen barajlara atıfta bulunulmuştur,

– Türkiye gibi Araplara müzahir ülkelerden kaynaklanan sular,

²⁴ BİLEN 2009, DSİ, Kolars kaynaklarındaki verilerden derlenmiştir.

²⁵ Naff T., Matson C.R., 1984 s.40

Her ne kadar Kaddafi Türkiye'nin Arap ülkelerine yardımcı olduğunu açıkça belirtmişse de, Orta Doğu'daki bütün suları Arap Suları sınıfına sokmuştur.

Su Kaynakları Planlaması ve Yönetimi konusunda çok önemli çalışmaları bulunan DSİ Eski Genel Müdürü Özden Bilen bu konuda şunları söylemektedir;

“Nehirlere gelen suyu işlenmiş bir maddeye benzetirsek, yağışlar yani kar ve yağmur bunun hammaddesini oluşturur. Fırat ve Dicle nehirlerinin suları büyük ölçüde eriyen karlardan meydana gelmektedir. Türkiye bu iki nehrin havzasında kış aylarında, gerek kırsal yerleşimlerin birbirleri ile gerekse kentlerle bağlantısını sağlamak için yoğun bir kar mücadelesi yapmaktadır. Ayrıca enerji nakil hatları ile haberleşme ağlarının korunması ve taşkınlarla karşı alınan önlemlerin, Türkiye'ye maliyeti her yıl trilyonları bulmaktadır. Her nimet bir külfet karşılığıdır. Dolayısıyla doğayla yaptığı mücadele oranında, ülkelerin su kaynaklarından öncelikle yarar sağlamaları en doğal haklarıdır²⁶.”

Uluslararası hukukla ilgili açıklamalarda değinileceği gibi, Uluslararası Hukuk Derneği'nin, suların hakça ve makul kullanımının saptanmasına ilişkin olarak belirttiği ilkeler arasında, kıyıdaş ülkelerin suların oluşumuna katkısı en önemli faktörlerden birisidir. Konu bu çerçevede değerlendirildiğinde, Arapların uzun bir dönem Dicle ve Fırat suları için yaklaşımlarının ne derecede teknik verilerden uzak ve gerçek dışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ve diğer dar siyasi bakış açılı ve iç politika malzemesi olarak kullanılan yaklaşımlar çok uzun süre devam etmiştir.

Fırat -Dicle Suları Ülkelerin Taleplerine Yetmiyor!

“Sulanabilir topraklar” 6 kategoriye ayrılır. Bunlardan ilk üç kategorideki topraklar sulama suretiyle en yüksek verim alınabilecek araziler, 4'üncü kategorideki topraklar marjinal birimler, 5'inci kategorideki araziler ancak önemli ölçüde yatırım yapmak suretiyle verim alınabilecek topraklar, 6'ıncı kategori ise sulama ile hiçbir verim alınmayacak topraklar olarak sınıflandırılmışlardır²⁷. Buna göre; Türkiye, Suriye ve Irak'ın Dicle ve Fırat nehirleri ile sulamayı planladıkları tarım alanlarının uluslararası uzmanlarca verimlilik derecesi şöyle belirtilmektedir:

- *Türkiye'nin sulamayı planladığı tarım alanlarının hepsinde sulama ile en yüksek verim alınabilir.*

- *Suriye'nin sulamayı planlandığı tarım alanlarında ancak %48'inde en yüksek oranda verim alınabilir.*

- *Irak'ın sulamayı planlandığı tarım alanlarının ancak %65'inde sulama ile en yüksek verim alınabilir.*

Fırat'ın toplam suyuna sadece %10 (3, 2 milyar m³) oranında katkısı bulunan Suriye, bu nehrin sularının %35'ini (11, 2 milyar m³/yıl), Fırat suyuna hiçbir katkısı olmayan Irak %66'sını (21,12 milyar m³/yıl) talep etmekte, Şu Fırat'ın sularının %90'ı kendi topraklarında oluşan Türkiye ise toplam suyun %51'ini (16, 32 milyar m³/yıl) kullanmak istemektedir²⁸. Fırat Nehri'ndeki toplam su miktarının

²⁶ BİLEN, Ö, ” Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye” TESAV Yayını 2009.

²⁷ DURSUN.A, “Sınırsız Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi . Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Mayıs 2006.Isparta.

²⁸ ERGENER, age., s.92.

yaklaşık 32 milyar m³/yıl olduğu göz önüne alındığında, ülkelerin kullanmayı düşündükleri su miktarının Fırat suyundan yılda 16, 64 milyar m³ daha fazla olduğu görülmektedir.

Dicle Nehri'nde ise toplam 50 milyar m³'lük debiye %40 oranında katkısı bulunan Türkiye 6, 87 milyar m³/yıllık kısmını, nehrin debisine %51 oranında katkısı bulunan Irak 45 milyar m³/yıllık kısmını, nehrin debisine hiçbir katkısı bulunmayan Suriye ise 2, 60 milyar m³/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Ülkelerin kullanmayı ön gördükleri su miktarı Dicle Nehri'nin toplam su miktarından 4, 47 milyar m³/yıl daha fazladır²⁹.

Dicle ve Fırat yıllık suları ile ülkelerin su talepleri Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir. Bu konuda diğer bir kaynaktan elde edilen değerler ise Tablo 4'te verilmiştir.

Bu tablolarda verilen veriler arasında çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır.

Fırat ve Dicle'nin taşıdığı yıllık ortalama suları arttırma olanağı bulunmadığına göre bu hesabın yeniden yapılması gerekecektir.

Tablo 2 .Fırat'ın suyu ve ülkelerin su talepleri

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Fırat su potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	28,8 (%90)	3,2 (%10)	0 (%0)	32 (%100)
Fırat tüketim talepleri (milyar m ³ /yıl)	16,32 (%51,8)	11,2 (%35)	21,12 (%66)	48,64 (%152,8)

Kaynak: ERGENER, Raşid, **About Turkey: Geography, Economy, Politics, Religion and Culture**, Pilgrims' Process, Inc., USA, 2002, s.92.

Tablo 3. Dicle'nin suyu ve ülkelerin su talepleri

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Dicle su potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	20 (%40)	0 (%0)	26 (%51)	50 (%100)
Dicle tüketim talepleri (milyar m ³ /yıl)	6.87 (%13.74)	2.60 (%5.2)	45.0 (%90)	54.47 (%109)

Kaynak: ZEHİR, Cemal ve Mehtap ÖZŞAHİN, "Türkiye'nin Uluslararası Su Politikaları ve Sınırsız Sular", içinde **Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları**, Z. ŞEN,S. SİRDAŞ (dr.), Su Vakfı, İstanbul, 2003, s.82.

Tablo 4. Türkiye, Suriye ve Irak'ın Dicle ve Fırat Nehirlerinin Su Potansiyeline Katkıları ve Bu Nehirlerden Su Talepleri³⁰

²⁹ ZEHİR, Cemal ve Mehtap ÖZŞAHİN, "Türkiye'nin Uluslararası Su Politikaları ve Sınırsız Sular", içinde **Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları**, Zekai SEN, Sevinç SİRDAŞ (dr.), Su Vakfı, İstanbul, 2003, s. 82

³⁰ Bilen, Ö., Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye, TESAV, 2000.

	Su Potansiyeli				Su Talepleri			
	Dicle		Fırat		Dicle		Fırat	
	Milyar m ³	%	Milyar m ³	%	Milyar m ³	%	Milyar m ³	%
Türkiye	21,3	40	31,6	90	6,2	12	17,3	49
Suriye	0	0	3,4	10	2,6	5	11,3	32
Irak	31,4	60	0	0	45,0	90	23,0	66
Toplam	52,7	100	35,0	100	53,8	107	51,6	147

Diğer taraftan Dicle ile Fırat nehirlerinin birlikte ve tek havza olarak ele alınması hâlinde, Dicle-Fırat havzasında her üç ülkenin de makul ve bilimsel su ihtiyaçlarını, modern teknolojiye uygun bir su kaynakları yönetimi çerçevesinde, karşılamanın mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Tablo 4'ten de görüleceği üzere, Dicle ve Fırat nehirleri tek havza olarak ele alındığında, ülkelerin su ihtiyaçları konusunda uluslararası standartlarda ve entegre havza yönetimi temelinde bir toprak etüdü ve buna bağlı su ihtiyaç hesabı yapılmadan dahi, toplam su ihtiyacı, potansiyelin %120'si mertebesine düşmektedir.³¹ Böylece, ihtilaf nedeni olan konuların, tek havza yaklaşımıyla büyük oranda azaltılabileceği; su ihtiyaç etütlerinin de modern bilimsel çalışmalar ile saptanması sonucunda tamamen ortadan kalkacağı ve sınıraşan Dicle-Fırat nehirlerinin ihtilaf konusu olmak yerine bölgenin sosyoekonomik yapısını güçlendirecek iş birliği olanaklarını yaratan kaynaklar olarak değerlendirilebileceği kolayca anlaşılmaktadır³² şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu değerlendirmelerde tek havza yaklaşımının sorunun hafifletilmesi için olanak sağlayacağı açık olmakla beraber bu yaklaşımın uygulamaya geçirilmesi için ülkeler arasında ileri bir işbirliğinin sağlanmış olması şarttır. Bu işbirliği sağlandığında ise suyun verimli yönetimi konusunda diğer önlemlerle oldukça ileri adımların atılıyor demektir. Bu da tek havza değerlendirmesinin daha sonra karşı duruşun yumuşadığı daha uygun koşullarda masaya getirilme olanağını tanır. Bu nedenle tek havza yaklaşımının suyun yeterli olabileceği konusunda gerilimi azaltabilecek teknik bir çözüm olanağı olarak masada yer alması yararlı olacaktır.

Türkiye'deki Barajlar Şu Fırat'ın Suyunu Düzenliyor

Fırat ve Dicle nehirlerinde su miktarının gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişimler göstermesi, Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle havzasında³³ büyük boyutlarda tarihsel taşkınlar ve kuraklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Bu taşkın ve kuraklıklar özellikle Suriye ve Irak'ta görülmüştür.

³¹ VOLKAN. F, BOZ.B, “Sınıraşan Sular Sorunu Kapsamında Güneydoğu Anadolu Projesinin Değerlendirilmesi”

TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 2. s. 517, 2006.Ankara

³² age.

³³ Su Havzası, basit tanımıyla, bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan bölgeye denilmektedir.

Profesör Garbrecht Fırat ve Dicle nehirlerinin akımlarındaki değişimlerin, mansap ülkelerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir³⁴

...Fırat ve Dicle taşkınları çok şiddetli olup, havzadaki tarımsal üretim yönünden yanlış zamanda meydana gelmektedir. Nisan-Haziran arasında oluşan taşkınlar, yaz mahsulleri için çok geç ve kışın ekilen mahsuller için ise çok erkendir. Diğer taraftan, ovalar çok düşük meyilli (1/26000), geçirimsiz bir toprak yapısına sahip olduğu için ve tabii drenaj eksikliği nedeniyle, su birikintileri ve tuzlanma meydana gelmektedir.

Dicle ve Fırat suları üzerinde Türkiye'deki barajlar yapılmadan önce Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle nehirlerini çevreleyen ovalar, su seviyelerinin artması ile taşkın alanları hâline dönüşmekteydi. Basra Körfezi yakınlarındaki göl ve ıslak alanlar, kurak mevsimde 8.288 km²'ye kadar küçülürken, ilkbahar taşkınlarında 28.490 km²'ye kadar artarak, sulama alanlarını kaplamaktaydı. 1946 yılı taşkınında, Irak'ta 90.650 km² alan su altında kalmış, büyük can ve mal kayıpları meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1958-62 ve 1970-75 kurak periyotları Irak ve Suriye'de tarımsal üretimin büyük ölçüde düşmesine neden olmuştur³⁵. Şu Fırat'ın suyunun Keban Barajı işletmeye açılmadan önce ve sonra akış aşağısındaki ülkelere olan etkileri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Fırat'ın Suyu'nun Aşağı Kıyıdaş Ülkelere Etkisi³⁶

Yıl	Suriye'ye Geçen Su (milyar m ³)	Uzun Yıllar Ortalamasına Oranı	Mansap Ülkelerindeki Etkisi
1961	14,9	% 47	Suriye ve Irak'ta tarımsal üretim düştü
1969	56,4	% 178	Irak'ta 100 000 ha alan su altında kaldı, büyük oranda can ve mal kaybı yaşandı
1973	18,8	% 59	Suriye ve Irak'ta tarımsal üretim düştü
1974	Keban Barajında Su Tutuldu		
1988	57,7	% 183	Suriye ve Irak'ta taşkın hissedilmedi.
1989	25,7	% 81	Keban Barajı olmasaydı 20,8 milyar m ³ (%66)su intikal edilecekti.

* Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında toplam 4 milyar m³ (uzun yıllar ortalaması 12 milyar m³) gelmiş, buna rağmen Temmuz ve Ağustos aylarında doğal olarak 160 m³/s su verilmesi gerekirken, Keban - Karakaya sisteminden 340 m³/s bırakılmıştır.

³⁴ Goldsmith E. ve N. Hilyard, 1984. The Social and Environmental Effects of Large Dams . Cornwall, Wadebridge Ecological Center, PL329TT, UK .

³⁵ Water in the Middle East : conflict or cooperation? / edited by Thomas Naff and Ruth C. Matson

³⁶ VOLKAN. F, BOZ.B, ” Sımrışan Sular Sorunu Kapsamında Güneydoğu Anadolu Projesinin Değerlendirilmesi”TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 2. s. 517, 2006, Ankara

Büyük hacimli depolama tesisleriyle, yağışlı yıllarda kurak yıllara su aktarımı yapılarak, yağışlı yıllarda kullanılmayan sularla kurak dönemlerin su ihtiyaçları karşılanırken, taşkın suları depolanarak verecekleri zararlar önlenmektedir. Bu tesisler Türkiye’de yapılmış ve faydalı olmuştur. Suriye ve Irak'ta topoğrafik koşullar çok büyük rezervuar kapasitesine sahip barajların inşasına yeterince uygun olmadığı gibi, baraj gölünden çok büyük miktarlardaki buharlaşmalar önemli su kayıplarına da neden olmaktadır.

Aslında sınır aşan sulara ilişkin olarak memba ve mansap ülkeleri arasında yapılan görüşmelerde, membada inşa edilen barajların yarattığı olumlu etkilerden sürekli söz edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında Kolarado Nehri'ne ilişkin resmî görüşmelerde, Meksika yılda 4 milyar 439 milyon m³ su talep etmiştir. Buna karşılık bir memba ülkesi olan ABD, talep edilen miktarın ancak %42'si olan 1 milyar 864 milyon m³ su vermeyi kabul etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, talebin yarısından daha az su tahsisinin gerekçesini, Haziran 1941 tarihli notasında aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Kolarado Nehri'nden Meksika'ya verilmesi teklif edilen su, büyük miktarlardaki düzensiz doğal akıştan – 1930 yılında Meksika tarafından talep edilen 3.600.000 acre-feet (4 milyar 439 milyon m³) – daha kıymetlidir. Nehrin senelik akışındaki büyük değişimler ve Boulder Barajı'nın kuraklığı önlemedeki önemli etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Boulder Barajı olmasaydı, 1937, 1939 ve 1940 yıllarında yaşanan kuraklıktan daha şiddetli bir kuraklıkla karşılaşılacaktı. Ayrıca Boulder Barajı'nın inşaat ve bakımı masraflarına katılmayan Meksika'ya su, belirtilen plan gereğince verilecek olup, depolamaya ilişkin masraflar talep edilmeyecektir.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın 11 Şubat 1942 tarihli notasında ise, aşağıdaki ifadeler yer almıştır³⁷

Kontrol edilen düzenli akımların, daha büyük miktarlardaki düzensiz akıştan fazla değeri haiz olduğunu düşünen Dışişleri Bakanlığı, Meksika'nın geçmiş taleplerinden fazlasının karşılandığı görüşünde bulunmaktadır.

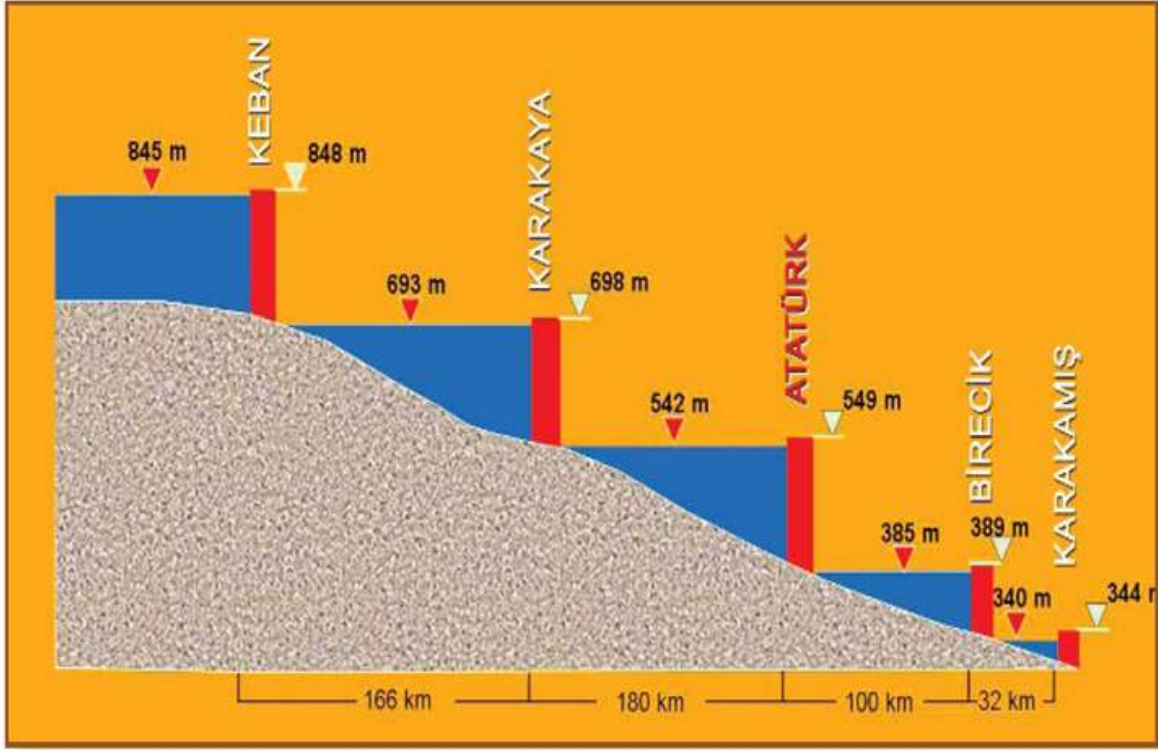
Fırat Nehri'nin Türkiye'deki barajlar inşa edilmeden önceki doğal şartları ile, barajlar inşa edildikten sonraki düzenli akım şartları mukayese edildiğinde; gerek taşkın doğuran ortalamanın çok üstündeki, gerekse kuraklığa neden olan ortalamanın altındaki akımların meydana gelme olasılığının büyük ölçüde azaldığı görülmektedir.

Suriye'de en büyük depolama tesisi olan Tabka Barajı'nın aktif, yani kullanılan hacmi 9 milyar m³ olup, Fırat Nehri'nin yıllık ortalama doğal akımlarının ancak %30'una tekabül etmektedir. Tabka Barajı'nın birbirini takip eden çok kurak veya çok yağışlı dönemlerde etkin bir düzenleme yapması

37 Bilen, Özden (1994), "Prospects for Technical Cooperation in the Euphrates–Tigris Basin", in Biswas, Asit K., *International Waters of the Middle East: From Euphrates-Tigris to Nile*, Oxford University Press, pp. 95–116, [ISBN 9780198548621](https://doi.org/10.1017/CBO9780198548621)

mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye'deki barajlar olmasaydı, taşkın suları, büyük zararlar vererek Basra Körfezi'ne depolanmadan ulaşacak, kurak dönemlerde ise eskiden olduğu gibi su sıkıntısı ile karşılaşılacaktı.

Türkiye'de Fırat'ın suyu üzerinde sırasıyla; Keban, Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış Barajları inşa edilmiştir. Böylece Fırat'ın ana kolu üzerindeki tüm barajlar tamamlanmıştır. Tüm sistemin aktif hacimleri³⁸ toplamı ise 47, 6 milyar m³ olup, Fırat'ın ortalama yıllık suyunun (31, 6 milyar m³) 1, 5 katıdır. Bu büyük hacmin Suriye ve Irak'a sağladığı düzenli su sağlama olanağı gözardı edilemez. Belirtilen düzenlemeyi sağlayan tüm barajlar Fırat Nehri anakol üzerinde Şekil 1'deki gibi sıralanmıştır.

Şekil 1 Fırat Nehri Anakol Üzerindeki Barajlar

Türkiye'deki barajların işletilmesi ise, daima yukarıda açıklanan faydaların oluşmasını sağlayacak yönde olmuştur. Örneğin kurak olan 1989, 2007, 2008 yıllarında bu fayda hissedilmiştir. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki su toplama havzasının yaklaşık %70'ini Keban barajı kontrol etmektedir. En çok su gelen nisan, mayıs ve haziran aylarında kuraklık nedeniyle, aylık ortalama akımların sırasıyla %43, %22 ve %28'i Keban Barajı'na girmiştir. Keban Barajı'na normal yıllarda belirtilen aylarda gelen su miktarı 9 milyar m³ iken 1989 yılında 4 milyar m³'e düşmüştür. Eğer Keban Barajı olmasaydı, yani doğal şartlarda, sınırdan ancak 20, 8 milyar m³ su geçecekti. Hâlbuki Keban Barajı o şekilde işletilmiştir ki, sınırdan geçen su miktarı bir yıl içinde 25, 7 milyar m³'e yükselmiştir. Belirtilen rakamlar yıllık toplamdır. Aylık dağılım gözden geçirilirse, sulama suyu ihtiyacının en yoğun olduğu temmuz ve ağustos aylarında, doğal şartlarda sınırdan saniyede 160 m³ (ayda 414 milyon m³) su

³⁸ Aktif hacim: Baraj rezervuarlarında kullanılabilir suyun biriktiği, su alma seviyesinin üzerinde ve kullanılmaya hazır olan hacim

Suriye'ye intikal edecekti. Hâlbuki Keban-Karakaya sisteminden saniyede 180 m³ (ayda 467 milyon m³) ilave su verilerek, bu iki ayda sınırdan geçen su miktarı, saniyede 340 m³'e çıkarılmış ve bu şekilde mansap ülkelerinin kuraklıktan etkilenmemesi sağlanmıştır.

Geçmişte açıklanan bu gerçeklere rağmen, Orta Doğu'da her olaya dar, katı, köşeli siyasi bir anlayışla bakıldığıının tipik örneklerinden birisi de N.Beschorner tarafından Su ve Orta Doğu'da istikrarsızlık başlıklı yayında "*.....akımların düzenlenmesi hidrolojik yönden faydalı fakat politik yönden geçersizdir*" ifadesidir. Buna karşılık, İndüs Nehri'ne ilişkin olarak Pakistan ile Hindistan arasındaki ihtilafa ait görüşlerini açıklayan Tennessee Valley Authority başkanlarından David E.Lilienthal ³⁹"*İndüs Nehri sularının kullanılması ve geliştirilmesi ile ilgili sorunların, fonksiyonel bir plan çerçevesinde politik yaklaşım ve meselelerden arındırılarak çözülmesi*" gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye politikalarını bu anlayış doğrultusunda oluşturmuş ve 2010 yılında Suriye ve Irak'ın ilave su taleplerini karşılamak üzere 3 ay 756 m³/s, 884 m³/s, 702 m³/s'lik aylık ortalama Fırat suyu bırakmıştır.

³⁹ Biswas, A.K. 1992. Indus Water Treaty: The Negotiating Process. Water International, Journal of the International Water Resources Association, 17 (4): 201-9

BÖLÜM 4

SINIRI AŞAN SULAR

Sınıraşan Suların Hukuku

Bilindiği gibi çevreyi oluşturan en önemli unsurlardan olan su ile insanoğlunun hukuksal ve teknolojik anlamda ilişkisi, insanlık tarihi kadar eskidir. Su, Roma Hukuku'nun doğup tedvin edildiği çağlardan bu yana insanoğlunun-mülkiyet konusu etme anlamında-üzerinde egemenlik kuramadığı, özel mülkiyete konu edemediği kamuya ait şeylerden sayılmıştır. Bu anlayış genel hatları ile bugünkü ulusal hukuk düzenlerince de benimsenmiştir.

Su kaynakları doğal hidrolik düzen çevriminde devamlı hareket hâindedir. Bu nedenle de öncelikle doğa kanunlarına tabidir. Artan ihtiyaçlar doğrultusunda bu doğal kaynaktan en uygun şekilde yararlanmak zorunlu olduğundan bu kaynağın kullanımını konusunda çağdaş teknolojiye uygun hukuksal düzenlemeler oluşturulması gerekmiştir. Ülke sınırları içerisinde bulunan sular için Roma'dan başlayarak İslam Hukuku'nda, anayasalarda ve diğer iç hukuk düzenlemelerinde su kullanımına ilişkin esaslar her zaman devletler tarafından yürütülmüştür. Bu açıdan sulara ilişkin ulusal hukuk sistemlerinin günümüze ulaşana dek geçirdiği zengin bir tarihi vardır. Ancak uluslararası nitelikteki suların devletler arası paylaşımını ya da tahsisini düzenleyen uluslararası kurallar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Bu noktada uluslararası su paylaşımı veya tahsisi kurallarına geçmeden önce uluslararası hukuk literatüründe su kavramının ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Bugüne dek uluslararası hukukta tam anlamı ile yapılmış bir tanım bulunmamaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun son çalışmalarında ortaya koyduğu taslak metinlerde; "Fiziki bakımdan bir tek bütünü oluşturan ve ortak bir noktaya varan yer üstü ve yer altı suları sistemi" biçimindeki tanımlama üzerine çıkan tartışmalar hâlen sürmektedir. Bu tanımlamada yer üstü sularının yanı sıra yer altı sularının da tanıma dâhil edilmesi tartışmaların ana nedeni olmaktadır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde devletlerin egemenliği ilkesi sıkı sıkıya korunurken doğanın müştereken kullanımını anlamında devletlerin kendilerini bağlayan kuralları koymaları da zorunludur. Anlaşmalar yaparak uluslararası teamüller yaratıp geliştirerek, uluslararası kuruluşlar kurarak bağlayıcı kurallar oluşturmaktadırlar. Ancak bütün bu çalışmalara rağmen halen "uluslararası hukuk çerçevesinde anlaşma düzeyine ulaşmış" yaptırım kurallarını da içeren, bütün devletleri bağlayan, suların endüstri, tarım, içme ve kullanma amaçlarına yönelik kullanımını düzenleyen evrensel kabul görmüş bir metin yoktur⁴⁰. Kimi devletlerin ikili ya da bölgesel olarak yapmış oldukları anlaşmalar ise yalnızca taraf olan devletleri bağlamaktadır.

Uluslararası Sular ve Türkiye

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası suları şöyle tanımlamaktadır: "Çeşitli devletlerde bölümleri bulunan su" Bu tanımdan hareket edildiğinde, bir suyun birden çok devlet topraklarından geçmesi, ya da birden çok ülke sınırını oluşturması, bu suya "uluslararası su" niteliği kazandırmaktadır. O hâlde uluslararası suları;

a) Sınır oluşturan sular,

b) Sınıraşan sular şeklinde sınıflandırabiliriz. Bu sınıflandırmaya göre sularımızı ele aldığımızda; Meriç, kısmen Arpaçay, kısmen Aras sınır oluşturan su sınıfına girmektedir.

⁴⁰ YILDIZ D. Su'dan Savaşlar Truva Yayınları 2010 Ankara .

Fırat, Dicle, Asi, Çoruh, Aras, Kura sınıraşan sular özelliği göstermektedirler. Yukarıda daha önce de açıklandığı üzere uluslararası hukuk açısından uluslararası sularla ilgili olarak, oluşmuş, açıklık kazanmış hukuk kuralları bulunmamaktadır.

Hâl böyle olunca da sulara ilişkin anlaşmazlıklar, devletlerin diplomatik yaklaşımları, görüşmeler ve pazarlıklar ile çözümlenmektedir. Uluslararası sulardan sınır oluşturan sularda sınırdaş devletlerin, bu sulardan yararlanması, bu suları kullanma hakkı teamül hâlinde henüz oluşma aşamasındadır diyebiliriz. Bu konuda Türkiye'nin iki taraflı ya da bölgesel anlaşmalara imza attığı görülmektedir.

Örneğin; Yunanistan'la 1934'te ve 1960'da imzalanmış anlaşmalar vardır. Bu anlaşmaların içeriğinde sınır oluşturan sularla ilgili kimi düzenlemeler ile birbirlerine zarar vermeme ilkesi bulunmaktadır. Bu anlaşmalarda suların paylaşımı ile ilgili düzenlemeler bulunmamaktadır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce, 1927'den bu yana Arpaçay ile ilgili bu tür anlaşmalar yapılmıştır.

Sınıraşan sularımıza gelince; Türkiye ile Suriye ve Irak arasında uzun bir dönem rahatsızlıklara neden olan talep ve tartışmaları daha sağlıklı değerlendirmek için Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konuda taraf olduğu bölgesel ve ikili antlaşmaları kısa kısa açıklamakta yarar vardır.

1- 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Sulh Muahedenamesi'nin IV. kısmında yer alan 109. madde ile getirilen düzenleme, sınıraşan sulara ilişkin ilk düzenleme olarak diplomatik tarihimizde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında önce o zamanki Osmanlı eyaletleri olan Suriye ve Irak'la, Türkiye arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için, bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmüştür. Yapılacak anlaşmalarla, ilgili devletlerden birindeki su rejiminin, diğer bir devletteki tesislere bağlı olması hâlinde, bunların değiştirilmemesi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce ilgili devletlerin kullandıkları su miktarının, kazanılmış hak şeklinde saklı tutulması sağlanacak ve ayrıca ilgili devletler, birbirlerinin menfaatlerini de gözetleyeceklerdir.

2- Türkiye'nin kendi ülkesinden çıkıp Suriye'ye geçen sularla ilgili olarak imzaladığı diğer anlaşmalar, 1921 Türk-Fransız Anlaşması, 1926 Türk-Fransız Anlaşması ve 1930 sınır protokolüdür. Ancak Suriye, Mandater Fransa'nın Suriye adına yapmış olduğu bu anlaşmaları tanımadığı için bunların detaylarına inmenin bir yararı bulunmamaktadır.

3- 1946 yılında Irak ile imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması ile Türkiye, Dicle, Fırat ve bunların kolları üzerinde yapılacak korunma araçlarına ilişkin tasarılarını, bu yapıların imkân ölçüsünde hem Türkiye hem Irak yararına uygun olması maksadıyla, Irak'a haber vermeyi kabul etmiştir. Bu hükmün öngördüğü koruma araçları, taşkindan korunmaya yönelik olup, su paylaşımı ile ilgili herhangi bir yükümlülük getirmemektedir.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin 1987'ye kadar imzaladığı anlaşmalarla üstlendiği tek yükümlülük Lozan Antlaşması'nın 109. maddesidir. Bu maddeyi daha detaylı bir biçimde yorumlayarak ileride ne gibi yapılanmalara ya da ne gibi anlaşmalara dayanak olabileceğini düşündüğümüzde vardığımız sonuç şudur: Bu maddenin getirdiği yükümlülüğün ulaşabileceği sınırlar anlaşmalarla saptanacak, bu saptanacak sınır, kazanılmış hakların altına düşmeyecektir.

Türkiye, Suriye ve Irak'ın birbirlerinin çıkarlarını dikkate alacaklarına ilişkin taahhüt, kazanılmış hakların altına düşmeyecek, ancak bu hakların üstüne çıkabilecektir. Ancak, hiçbir egemen devletin kendi çıkarları aleyhine olan talepleri kabule zorlanamayacağı düşünüldüğünde, su pazarlığında Türkiye kendi çıkarlarını gözardı edecek ölçüde su vermeyi kabul etmeyecektir. Öte yandan devletler hukukunda kazanılmış hakların tespit edildiği tarihten öteye uzatılabileceğine ilişkin hükümler bulunmadığından Lozan Antlaşması'ndan sonra Suriye ve Irak su kullanımını arttırmışlarsa, bu artan miktar kazanılmış hak sayılmayacaktır. Ayrıca eğer bir su taksimi yapılacaksa kazanılmış hakkın

düşmesinden sonra geri kalan sular değil, haklar düşmeden önce var olan suların taksime esas alınması gerekecektir. Bu husus dahi bir devletler hukuku kuralıdır.

4- 1987 yılında Suriye ve Türkiye Başbakanlarının imzaladığı (KEK) protokolde; Türkiye Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında ve kesin bir su tahsisi yapıldıktan sonra, Suriye sınırından yıllık ortalama 500 m³/sn su bırakmayı taahhüt etmiş ve bu güne kadar da bu taahhüdü uygulamıştır. Böylece mansap ülkeler Suriye ve Irak, yaz aylarında su sıkıntısı çekmediği gibi, taşkın mevsimlerde de bu tehlikeden korunmuşlardır. Bir diğer deyişle Türkiye'nin inşa ettiği barajlara bu ülkenin hiçbir mali katkıları bulunmazken, bu barajlardan yıllardır yararlandıkları söylenebilir.

5- Yukarıda sözü edilen 500 m³/sn su, tek taraflı olarak Türkiye'nin tahsis ettiği bir su miktarı olup, Türkiye'nin kullanımını arttıkça veya iklimsel değişimler sonucu azalma ihtimali bulunmaktadır. Suriye ve Irak zaman zaman şu anda geçici olarak verilen 500 m³/sn'nin üstünde su talebinde bulunmaktadır. Oysa Irak ve Suriye'nin su talepleri, toplam kapasitesi 84, 2 milyar metreküp olan Fırat ve Dicle Nehir Havzaları'ndaki toplam su miktarını aşan düzeydedir. Lübnan ve Suriye'yi kat ederek Türkiye'den denize dökülen Asi Irmağı'nda ise suların %95'ini Suriye ve Lübnan %2'sini Türkiye kullandığı hâlde Suriye bu kullanımı müzakere konusu dahi yapmak istememektedir. Suriye'nin bu uygulamasında Hatay'a bakış açısının çok önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Zira Suriye hâlen Hatay'ı Suriye toprağı saydığı için "Asi Irmağı Türkiye'yi ilgilendirmez, çünkü Ürdün'den doğup, Suriye topraklarından denize dökülüyor" anlayışını ileri sürebilmektedir.

Suriye yakın bir geçmişe kadar Arap ülkelerinin önemli bir bölümünü örgütleyerek Türkiye aleyhine bir lobi oluşturma gayretine girmiştir. Arap ülkelerinin Suriye'nin yanında yer almasının sebebi, pek çoğunun mansap ülkesi olmasıdır. Suriye, Irak, Mısır hep mansap ülkesidir. Arap ülkelerinin geçmişteki bu tutumları ve Türkiye'den talepleri, hakça ve akılcı biçimde yapılan tespitlere ve su kullanımına ilişkin nazariyelere uygun değildi.

Türkiye'nin suyu bir iş birliği aracı olarak kullanma konusundaki istikrarlı politikası, bölge ülkelerindeki değişimlerin de etkisiyle Suriye ve Irak'ın geçmişteki bu davranışların farklılaşması en azından üç ülke arasındaki iş birliği çalışmalarının tekrar başlaması sonucunu doğurmuştur. Bu sonuçta soğuk savaşın sona ermesinin bölgedeki dengeler üzerine etkisi ve bölgenin yeniden düzenlenmesinin de etkisi olduğu söylenebilir.

Kullanım Hakkına İlişkin Nazariyeler ile Irak-Suriye Taleplerinin Karşılaştırılması

Uluslararası bir nehrin (özellikle sınıraşan bir nehir) sularının kullanımını ele alındığında, suların paylaşılması şeklinde bir değerlendirmenin mansap ülkeleri dışında pek taraftar bulmadığı görülmektedir. Sınıraşan sular veya su sistemlerinin kullanılmasını düzenleyen bağlayıcı ve yaptırım hükümlerini de taşıyan uluslararası kurallar henüz tam anlamı ile oluşmamış ise de günümüze dek tartışılmalı görüşleri açıklayarak sıralamada yarar bulunmaktadır;

a) Mutlak Hükümlerlik Görüşü:

Diğer kıyıdaş ülkelere vereceği zarara bakılmaksızın su kullanma özgürlüğüne sahip olmak. Bu görüş uluslararası düzeyde bir kabul görmemiş ve tartışması dahi yapılmayan bir ilke olarak kalmıştır.

b) Mutlak Bütünlük Görüşü:

Yukarıda açıklanan görüşün tam tersi bir görüş olup, sınıraşan nehirlerin taşıdığı doğal su miktarı ve kalitesini değiştirecek her türlü faaliyeti yasaklamayı savunmaktadır. Suriye, Irak, Mısır, Bangladeş

gibi mansap ülkelerinden yandaş bulabilmektedir. Bu görüşe göre Türkiye'nin Keban, Karakaya, Atatürk, Kralkızı, Dicle, Birecik, Karkamış barajları ile GAP sulama sistemlerini yapmaya ve Dicle ile Fırat'ın sularını bu projelerde tasarruf etmeye hakkı yoktur. Bu görüş bu katı hâliyle uygulanabilirlikten uzaktır.

c) Sınırlı Bölgesel Hükümlanlık Görüşü:

Bu görüşe göre sınıraşan suları kullanan ülkeler diğler ülkelere zarar vermemelidir. Orta bir yolda anlaşmayı öneren bir görüş olmasına karşın henüz oturmuş bir ilke hâline gelmemiştir. Mansap ülkesi olan komşu Arap ülkelerinin yaklaşmadığı bu görüş sorunların diyalogla çözümlenmesini ilke edinen Türkiye tarafından detaylandırılarak, işlenerek geliştirilebilir ve güçlü bir görüşe dönüştürülebilir.

d) Karşılıklı Haklar Görüşü:

Bu görüşe göre su kaynağından yararlanabilecek miktar, kaynağın verimli bir biçimde kullanılması, diğler ihtiyaç sahiplerinin yararlanmaları ile sınırlıdır. Bu görüşe göre kazanılmış haklar, bir hüküm ifade etmemekte, suların verimli ortak kullanım yolu amaçlanmaktadır. Uluslararası su ihtilaflarının çözümünden ziyade iç hukukta, iç sularda yapılacak düzenlemelerde ve özellikle de yer altı suyu kaynaklarının kullanımında dikkate alınabilecek bir görüştür. Üniter devletlerden ziyade federasyonlarda federe devletler arasında uygulanabilir bir ilkedir.

e) Uluslararası Suların Ortak Yönetilmesi Görüşü:

Bu görüş su kaynaklarının hakçasına bir yöntemle ortak kullanılması düşüncesinden doğmuştur. Sınıraşan nehri kollarıyla birlikte bir bütün olarak ele alıp, nehrin ve kollarının havzaları içinde bulunan ülkelerin, ortak projeler üretmek, bunları ortak finanse etmek, tesisleri ortak kullanmak, suyu ortak kullanmak ve nihayet kurulan su sistemi tesislerini ortak yönetmek, bu görüşün temel amacıdır.

Türkiye, bir anlamda bu görüşe tam uymasa bile, Fırat ve Dicle havza sularının hakkaniyet kurallarına uygun ve rasyonel bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve kaynaklardan optimum bir şekilde yararlanma koşullarını ve gereklerini yerine getirmek üzere üç aşamalı bir plan önermiştir.

a) İlk aşamada, su kaynaklarının bilimsel çalışmalarla saptanması,

b) İkinci aşamada, ilgili ülkelerin toprak envanterinin çıkartılması; toprak sınıflamalarına göre su ihtiyacının saptanması,

c) Üçüncü aşamada, elde edilen bilgilerin yardımıyla ve sonuçları değerlendirerek her ülkenin gerçek su ihtiyacının ne olduğunun saptanması.

Ancak mansap ülkeler bütün bu önerileri inceleme zahmetine dahi katlanmaksızın, uzun bir dönem 500 m³/sn'den fazla su taleplerini sürdürmüştür. Türkiye'nin bu dostça ve akılcı yaklaşımı ilk kez bu görüşmelerde ele alınmamıştır. Daha GAP'a başlanılmadan önce, 1961'de, Irak ve Suriye'ye suların kullanımı konusunda bir anlaşmaya varılmadan önce, yeni projeler ortaya çıkarmanın savurganlık olacağı, zararlar sonuçlanacağı hatırlatılmıştır. Bütün bu iyi niyetli girişimlere, çözümsüzlükten başka makul ve haklı içerikleri olmayan taleplerle cevap verilmiş ve ilerleme kaydedilememiştir. Bu devletlerden özellikle Suriye ısrarının gerekçelerini açıklamamış ve bu konuda peş peşe taleplerini yenileyerek Arap dünyasını Türkiye karşısında örgütlemeye çalışmıştır.

BM'nin Uluslararası Suların Ulaşım (Navigation) Dışında Kullanımına İlişkin Tedvin (Codification) ve Türkiye

11 Nisan 1814'te Fontainebleau Anlaşması ile kayıtsız ve şartsız olarak tahtından vazgeçen ve Elbe Adası'na gönderilen I. Napolyon'un arkasından Avrupa'nın yeniden düzenlenmesi amacıyla toplanan

Viyana Kongresi'nde alınan kararlar arasında ilk kez uluslararası ırmaklarla ilgili olarak uluslararası kuralların konulduğunu görmekteyiz (Haziran 1815). İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya'dan yani beş büyük devletten oluşan "Yeni Avrupa Dengesi Sistemi'nin" esasları bu kongrede ortaya çıkarken, uluslararası gidiş gelişi tanzim eden kurallar (Navigation kuralları) ve protokol kuralları da kabul edilmiştir. Ancak uluslararası suların ulaşım dışındaki amaçlarla kullanılmasına ilişkin hukuk kurallarını geliştirme çalışmaları, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarından itibaren başlamıştır.

Uluslararası akarsuların işletilmesi ve kullanılmasının yarattığı hukuki sorunların BM'de incelenmesine 1959 yılında başlanmış, "doğal kaynaklar üzerinde egemenlik" konusunu incelemek üzere kurulan özel bir komisyon, 1961 yılında yayımladığı raporunda "doğal kaynaklar" kavramı içine ulusal ve ulusal olmayan akarsuları da almıştır. Bu rapor Genel Kurulun 17'nci dönem toplantısında tartışılmış ve Genel Kurul, 14 Aralık 1962'de, 1803 Sayılı Kararla "Doğal Kaynakların Üzerinde Devamlı Egemenliğe İlişkin Bildiri" yi benimsemiştir. Bildirinin 1'inci maddesi şöyledir: "*Ulusların ve halkların kendi doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki devamlı egemenlik hakkı, ilgili devlet halkının refahı ve ulusal gelişmesi yararına kullanılmalıdır.*"⁴¹ Bu tarihten 1970 yılına kadar BM Genel Sekreteri'nin bu konu hakkında hazırladığı rapor dışında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 8 Aralık 1970 tarihinde yapılan bir oturum ile BM Genel Kurulu, BM'nin kural oluşturma organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonu (U.H.K)'nu, "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Hukuk"u oluşturmak ve aşamalı olarak geliştirmekle görevlendirmiştir.⁴²

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu Çalışıyor !

Yukarıda belirtilen dönem içinde çeşitli kurum ve kuruluşlarda yürütülen çalışmalar, konunun 1972'de "Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'na" havale edilmesinden sonra daha sistematik bir hâle gelmiştir. Komisyon bu tarihten itibaren her sene çalışmalarını sürdürerek bu konuda ileride bir konvansiyona temel teşkil edebilecek bir "maddeler tasarısı" oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Hazırlanan maddeler tasarısının ilk okunuşu 1991 tarihinde yapılmış, ikinci okunuşu ise, Temmuz 1994 tarihinde gerçekleştirilerek, sorun BM Genel Kurulu'na havale edilmiştir.

BM Genel Kurulu konuyu 6. Komisyon'a havale etmiş ve 25–29 Kasım 1994 tarihleri arasında 6. Komisyon'da yapılan toplantılar sonucunda daha detaylı bir biçimde ele alınmasını sağlamak amacıyla, üye devletlerin, 1 Temmuz 1996 tarihine kadar "maddeler tasarısı" hakkında görüşlerini bildirmeleri öngörülmüştür. Bunun ardından komisyonun 7–25 Ekim 1996 tarihleri arasında gerçekleştirdiği 51. dönem toplantısında bir "çalışma grubu" oluşturulması ve "maddeler tasarısı" temel alınarak bu konuda bir konvansiyon hazırlanması hedeflenmiştir.

Bunun ardından Genel Kurula bağlı 6'ncı Komisyon, 24 Mart – 4 Nisan 1997 tarihleri arasındaki toplantısında "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Maddeler Tasarısı"na son şeklini vererek BM Genel Kurulu'na sunmuştur.

Tasarı 21 Mayıs 1997'de BM Genel Kurulunda oylanarak kabul edilmiştir. Oylamaya 185 ülkenin 133'ü katılmış, sözleşme 103 kabul, Türkiye, Burundi ve Çin'in aleyhte oy kullanması ile 3 red ve 27 çekimser oyla kabul edilmiştir. Fransa Daimî Temsilcisi Alain Dejammet sözleşmeyi "*telaşla, özenmeden ve partizan zihniyetle hazırlandığı, alelacele oylandığı ve vahim hatalar yapılarak lekелendiği*" ifadeleriyle eleştirmiştir.⁴³ Türkiye'nin, 2000 yılına kadar imzaya açık tutulacak olan

⁴¹ TİRYAKİ, Orhan, **Sınıraşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 12.

⁴² TOKLU Vefa, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.

⁴³ TOKLU, a.ge., s.36.

sözleşmeye hiçbir zaman taraf olmayacağı da, BM nezdindeki Türkiye Daimî Temsilcisi tarafından dile getirilmiştir⁴⁴.

BM'nin Uluslararası Su Yolları Sözleşmesi'ni İmzalayan Ülkeler Artıyor !

BM Uluslararası Suların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Sözleşmesi, 1997 yılında BM Genel Kurulunda BM'nin o zamanki 185 üyesinden 133'ünün katıldığı oylamada kabul edilirken Türkiye, Çin ve Burundi ile birlikte sözleşmeye reddoyu vermişti.

2009'da İstanbul'da yapılan 5. Dünya Su Forumu'nda da birçok ülke sözleşmenin imzalanması için önerilerde bulunmuştu. En son olarak 22 Nisan 2009 tarihinde Tunus, sözleşmeyi Parlamentosundan geçirerek kabul etmiştir. Böylece sözleşmeyi imzalayan ülke sayısı 23'e çıkmıştır.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için 35 ülkenin imzasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesi hâlinde Türkiye açısından hiçbir teamül kuralı oluşturmayacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Ancak 12 ülkenin daha sözleşmeyi imzalaması durumunda Türkiye'nin özellikle Dicle ve Fırat suları ile ilgili olarak karşı karşıya olduğu baskıların artacağı da belirtilmektedir.

BM'de kabul edilen sözleşmeye genel olarak bakıldığında; genel bir konu olan küreselleşme çabalarının etkisi altında, ülkeleri memba ve mansap ülke olarak tanımlamadan, dünyadaki suyollarını ve su yolu ülkelerinin koşullarını eşitmiş gibi kabul ederek hazırlanmış olduğu görülmektedir. Sözleşme bu anlamda memba ülkelerine ağır yükümlülükler getirmektedir. Sözleşme memba ülkelerinin uluslararası suyollarına ilişkin her türlü faaliyetlerinin mansap ülkelerini herhangi bir biçimde etkileyeceği, ancak, mansap ülkelerinin her türlü faaliyetlerinin memba ülkelerini aynı oranda etkilemeyeceği kabulü ile memba ülkelere daha fazla kısıtlamalar ve sorumluluklar yüklemektedir.

Sözleşme su yolu ulaşımını düzenliyor mu?

Sözleşme genel olarak incelendiğinde öncelikle ; sözleşmenin uluslararası suların kullanımına ilişkin koruyucu ve idari tedbirleri, ya da su yolu ulaşımını düzenlemekten daha çok (Navigation), bu suların belli amaçlar için kullanımını düzenlediği görülmektedir. Uluslararası suların ulaşım amaçlı (navigation) kullanımı, bu maddelerin kapsamı dışındadır; ancak bu suların diğer amaçlarla kullanımının su yolu ulaşımını da etkilemesi hâlinde sözleşme kapsamında değerlendirilir. Sözleşme uluslararası su yollarının ulaşım dışı amaçlı kullanımları düzenlemekle sınırlı olduğu izlenimini vermekte ise de kapsama ilişkin maddede ulaşım amaçlı kullanımın ve diğer kullanımların ulaşım amaçlı kullanımı etkilemesi hâlinde bu amacın da kapsam içinde olduğu ifade edilmektedir. Genelde tüm kullanımların birbirini etkileyeceği açık olduğuna göre ulaşım amaçlı kullanım da metin kapsamına alınmış olmaktadır. Bu husus karşılıklı iş birliği anlayışının dışında ele alındığında özellikle, Şattul-Arap'taki ulaşım amaçlı kullanım nedeniyle Fırat'ın sularından ulaşım amaçlı su tahsisinin de gündeme getirilmesine neden olabilecektir.

⁴⁴ ERHAN, Çağrı, "Türk-Suriye İlişkilerinde Fırat Suyunun Paylaşımı Sorunu", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, sayı 199, cilt 21, Ankara, Mayıs 1997, s.42.

BÖLÜM 5

Şu Fırat'ın Suyu İçin Çağları da Dağları da Deldik !

Atatürk Barajı inşaatına 1980 yılında başlandığında Şu Fırat'ın suyu milyonlarca yıllık tarihi boyunca ilk kez böyle büyük bir engelle karşılaşacağını bilmiyordu. Ama bu büyüklüğü Fırat'ın büyüklüğü doğuruyordu. Bu barajın arkasında biriktirilecek Fırat suyu Harran ovasının bereketli topraklarına aktarılarak binlerce yıllık bir hasret giderilecekti. İşte bu aktarma işi, inşaatına 1977 yılında başlanan Urfa Tünelleri ile yapılacaktı. Şu Fırat'ın suyu'nun 476 000 hektarlık verimli Yukarı Mezopotamya topraklarından bolluk ve bereket taşıyacak yolculuğunun başlangıç adımları atılmıştı artık. Türkiye Şu Fırat'ın Suyu'nu Harran'la buluşturmak için çağları da dağları da delmeye başlıyordu...

Bölgenin diğer suyu Dicle nehrinin bu bolluk ve bereket artışına katkı sağlaması için de çalışmalar yürüyordu. Bu çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artıyor, Türkiye Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle nehirlerinden faydalanarak, yörenin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine giriyordu. Ancak bölgede bu çalışmalar sürerken Dicle ve Fırat'ın su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece geçiliyordu.

Bu gelişmelerin sonucunda 1980'li yıllardan itibaren başta Suriye ve Irak'ın olmak üzere dünya kamuoyunun dikkati bu projelere ve Fırat ile Dicle üzerine çekiliyordu.

Türkiye'nin tüm su potansiyelinin yaklaşık dörtte birini ve enerji üretim kapasitesinin %27'sini sağlayan Fırat ve Dicle nehirlerinin geliştirilmesi girişimlerine paralel olarak, Fırat ve Dicle nehirleri de Orta Doğu gündeminde yerini alıyordu. Orta Doğu'nun gündeminde olan her konunun küresel strateji merkezlerinin ilgi alanında olması nedeniyle konu dünya gündemine de taşınıyordu. Şu Fırat'ın suları üzerinde yapılan stratejik hesaplar artıyor ve savaş senaryoları yazılmaya başlanıyordu.

Ortak Teknik Komite (OTK) Kuruluyor

1980 yılında bölgede sınır aşan suların hakça ve makul olarak kullanılmasını sağlayacak esasları belirlemek için, üç ülkenin uzmanlarından oluşan bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulması gündeme gelmiştir. Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon protokolüne göre oluşturulan Ortak Teknik Komite'ye "*...her ülkenin sınıraşan sulardan ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tanımlanmasını sağlayacak metodu kararlaştırmak...*" görevi verilmiştir. Belirtilen görev tanımı çerçevesinde OTK ilk toplantısını 1982 yılında, Türkiye ve Irak'ın katılımı ile yapmış, 1983 yılında Suriye'nin de iştiraki ile toplantılar üçlü olarak yürütülmüştür. Üçlü görüşmeler ; 1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlamasına kadar yedi yıl devam etmiş, Irak-Kuveyt Savaşı sonunda ortaya çıkan şartlar nedeniyle müzakereler kesilmiştir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, sınır aşan sularla ilgili görüşmelerin uzun zaman alan ve çeşitli zorluklarla dolu uzun bir süreç olduğudur. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında 1900 yılında başlayan Kolorado Nehri'ne ilişkin görüşmeler ancak 1946 yılında bir anlaşma ile sonuçlanmış ve yaklaşık yarım asır sürmüştür. Meksika ilk aşamada Kolorado Nehri'nden 3 600 000 Acre-Feet (4 milyar 439 milyon m³) su isteyen bir teklifle masaya oturmuş, bir memba ülkesi olan ABD ise daha önce belirtilen ve incelenen gerekçelere dayanarak bu talebin %42'sine tekabül eden

bir miktarın ancak tahsis edilebileceğini belirtmiştir. Sonuçta, 1 milyar 864 milyon m³ rakamı üzerinde uzlaşma sağlanabilmiştir⁴⁵. Bu uzlaşma uzun da sürse karşılıklı görüşmelerin sonunda ortaya çıkmıştır.

Bu ve benzeri örnekler de dikkate alındığında Fırat ve Dicle sularından her ülkenin ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının belirlenmesine ilişkin Ortak Teknik Komite çalışmalarının başlamasının çok önemli bir adım olduğu görülmektedir.

Ortak Teknik Komite (OTK) toplantılarının gündemini ilk yıllarda, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki tesislerin inşaat durumları, hidrolojik ve meteorolojik bilgi alışverişi gibi kısa dönem sorunları oluşturmuştur. OTK'nın görev talimatında belirtilen ve kuruluşunun ana amacını teşkil eden, "Her ülkenin sınır aşan sulardan ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tanımlanmasını sağlayacak yönteme" ilişkin çözüm planı ise, Türkiye tarafından 1984 yılında beşinci toplantıya sunulmuştur. Türkiye, 5-8 Kasım 1984 yılında gerçekleştirilen, OTK'nın 5'inci toplantısında "**Fırat ve Dicle Havzası'nın Sınır Aşan Sularının Eşit ve Gerçekçi Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan**" olarak nitelenen projeyi gündeme getirmiştir⁴⁶. Türkiye'ye göre, Irak tarafından yapay olarak Thartar Kanalı yoluyla birleştirilen Fırat ve Dicle nehirleri doğal olarak da birleşip tek bir nehir olarak (Şatt-ül Arap) Basra Körfezi'ne döküldüğünden dolayı tek bir sınır aşan su sistemini oluşturmaktadır. Bu nedenle her üç ülkedeki su kaynaklarının saptanabilmesi için bu ülkelerdeki yağmur miktarı, buharlaşma ve sıcaklık durumlarının araştırılması, sulama metotları ve toprak sınıflandırması bazlı alan etüdü ve bunların sonuçlarına göre sulama temelli tahsis yapılmasının su kayıplarını en aza indireceği önerisi yapılmıştır.⁴⁷

Türkiye Üç Aşamalı Plan teklifini 26 Haziran 1990 tarihinde üçlü toplantıda ve 1993 yılında Irak ve Suriye ile yaptığı ikili görüşmelerde de tekrarlamıştır. Üç Aşamalı Planın birinci aşamasında havzadaki su kaynaklarının envanter çalışması, ikinci aşamada toprak sınıfları ve drenaj kriterlerinin tespiti, üçüncü aşamada ise su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi öngörülmüştür. Türkiye'nin plan çerçevesinde üç ülkenin su ve toprak kaynaklarının envanter çalışmasını ortak gerçekleştirme teklifi iki devlet tarafından da reddedilmiştir. Irak, Fırat'ın sularından daha fazla faydalanmak istediği için Dicle'den Fırat'a su aktarılmasına karşı çıkarken, iki nehrin bütün olarak ele alınmasına her iki devlet itiraz etmiştir.

Orta Doğu'da genellikle su eksikliğinden söz edilir. Bu tespit Orta Doğu'nun belirli bölgeleri için doğrudur da Ancak bölgede su'dan daha eksik ve daha önemli olan unsur "güven eksikliğidir."

Bu noktada da ülkeler birbirlerine güvenmedikleri ve ülke gerçeklerinin yerinde tespit edilmesi çıkarlarına uymadığı için, değerlendirmenin kendi sundukları veriler doğrultusunda "masa başında" yapılmasını istemişler, paylaşımın matematiksel bir oranda, 3'te 1 nispetinde olması gerektiğini iddia etmişlerdir⁴⁸.

1982 yılından 1992'ye kadar, ikisi bakanlar düzeyinde, 16. OTK toplantısı gerçekleşmiştir. OTK toplantıları, üç ülkenin Fırat-Dicle nehir sistemine ilişkin kullanım esasları ve geliştirme projelerinin uyumlaştırılması konularında hedeflenen amaçlarına ulaşamamıştır.

⁴⁵ BİLEN, Ö. "Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye" TESAV Yayını

⁴⁶ BİLEN, Ö. "Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye" TESAV Yayını s. 91

⁴⁷ ERGENER, Rashid, About Turkey: Geography, Economy, Politics, Religion and Culture, Pilgrims' Process, Inc., USA, 2002,

⁴⁸ KELEŞ, Zülal, Türkiye'nin Sınırları Asan Sular Sorunu Tarihçesi ve Soruna Yaklaşımı,

Soğuk savaş döneminin koşullarının etkisi, güven eksikliği ve rasyonel olamayan Orta Doğu düşünce biçimi⁴⁹ ve Küresel etkiler gibi nedenlerle OTK hedeflerine ulaşamadığı gibi görüşmeler tıkanarak bir sonraki toplantının çerçevesi bile çizilemez hâle gelmiş ve bu nedenle, 1980'ler ve 90'larda bir dizi kriz yaşanmıştır. Burada kitabın yazarlarından birinin yetişmesinde çok emeği bulunan merhum prof. Dr. Ali İhsan Bağış'ın bu konudaki tespiti konuya açıklık getirmesi açısından önemlidir.

“Uluslararası ilişkilerde bir değişiklik süreci yaşanmakta olup teknolojik gelişme, karşılıklı bağımlılık her geçen gün artmaktadır. Ancak Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkiler hâlâ güç politikası esasına dayanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık Orta Doğu'da bağımsızlık ve egemenliğin yok olacağı şeklinde telakki edilmektedir⁵⁰.”

Bir dönem sonra kesintiye uğramasına rağmen, OTK'nın hidropolitik ilişkilerdeki rolü küçümsenmemelidir. Toplantılar seyrek olarak gerçekleştiği ve suyun tahsisatıyla ilgili somut ilerleme sağlanamamış olduğu hâlde, OTK yararlı bir iletişim kanalı olarak işlev görmüştür⁵¹.

Şu Fırat'tan Bırakılan 500 m³ Su Nasıl Belirlendi ?

Ülkemizde Fırat'ın suyu üzerindeki araştırma çalışmaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılmıştır. Fırat'ın suyunu ölçmek için bugün Keban Barajı'nın bulunduğu yere ilk Akım Ölçüm İstasyonu kurulmuştur⁵². Keban Barajı projesinin gerçekleştirilmesi amacıyla, 1954 yılından itibaren uluslararası alanda finansman olanakları araştırılmaya başlanmış, 12 Haziran 1966 tarihinde de Keban Barajı'nın temelleri atılmıştır.⁵³ Keban Barajı'nın fizibilite etütleri tamamlanıp, projenin gerçekleştirilmesi için ön çalışmaların başlaması ile Irak ve Suriye endişelerini açıklayarak, bu projenin Fırat'ın suyundan yararlanma projelerine zarar verebileceğini ileri sürmüştür. Bu iddialarda özellikle Keban Baraj gölünde suyun toplanma döneminin yaratacağı sorunlar üzerinde durulmuştur. Türkiye bunun üzerine, Keban Barajı hakkında bilgi vermek ve görüş teatisinde bulunmak için, Irak ve Suriye teknik heyetlerini bir toplantıya çağırmıştır. 22-27 Haziran 1964 tarihleri arasında Irak, 5-14 Eylül 1964 tarihleri arasında Suriye ile Ankara'da yapılan görüşmelerde, proje hakkında bilgi verilmiş ancak, bir anlaşma zemini bulunamamıştır⁵⁴. Bu toplantılarda Türkiye, üç ülkenin de yararlandıkları suları birlikte görüşme önerisini gündeme getirmiştir. Suriye başlangıçta, Fırat-Dicle havzası ile ilgili bir çalışma yapılabileceği yaklaşımını kabul etmiş ancak, Irak'ın tutumu nedeniyle daha sonra her iki ülke de yalnızca Fırat'ın sularını görüşme yanlısı bir tutum ortaya koymuştur⁵⁵.

Türkiye, bu çabalarıyla, 29 Mart 1946 tarihli “Türkiye ile Irak Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'na ek, Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü'nün 5'inci Maddesi'nde, Irak'a karşı yüklenmiş olduğu “haber verme görevini” yerine getirmiştir.

Keban'ı Doldururken Türkiye 350 m³/s Bırakmayı Kabul Etti-1964

⁴⁹ “Orta Doğu düşüncesi rasyonel olmayıp daha ziyade retorik söylemler ile çoğu zaman gerçeği unutturmaktadır” A. İhsan BAĞIŞ. “Orta Doğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme” TMH Dergisi Sayı: 420 421 422 İMO Ankara

⁵⁰ ” BAĞIŞ. A. İ. “Orta Doğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme” TMH Dergisi Sayı: 420, 421, 422, İMO Ankara

⁵¹ KİBAROĞLU, Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...

⁵² TOKLU, age., s. 102.

⁵³ age., s. 110

⁵⁴ Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, age., s. 77.

⁵⁵ BİLEN, age., s. 112.

Keban Barajı'na Fırat'ın suyunun doldurulması döneminde Irak ve Suriye'nin kendilerine bırakılacak suyun miktarının belirlenmesi ve garanti edilmesi yolundaki istekleri yoğunlaşmıştır. Buna karşılık Türkiye, Keban Barajı tamamen doldurulmadan önce bırakılacak su miktarıyla ilgili nihai bir formüle varmanın olanaksız olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye bu formülün, barajın doldurulması esnasında ortaya çıkacak doğal koşullarla ve ilgili ülkelerin ihtiyaçlarının kesin olarak değerlendirilmesiyle belirlenebileceğini bildirmiştir⁵⁶. Fakat, Keban Barajı'nın, 40 milyon dolarlık⁵⁷, dış kaynaklı finansman sağlayıcısı olan ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID), aşağı kıyıdaş ülkelerin çıkarlarını gözetmek adına ısrarcı olmuştur. Bunun sonucu imzalanan bir anlaşma ile Türkiye, nehrin doğal akışının bu boşaltımı karşılamaya yeterli olduğundan yola çıkarak, 350 m³/sn suyun barajdan aşağı kıyıdaş ülkelere salıverilmesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı kabul etmiştir⁵⁸. Bu durum aynı yıl Suriye ve Irak tarafından da teyit edilmiştir.

Türkiye Ortak Teknik Komite Kurulmasını Öneriyor 1964

Keban Barajı yapımı ile başlayan hareketlilik bu konunun ülkeler arsından daha sistemli olarak ele alınmasının gereğini ortaya koymuştur. Bu gereği farkederek Türkiye 5-14 Eylül 1964 tarihleri arasında yapılan toplantı sırasında her bir nehri inceleyecek ve yıllık ortalama debilerini belirleyecek bir Ortak Teknik Komite oluşturulmasını teklif etmiştir. "OTK, toprak etütleri yaparak üç ülkenin sulama ihtiyaçlarını tespit edecek ve su hakları konusunda nihai bir anlaşmaya varabilmek için temel prensip ve prosedürleri belirlemek amacıyla, ülkelerin var olan ve gelecekteki projeleri için ihtiyaçlarını belirleme ile yetkili olacaktır"⁵⁹. Bu ikili görüşmelerden sonra, Türk Delegasyonu'nun tavsiyeleri doğrultusunda ilk üç taraflı görüşme Bağdat'ta 15 Eylül 1965'te yapılmıştır⁶⁰. Bu toplantıda üç ülkenin delegasyonları Haditha, Tabka ve Keban Barajları hakkında teknik veri alışverişinde bulunmuştur. Delegasyonlar daha sonra OTK'nın kurulmasıyla ilgili konuları tartışmıştır.

Irak Delegasyonu, diğer konuların yanı sıra nihai bir "su paylaşım anlaşmasının" denetiminden ve uygulanmasından da sorumlu olacak, kalıcı bir OTK kurulmasını içeren bir öneri sunmuştur. Türk Delegasyonu Irak'ın önerisini reddederek, OTK'nın yalnızca nehir havzasında hâlihazırda uygulanan veya gelecekte uygulanacak projelerin koordinasyonunu sağlamakla yetkilendirilebileceğini ifade etmiştir. Türk önerisine uygun biçimde, Suriye üç ülkede sulanabilir toprakların su ihtiyaçları incelenerek daha sonra da Fırat'ın suyunun eksik kaldığı yerlerdeki su ihtiyacının karşılanması amacıyla Dicle'nin suyunun bir kısmının Fırat'a yönlendirilmesi konusunun da OTK'nın diğer işlevlerinin yanına eklenmesini önermiştir. Irak bu öneriye şiddetle karşı çıkarak, sadece Fırat'ın suyu üzerinden müzakerelere devam edilmesi konusunda ısrar etmiştir. 7-11 Şubat 1966 tarihleri arasında ilk üst düzey temas gerçekleşmiş, Irak'ın Dışişleri ile görevli Devlet Bakanı Adnan EI Racaci'nin

⁵⁶ KİBAROĞLU, **Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...**

⁵⁷ İNAN, Yüksel, "Sınır Asan Suların Hukuksal Boyutları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt:49, Sayı:1-2, Ankara, Ocak-Haziran 1994, s. 246.

⁵⁸ KİBAROĞLU, **Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...**

⁵⁹ KİBAROĞLU, Ayşegül ve Olcay ÜNVER, "An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin", **International Negotiation, Kluwer Law International**, Cilt:5, Sayı:2, Dordrecht, Hollanda, 2000, s. 314.

⁶⁰ KİBAROĞLU, **Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...**

Türkiye’yi ziyaretinde konu görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda 10 Şubatta yayımlanan Türk-İrak ortak bildirisinde şu ifadelere yer verilmiştir⁶¹:

“Müşterek sular konusunda, hâlihazır gayretlerin arttırularak nehirleri paylaşan ülkelerin temel menfaatlerini koruyan bir anlaşmaya süratle varılmasında tarafların menfaatleri bulunduğu müşahade edilmiştir.”

Bu menfaatin müşahade edilmesi 1966 yılında gerçekleşmiş ancak belirtilen kapsamlı bir anlaşma hâlâ gerçekleşmemiştir.

Türkiye Aşağı Bırakılacak Fırat Suyunun 450 m³/s Olmasını Kabul Etti -1966

Türk Dışişleri Bakanı İ.Sabri Çağlayangil’in başkanlığındaki Dışişleri Heyeti’nin 23-26 Mayıs 1966 tarihleri arasında Bağdat’ı ziyaretleri sonucunda 26 Mayıs 1966’da yayımlanan ortak bildiriye, ABD’nin girişimleri ve Irak’ın ısrarlı tutumu üzerine müşterek kullanılan sulara ilişkin durum milletlerarası hukuka atıfta bulunularak şöyle ifade edilmiştir⁶²:

“İki Bakan müşterek suların kullanılmasına müteallik kıyıdaş memleketlerin devletler hukukunca tanınmış haklarının ve memleketlerin ihtiyaçlarının müzakerelerin esasını teşkil edeceğini kabul etmişlerdir. Bu müzakerelerde Irak’ın ve Türkiye’nin hakları ve meşru ihtiyaçları nazarı itibara alınacaktır.”

Bu görüşmeler sonucunda Türkiye, Barajın su tutma aşamasında 350 m³/sn su bırakmayı kabul etmiş, bu miktar aynı yıl yapılan bir uzlaşma ile 450 m³/sn.ye çıkarılmıştır⁶³. Bu taahhüt Türkiye ile Irak arasında kalmayıp, 31 Ağustos 1966’da, “Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Arasındaki Kredi Antlaşması”nın başlangıç bölümünde de tekrar edilmiştir⁶⁴:

“ Borçlu, Keban Barajı’nın ilk doldurulması ile ilgili olarak Irak ve Suriye hükûmetleri ile aranjmanlar yapmak gayesiyle gayretlerini devam ettirmeye hazır olduğundan ve böyle bir aranjman olmadığı takdirde, Keban Rezervuarı’nın ilk doldurulması sırasında Keban Baraj mahallinde suyun aşağı bırakılması hususunda kreditorlere 31 Ağustos 1966’da vermiş olduğu programa bağlı kalacağını kreditorlere bildirdiğinden...”

Keban ve Tabka Barajları Dolarken Suriye-İrak Gerginliği Arttı

1970’li yıllar süresince, üç ülkenin delegasyonları birçok kez bir araya gelerek Keban, Tabka ve Haditha barajları ile ilgili olarak teknik bilgi alış verişinde bulunmuşlardır. Yapılan çok sayıdaki teknik toplantının sonucunda bir anlaşmaya varılamamış; Türkiye ve Suriye de iki barajın (Tabka ve Keban) dolun programlarını belirlerken tek taraflı politikalar izlemişlerdir⁶⁵. Keban ve Tabka barajlarının aynı yıl içinde bitmeleri ve su tutmaların çakışması sonucu Irak’a akan su miktarı azalmış ve Suriye ile Irak arasında ciddi krizler yaşanmasına neden olmuştur. Suriye, Irak’a karşı katı bir tutum göstererek, taahhütlerini yerine getirmemiştir. Suyun kesilmesi Irak tarafından politik bir saldırı olarak algılanmış, dönemin Irak Enformasyon Bakanı Tarık Aziz, Suriye’yi “Güney Irak’ın ihtiyaç duyduğu tarım ve içme suyunu kasıtlı olarak kesmek” ile itham etmiştir⁶⁶. Nisan 1975’de Irak, Arap Ligi’ne gönderdiği bir nota

⁶¹ TOKLU, age., s.111.

⁶² Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, age., s.77.

⁶³ BİLEN, age., s.87

⁶⁴ TOKLU, age., s.112.

⁶⁵ KİBAROĞLU, *Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...*

⁶⁶ SNYDER, Jay, *Hydropolitics in the Tigris-Euphrates Valley*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, The University of Tennessee, Knoxville-USA, May 1995, s. 5.

ile Suriye'yi protesto etmiştir⁶⁷. İki Arap ülkesi arasındaki bu gerginlik, Irak'ın Suriye'yi düşmanca davranmakla suçlamasına ve bunu savaş sebebi saymasına yol açmıştır. Suriye'ye karşı askerî yaptırım uygulamaya karar veren Irak'ın müdahalesi, Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin girişimleri ile önlenmiştir⁶⁸. Sonuçta Suriye, Tabka Barajı rezervuarını doldurmayı yavaşlatmış, Irak'a Fırat sularının %40'ını bırakmayı taahhüt etmiştir.

Karakaya Barajı Dolarken Aşağı Bırakılacak Fırat Suyu 500 m³/s Oldu-1976

1974 yılında başlayıp 1987 yılında tamamlanan Karakaya Barajı'nın inşaatının finansmanında da, Keban Barajı'nda yaşanan sorunlar tekrar etmiştir. Dünya Bankası krediye ilişkin ön koşul olarak, Türkiye, Irak ve Suriye arasında Bankanın tespit ettiği ve ana hatlarını belirlediği bir model üzerinde müzakerelere başlanmasını önermiştir. Türkiye bu öneriyi “ sadece enerji üretmek amacıyla inşa edilecek olan bir barajın, suyu tüketmeyeceği gerekçesi ile” kabul etmemiş ve ilgili hükümetlerle teknik düzeyde görüşmeler başlatılmıştır⁶⁹. 12 Mart 1976'da, Dünya Bankası bir mektupla, Türk Enerji Bakanlığı'na barajın su tutma safhasında aşağı kıyıdaşlara 500m³/sn su bırakılmasını önermiş, Enerji Bakanlığı da 2 Nisan 1976 tarihinde cevaben yazılan bir mektupla öneriyi kabul etmiştir⁷⁰. Böylece Keban'da verilen 350 m³/s'lik taahhüt artmış ve 10 Eylül 1976'da da aylık ortalama 500 m³/sn su bırakılacağı tek taraflı olarak beyan edilmiştir⁷¹.

7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan “**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması**”nın 9'uncu Maddesi'nde “*karşılıklı menfaatlerin bulunduğu bütün ekonomik ve teknik alanlarda yakın iş birliğini sürdürmek hususunda kati kararlı olan akit taraflar, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi kurmayı kararlaştırmışlardır*” ifadesi ile Türkiye-Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi hayat bulmuştur⁷². 21-22 Haziran 1979 tarihleri arasında Irak Sulama Bakan Yardımcısının başkanlığındaki bir heyet Ankara'yı ziyaret ederek, Irak'ın aşağı kesimindeki tarım alanlarının acil su ihtiyacını karşılamak üzere, Temmuz, Ağustos, Eylül 1979 aylarında ilave olarak 2 milyar m³ su bırakılmasını talep etmiş ve Dışişleri Bakanlığı'yla mutabık kalınmıştır⁷³.

1979 yılında Türkiye tarafından karşılanan bu ilave su talepleri bugüne kadar birçok kez tekrar etmiş ve Türkiye tarafından yine karşılanmıştır. En son olarak 2010 yılı yazında Irak'ın talebi üzerine aşağıya ilave su bırakılmıştır.

1987 Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Kararı ile Bırakılacak Su: 500 m³/s

1987 KEK kararı ile Fırat Nehri'nden bırakılacak suyun neden 500 m³/s olarak tespit edildiği bugüne değin çok net bir şekilde açıklanmamıştır. Ancak bu protokolda belirtilecek su miktarı konusunda DSİ Genel Müdürlüğü tarafından çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda DSİ Genel Müdürlüğü;

⁶⁷ TOKLU, age., s. 113.

⁶⁸ BİLEN, age., s. 89.

⁶⁹ TOKLU, age., s. 113.

⁷⁰ BİLEN, age., s. 89.

⁷¹ BAYRAKTAR, age.

⁷² TOKLU, age., s. 107.

⁷³ TİRYAKİ, age., s. 186.

“ 500 m³/s’lik suyun hidrolojik koşulların değişkenliği nedeniyle hem sürekli olarak sağlanamayacağı hem de bölgedeki projelerin tamamen geliştirilmesi durumu için su temini açısından sorun oluşturabileceği “ şeklinde bir görüş bildirmiştir. Özetle DSİ Genel Müdürlüğü çok kapsamlı çalışmalar yaptıktan sonra saniyede 500 m³/s lik suyun yıllık ortalama olarak aşağı bırakılmasının teknik ve hidrolojik olarak uygun olmayacağını belirtmiştir. Ancak karar “siyasi bir karar” olarak alınmış ve protokol imzalanmıştır.

DSİ Genel Müdürlüğü’nün 500 m³/ s olarak bir önerisi olmamasına rağmen protokolda belirtilen bu miktarın geçmişte aşağıya bırakılması kabul edilen miktarlar nedeniyle doğal olarak oluştuğu düşünülebilir.

1964 yılında Keban Barajı’nın doldurulması süresinde 350 m³/s lik Fırat suyunun aşağı bırakılmasını kabul eden Türkiye bu miktarın 1966 yılında 450 m³/s olmasını kabul etmiştir. Daha sonra 1976 yılında Karakaya Barajı doldurulurken aylık ortalama 500 m³/s su bırakılacağı kabul edilmiştir.

Karakaya Barajı Rezervuarının Fırat üzerindeki diğer barajlara oranla çok küçük olması (Keban’ın üçte biri Atatürk Barajının beşte biri) ve çabuk dolacak olması nedenleriyle aşağı bırakılacağı taahhüt edilen su miktarının artırıldığı düşünülebilir.

Ancak aynı miktar Atatürk Barajı’nın doldurulma dönemi için de telaffuz edilmiş ve artık aşağı kıyıdaş ülkeler için 500 m³/s lik Fırat suyu bir anlamda müktesep bir hak olarak görülmeye başlanmıştır.

Ortak Teknik Komite görüşmeleri devam ederken, 1987 yılında Türkiye ve Suriye başbakanları başkanlığında Karma Ekonomi Komisyonu (KEK) toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda, Suriye ile Türkiye arasında, dönemin Başbakanı Turgut ÖZAL ülkenin siyasi istikrarına ve sınır güvenliğine de katkısı olacağı düşüncesiyle yaptığı anlaşmanın (Ekonomik İşbirliği Protokolü) 6. maddesinde aşağı bırakılacak su miktarının belirtilmesini kabul etmiştir. Böylece “*Atatürk Barajı göl haznesinin dolması sırasında ve ilgili üç ülke arasında Fırat sularının nihai tahsisine kadar, Türkiye-Suriye sınırından aylık en az 500 m³/s ortalama su bırakılacağı, herhangi bir ayın ortalamasının 500 m³/s’nin altına düşmesi hâlinde, aradaki farkın ertesi ay telafi edileceği*” kararlaştırılmıştır.

Ancak bu protokolden daha önce Suriye ile yapılan üst düzey bazı görüşmelerde aşağıya bırakılacak suyun 500 m³/s olacağı şeklinde gizli bir mutabakatın sağlandığından da bazı çevrelerde söz edilmektedir. Bu mutabakatın ülkenin siyasi istikrarına ve sınır güvenliğine de katkısı olacağı düşüncesiyle gerçekleştirildiği ancak istenilen sonuca ulaşamadığı da belirtilmektedir.

Aslında Türkiye bu anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmesine Atatürk Barajı inşaatı dönemi de dâhil olmak üzere büyük önem vermiştir. Bu kapsamda Urfa tünellerinden bırakılacak olan suyun sürekliliği tünelde oluşabilecek bir hasar nedeniyle kesintiye uğramasın diye tünelin içi çelik kaplama yapılmıştır. Bu maliyeti çok yüksek olan kararda teknik zorunluluktan daha çok suyun siyasi ve stratejik önemi ve Türkiye’nin taahhüdünü yerine getirme konusunda risk almama politikası rol oynamıştır.

Suriye bu miktarı dikkate alarak daha sonra Irak ile yaptığı su tahsis anlaşmasında “**Türkiye’den bırakılan suların** %42’sinin Suriye, %58’inin Irak tarafından kullanılacağını belirtmiştir. Bu gelişmeler Türkiye’den bırakılan 500 m³/ s’lik Fırat suyuna Irak’ın da müktesep hak olarak bakmasına olanak tanımıştır.

Tüm bu gelişmeler Fırat’ın suyundan bırakılacak olan miktarın protokolda “geçici” kavramı yer alsın bile artık “kalıcı” bir özellik taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak bu kalıcılık “en az verilecek su”

olarak yorumlanamaz. Bu değer “doğal hidrolojik koşulların değişkenliği” prensibi esas alınarak uygulanacak bir değer olarak kabul görmelidir.

Uzun bir dönemdir Türkiye, Suriye ve Irak’ta su yönetimi planlamaları bu değer üzerinden yapılmakta olup yine aynı anlayışla devam etmelidir. Ancak aşağı kıyıdaş ülkelerin ve Orta Doğu sularıyla ilgilenen diğer küresel güçlerin bu değer artırılması yönünde zaman zaman talepleri olduğu görülmektedir.

Bu talep öncelikle Dicle ve Fırat sularının su bütçesi açısından gerçekçi değildir. Bunun üç ülke tarafından artık kabullenilmesi ve bu konuda bir mutabakata varılması gereklidir. Bu talep ve iddiaların bundan sonra her ortaya atılışı, konunun siyasi arka planında bazı stratejilerin hazırlanmakta olduğunun göstergesi olacaktır. Bu nedenle de geliştirilmeye çalışılan iş birliği sürecini dönemsel olarak baltalamaktan başka bir işe de yaramayacaktır.

Bu gerçekçi olmayan talep ve iddialar karşısında, 500 m³/s değerinin azaltılması yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bazı uzmanlar tarafından bu değer “geçici” olduğunun, nihai bir tahsis anlaşmasında uzun süre ortalamasının ancak 400-450 m³/s civarında bulunabileceğinin, hatta Fırat suyunun zamanın önemli bir kısmında bunun da altında olabileceğinin gözden uzak tutulmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak bu görüşler Türkiye’nin planlamalarının yanı sıra “teknik, hidrolojik, ekonomik ve ekolojik” açılardan doğru olsa bile ortada politik olarak belirlenen bir miktar ve uzun süredir uygulanan bir su tahsisi kararı bulunmaktadır. Bunun üstünde veya altında bir su talebi veya iddiasının sürdürülmesinin bölgede sağlanması gereken iş birliği açısından olumlu bir katkısı olmayacaktır.

Şu Fırat’ın Suyunun Yarısı Aşağıya Bırakılıyor!

Ortak Teknik Komite görüşmelerine devam ederken, 1987 yılında Türkiye ve Suriye Başbakanları başkanlığında Karma Ekonomi Komisyonu (KEK) toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda şu Fırat’ın sularında iş birliği açısından çok ileri bir adım atılmıştır.

17 Temmuz 1987 tarihinde imzalanan "Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü"

kapsamında "su" başlığı altında yer alan 6. maddede "Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı, Türkiye- Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/s’den fazla su bırakmayı kabul eder ve aylık akışın 500 m³/s’lik düzeyin altına düştüğü durumlarda farkın müteakip ayda kapatılmasını kabul eder” şeklinde bir hüküm yer almıştır.

Bu mutabakatı takiben Suriye ve Irak 16 Nisan 1990’da Bağdat’ta gerçekleştirilen 13’üncü OTK toplantısında, ikili bir mutabakat çerçevesinde, Türkiye’den bırakılan Fırat sularının %58’inin Irak’a, %42’sinin Suriye’ye kalmak üzere, paylaşılmasını öngören “**Suriye ve Irak Arasında Suyun Tahsisatı Anlaşması (1990 Protokolü)**”nın onay belgelerinin teati işlemini gerçekleştirmişlerdir⁷⁴. Anlaşma ile iki ülke arasında bir ortak komite kurulması ve Türkiye’yi Fırat suları ile ilgili bir anlaşmaya yönlendirmek amacıyla iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır.

1987 Protokolündeki 500 m³/s’lik debi, sadece asgari koşul olarak değil, yıllık ortalama debinin bu miktardan büyük olması gerektiği vurgulanarak kaydedilmiştir. Bu koşul, aylık ortalamanın müteakip ay telafisi taahhüdü ile kuvvetlendirilmiş ve Fırat Nehri ana kolu doğal potansiyelinin yaklaşık yarısı "matematiksel bölüşüm" ilkesine uygun kabul edilebilecek bir anlayışla mansap ülkelere zımnen tahsis edilmiştir. Bu tahsis, yıllık toplam su hacmi olarak doğal hidrolojik koşullar ve

⁷⁴ KİBAROĞLU, Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları ...

Türkiye'deki barajların tespit edilen düzenleme ve biriktirme olanakları bağlamında Şu Fırat'ın yıllık getirdiği suyun %50'sinden fazlasına tekabül etmektedir,

Suriye ve Irak Fırat'ın Sularından Nihai Tahsis İstiyor

Suriye ve Irak Atatürk Barajı'nın dolun işleminden hemen önce ve dolun aşamasında, nihai tahsisle ilgili görüşmelere geçilmesi yönünde ısrarlı bir tutum izlemişlerdir. Ancak suyun taraflar arasında nihai tahsisine temel olacak verilerin eksikliği nedeniyle, Türkiye öncelikle bu verilerin toplanması gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye tarafından 1984 yılında OTK toplantılarına getirilen ve "*Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına Yönelik Üç Aşamalı Plan*" olarak isimlendirilen öneri üzerindeki görüşmeler 1990 yılına kadar devam etmiştir. Bu plan, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak ele alınarak; sulanabilir toprak miktarının, su kaynaklarının ve Dicle Nehri'nin fazla sularının Fırat Nehri'ne aktarılması imkânlarının incelenerek, bir mühendislik çalışması içinde bütünleştirilmesini içermektedir.

Türkiye'nin önerisine karşı, Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak tek havza şeklinde ele alınmasını ve Dicle Nehri'nden Fırat'a su naklini kabul etmemiş, her iki nehrin ayrı ayrı incelenmesini istemiştir. Ayrıca incelemelerin kapsamı konusunda da uyuşmazlık doğmuştur.

İncelemelerin kapsamına ilişkin olarak, Türkiye taraflarca sulanabilir nitelikte olduğu iddia edilen toprakların, her üç ülkenin uzmanlarınca, proje bölgelerinde ortak olarak yapılacak arazi çalışmaları ile kontrol edilmesini ve değerlendirilmesini istemiştir. Suriye ve Irak ise, proje verilerinin arazi kontrolleri yapılmadan sadece masa başında değerlendirilmesini talep etmiştir.

Irak ve Suriye'de mevcut ve planlanan sulama tesisleri için talep edilen su miktarları, çok büyük rakamlara ulaşmaktadır. Bu ülkelere sulanabilir nitelikte olduğu iddia edilen toprak varlığına ilişkin tereddütler bulunmaktadır. Bu da aşağıdaki soruyu akla getirmiştir;

"Fırat ve Dicle nehirlerinin kıyıdaş ülkeler arasında kullanımında, Suriye ve Irak sulanabilir nitelikteki toprak miktarlarını gerçek değerinden yüksek göstermek suretiyle, sudan mümkün olduğu kadar çok pay almak çabası içinde midirler?"

Ortaya konulan tereddüt veya soruya neden olacak çok sayıda veri bulunmakla beraber, hiçbir ülkenin ekonomik getirisi olmayan bir sulamaya mali kaynak tahsis etmek istemeyeceği de açıktır. Ancak o dönemde bunun bir görüşme taktiği olduğu, bir ülkenin ekonomik ve teknik olarak sulanamaz topraklarını tek taraflı olarak masaya getirip, bu topraklar için de su tahsisini alıp ve sonra diğer sektörlerin kullanımına bol miktarda ayırabileceği de ileri sürülmüştür.

Yukarıda belirtilen kuşklar ve tereddütler gözönüne alınarak, sulanabilecek alanların miktarına ilişkin tek taraflı beyanlar yerine, tüm ülkelerin uzmanlarının müşterek çalışmaları ile, sulanabilecek alanlar üzerinde uzlaşma sağlanması en uygun yöntem olacağı düşünülmüştür. Bu yöntemin uygunluğu ve sürdürülebilir bir çözüm sunacağı o gün olduğu gibi bu gün de geçerliliğini koruyan bir düşüncedir.

Atatürk Barajı Doldurulurken İddialar Arttı !

Yukarıda belirtilen ve Türkiye tarafından sürekli önerilen ortak araştırmaları yapmak yerine, Suriye ve Irak, uzun bir dönem boyunca ayrı ayrı veya birlikte hareket ederek konuyu daima uluslararası platforma çekmeyi tercih etmişlerdir. Bu dönemde teknik çalışmalardan kaçınıldığı gibi gerçek dışı beyanlarla konu çarpıtılmıştır. Bunun örneklerinden birisi de Atatürk Barajı'nın doldurulması aşamasında yaşanmıştır.

Atatürk Barajı'nın inşaatı tamamlanıp 13 Ocak 1990 tarihinde su tutulması aşamasına gelindiğinde, Suriye ve Irak'ın zarar görmemesi için gerekli tüm önlemlerin alınmasına rağmen, Arap dünyasında ve dünya kamuoyunda, Türkiye'nin kasıtlı olarak suyu kestiği yönünde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütülmüştür. Hatta Türkiye'nin Fırat Nehri'nin yatağını değiştirdiği, Fırat Nehri sularının artık Suriye ve Irak'a hiç verilmeyeceği gibi asılsız iddialar ortaya atılmıştır.

Bu asılsız iddialar sürerken Türkiye, Atatürk Barajı inşaatı döneminde Urfa tünelleriyle aşağıya verilecek Fırat suyunun tünelde olası bir çökme ile kesilmemesi için çok büyük bir mali yükün altına giriyordu. Sorumlu ve iyi niyetli bir ülke tavrını gösterip Urfa tünellerinin içini beton yerine çelik malzeme ile kaplıyordu.

Diğer taraftan ise bilgilendirme konusunda da çok hassas davranıp asılsız iddiaların artmasını engellemeye çalışıyordu.

Su tutma işleminden çok önce resmî kanallarla taraflara bilgi verilmiş, Suriyeli ve Iraklı uzmanlarla birlikte Atatürk Barajı inşaat sahasına ve Suriye'ye gidilerek bu işlemde zarar görmemeleri için alınan önlemler, Suriyeli ve Iraklı uzmanlara açıklanmıştır. Nitekim, 1987 protokolünde ön görülen saniyede 500 m³ su yerine, sınırdan 1, 5 aydan fazla bir süre 768 m³/s su bırakılarak fazla suyun önceden Suriye ve Irak'taki barajlarda biriktirilmesine imkân sağlanmıştır. Yapılan işlem, tıpkı şehir şebekesindeki arıza nedeniyle, evlerdeki depoların arıza giderilinceye kadar bir süre kullanılarak, su sıkıntısının hissedilmemesine benzetilebilir. Yukarıdaki benzetmeden farklı olarak depolama, çok büyük baraj tesislerinde, örneğin Suriye'deki 9 milyar m³ kullanım kapasiteli Tabka Barajı'nda yapılmıştır.

Ayrıca Atatürk Barajı ile sınır arasında yaklaşık 80 km'lik mesafe bulunmakta olup, bu ara havzadan gelen suların miktarı dolun aşamasında saniyede 100 m³ olmuştur. İddia edildiği gibi nehir tamamen kurumamıştır.

Sonuç olarak, su tutulmadan önce verilen fazla sularla birlikte sınırdan geçen su miktarı saniyede 500 m³'e ulaşmıştır. Kaldı ki, su tutma işleminin yer aldığı 13 Ocak-12 Şubat arası tarımsal su ihtiyacının en az olduğu bir dönemdir.

Atatürk Barajı'nın su tutmaya başlama işleminin bu derece ayrıntılı izaha çalışılmasının ana nedeni, o dönemde bu konun çokça istismar edilmiş olmasıdır. Örneğin "Su Savaşları"⁷⁵ kitabında aynen:

⁷⁵ John Bulloch - Adel Darwish, Su Savaşları: Orta Doğu'da Beklenen Çatışma, (Çev. Mehmet Harmancı), (İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1994)

"Türkiye komşularını etkileyebileceğini göstermek için su kaynaklarına sahip olmanın verdiği gücü kanıtlamaya çalışmıştır. Türkler bunu barışçı yoldan ve kurnazca yapmışlar ve hareketlerinin politik amacı olduğunu reddetmişlerdir. Türklerin 1990 Ocak ayında Fırat Nehri'nin sularını üç haftadan fazla bir süre kesince bu noktayı vurguladığını herkes kabul etmektedir...." cümleleri yer almaktadır.

Tüm bu olumsuz havanın oluşturulacağını önceden gören Türkiye bu konuda tamamen iyi niyetli bir tutum sergilemiştir. Bu kapsamda Atatürk barajında su tutulmaya başlandığında, teknik nedenlerden ötürü suyu nehir yatağına bırakacak dip savak sisteminin bir ay kadar kapalı kalması gerektiği hususu, komşu ülkelere önceden bildirilmiş, eksikliği peşinen telafi amacıyla 23 Kasım 1989'dan sonra 830 m³/s mertebesinde su bırakılmaya başlanmıştır.

13 Ocak 1990'da dipsavak⁷⁶ kapatılıp, su tutulmaya başlanmıştır⁷⁷. 14 Ocak 1990 ve sonraki günlerde Arap dünyasının ve diğer ülkelerin pek çok yayın organında, "Türkler Fırat'ın suyunu kesti" tarzında yaklaşım ve yorumlar yer almıştır. Teknik sakınca kalmayıp, 12 Şubat 1990'da Türkiye yeniden 500 m³/s bırakmaya devam ettikten sonra da, "su savaşları" ve "kriz" senaryolarını öne çıkaran yayınların ardı arkası kesilmemiştir.

⁷⁶ Dipsavak: Barajlarda gövdenin alt seviyesinde suyu nehir yatağına bırakmak için teşkil edilen vanalı boru sistemi

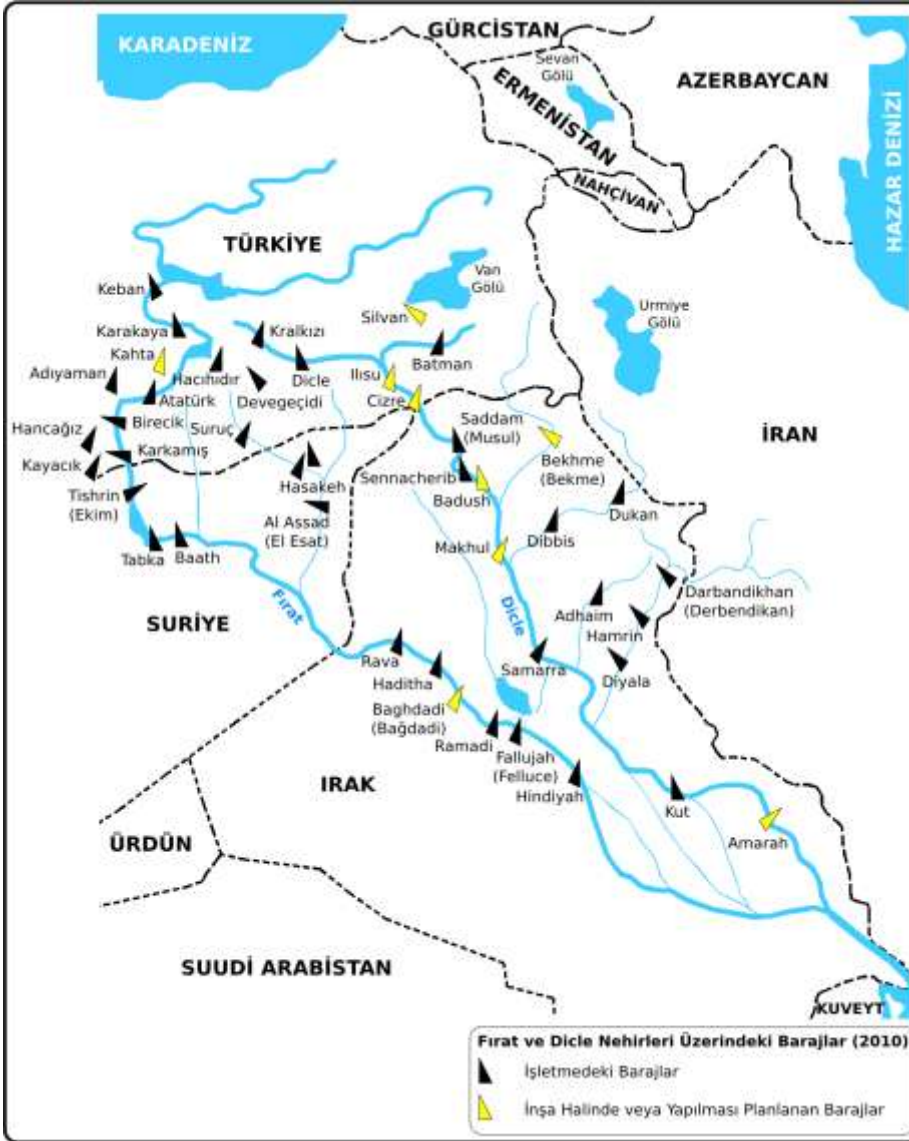
⁷⁷ AYDOĞDU.H.M, YENİGÜN.K, "Sınırtaşan Sularda Su politikalarının Değerlendirilmesi ve Türkiyede Durum GAP Bölgesi Örnekleme" *GAP V. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı, 26-28 Nisan 2006, Şanlıurfa.*

BÖLÜM 6

Şu Fırat'ın Suyu Artık Özgür Değil

Dicle ve Fırat Suyu Artık Kontrol Altında

20. Yüzyıl'ın ortalarından bu yana Fırat ve Dicle sularını kontrol altına alma çalışmaları başlamış ve bugün itibarıyla Şekil 2'de verilen durum ortaya çıkmıştır. Dicle ve Fırat'ın sularının denetim altına alınmasını sağlayan bu su yapılarının Türkiye'de gerçekleştirilenlerinin toplam depolama hacimleri topoğrafik olanaklar nedeniyle daha büyük olmuştur.

Şekil 2 Fırat ve Dicle suları üzerindeki barajlar

Şu Fırat'ın suyu üzerinde inşa edilen Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış barajları ile ana tesis durumundaki Keban barajı rezervuarları aktif hacimlerinin toplamı 31,7 milyar m³ olarak optimum bir büyüklükte projelendirilmiştir. Bu miktarın içinde Birecik ile Karkamış barajları rezervuar hacimlerinin toplamı %1 oranına karşılık gelen 0,75 milyon m³'tür. Buna rağmen, söz konusu tesislerin yıllar aşırı düzenleme yapması öngörülen ana amaçlarına paralel olarak, projelendirme kriterleri

çerçevesinde belirlenen işletme politikalarına göre işletilmeleri hâlinde, kurak periyotlarda öngörülen ihtiyaçları karşılamaları mümkün olacaktır. Ancak, ülkemizin ihtiyaçları ve mansaba bırakılması gereken akımlara bağlı olarak söz konusu tesislerin işletilmeleri nedeniyle, çok kritik periyotlarda yetersizliklerin gözlenmesi de doğal bir sonuç olacaktır.

GAP'ın Üstünde Yukarı Fırat ve Orta Fırat'ın Suları

Fırat ve Dicle suları ile ilgili çalışmalar önce Aşağı Fırat havzasında Keban Projesi olarak başlatılmıştır. Şekil 3'te görülen Aşağı Fırat Havzası'nın bir bölümü ve Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmasından sonra 1977 yılında bu iki havza projesi "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılmıştır. Yani GAP, Dicle ve Fırat nehirlerini besleyen Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzası'nda yer alan bir projedir (Şekil 3). Fırat Nehri yukarıda ise Yukarı Fırat ve Orta Fırat havzalarına sahip bulunmaktadır. (Şekil 4)

Şekil 3 . Aşağı Fırat ve Dicle Nehir Havzaları (GAP)

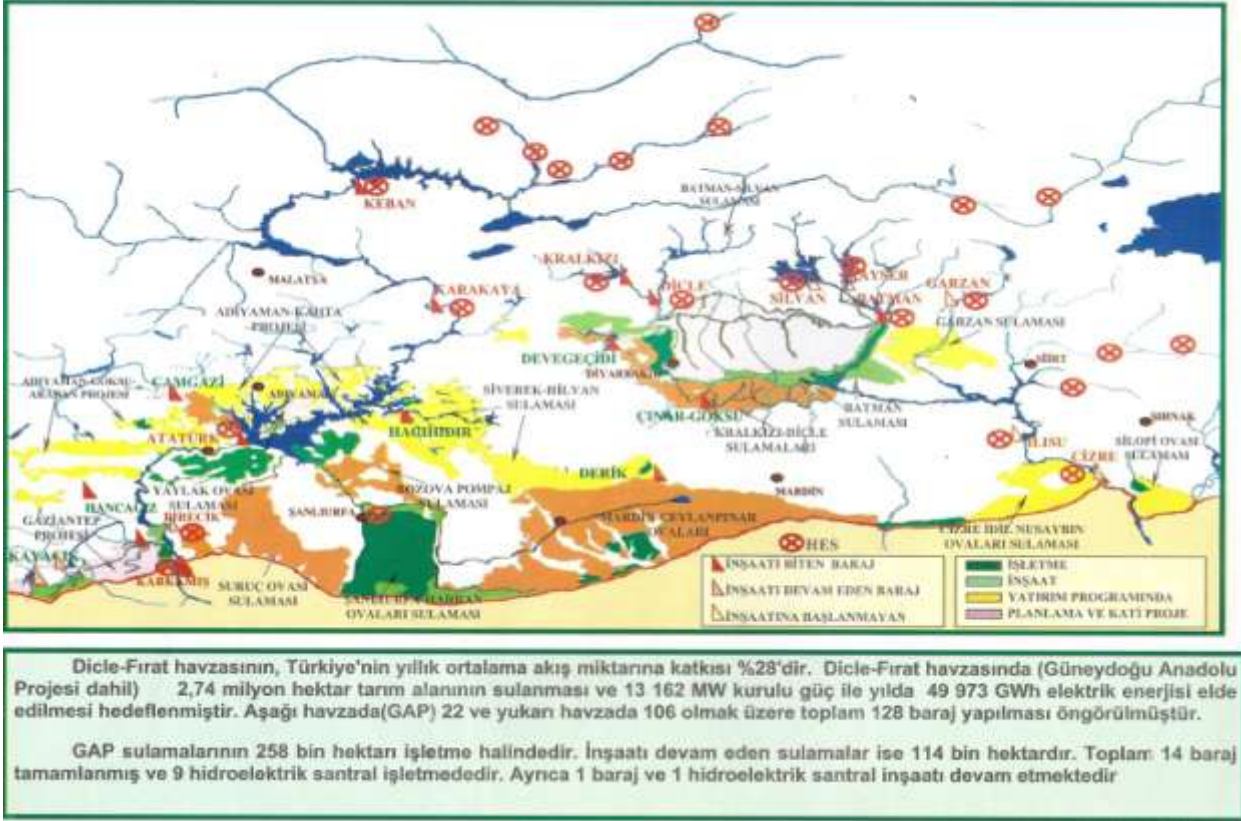

Şekil 4. Aşağı Fırat, Yukarı Fırat, Orta Fırat ve Dicle Nehir Havzaları

Fırat'ın yukarı havzasında DSİ GAP Broşüründe⁷⁸ 106 adet barajın yapılacağından söz

⁷⁸ GAP ' 2008 Dicle ve Fırat Havzaları ve Güneydoğu Anadolu Projesi DSİ Broşürü

edilmektedir (Şekil 5). Bu durumda Şu Fırat'ın yan kollarından gelen sular GAP 'ın yanısıra bir diğer önemli kalkınma projesi olan DAP'a ve havzanın yukarısındaki diğer küçük projelere de su sağlayacaktır.

Şekil 5 GAP Projesi ve Yukarı Havza Projeleri

Türkiye sınırları içinde Dicle-Fırat sularından nihai olarak yararlanma planında Şekil 4'te verilen yukarı havzada yaklaşık 1.040.000 ha alanın sulanması öngörülmektedir. (Tablo 4). Bu suların bir kısmı da Şekil 6'da verilen DAP Bölgesinin suya bağlı kalkınma projelerinde kullanılacaktır.

Tablo 4. Türkiye Sınırları İçinde Dicle-Fırat Havzası Nihai Gelişme Durumu

	GAP Sulama Alanı (ha)	Yukarı Havza Sulama Alanı (ha)	Toplam Sulama Alanı (ha)	Enerji Kurulu Güç (MW)	Enerji üretimi (GWh/yıl)
Dicle Kolları	650 000	40 000	690 000	3 600	10 699
Fırat Kolları	1 050 000	1 000 000	2 050 000	9 562	26 809
TOPLAM	1 700 000	1 040 000	2 740 000	13 162	37 478

Şekil 6. Doğu Anadolu Kalkınma Projesi (DAP) Proje Alanı

Aynı Havzanın İki Suyu : Dicle ve Fırat

Dicle ve Fırat nehirleri hidrolojik olarak aynı havzada yer alan iki önemli sınıraşan akarsudur.

Dicle ve Fırat nehirleri, Türkiye topraklarında doğup ülkemizin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine ilaveten Suriye, Irak ve bir kısım İran arazisi sularını toplar. Sonra Irak topraklarında birleşip *Şat-tül Arap* adlı nehri oluşturur. 180 km sonra Basra Körfezi'ne dökülür. Hidrolojik olarak tek bir nehir havzasının iki önemli akarsuyu olan bu nehirlerin kendi alt havzaları içerisinde, Türkiye'yi terk eden ana kolları yanında müstakilen sınırlarımızı aşıp Irak ve Suriye'ye giren yan kolları da bulunmaktadır.

Dicle ve Fırat'ın suları yukarı da da belirtildiği gibi Basra Körfezi'ne dökülmeden 180 km önce doğal olarak birleşir. Ancak insanoğlu bunu beklemeden Dicle ve Fırat'ın sularını Irak'ta birbiriyle birleştirmiştir. Bunun için Irak tarafından taşkın önlemek amacı ile Dicle sularını, iki akarsu arasında yer alan Tartar çöküntü çukuruna ve buradan da Fırat Nehri'ne aktaran bir kanal sistemi oluşturulmuştur. Diğer bir deyişle Dicle ve Fırat suları yapay olarak hâlen işletmede olan bir kanal sistemi ile birleştirilmiştir. Şu Fırat'ın suyu Dicle'ye karışmıştır.

Elazığ yakınlarından doğan Dicle Nehri Irak'ta Fırat Nehri ile doğal olarak birleşinceye kadar yaklaşık 1 660 km yol alır. Ama Irak'a girmeden önce 35 km Türkiye-Suriye sınırını oluşturur. Türkiye'den doğan Büyük Zap suyu, Irak'ta Zagros dağlarından doğan Küçük Zap, Adheim ve Diyala gibi önemli kolları aldıktan sonra aşağıda Fırat ile birleşir. Dicle Nehri akımlarına Suriye'nin hiçbir katkısı yoktur. Ayrıca Irak'taki suların bir kısmı Zagros dağlarının İran topraklarında kalan kesiminden gelmektedir. Türkiye'nin, Dicle Nehri üzerinde hâlen işletmede olan Devegeçidi Barajı ile inşaatları tamamlanan Batman, Kralkızı ve Dicle barajları yer almaktadır. Irak'ta ise ana kol üzerinde işletmede olan Saddam '(Musul) barajı ile yan kollar üzerinde inşa hâlinde Körfez Savaşı sonrası inşaatı duran Bekme Barajı ile işletmede olan Dukan, Darbendikan ve Hamrin ve diğer bazı baraj ve çevirme yapıları bulunmaktadır (Şekil 2).

Erzurum yakınlarından doğan Fırat'ın suları Dicle ile birleşmek için çok uzun bir yolculuğa çıkar Suriye ve Irak'ı katederek Irak'ta Dicle Nehri ile birleşinceye kadar yaklaşık 3 000 km yol alır. Fırat'ın sularına Irak'ın hiç bir katkısı yoktur. Fırat Nehri ana kolu üzerinde Türkiye'de işletmede olan Keban, Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış barajları bulunmaktadır. Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde işletmede olan Tabka, AI Baas barajları ile Teşrin barajı bulunmaktadır. Irak'ta ise hâlen işletmede olan

Kadisiye Barajı ile Habbaniyeye rezervuarı yer almaktadır (Şekil 2). Suriye'nin Fırat üzerindeki depolama tesislerinin kapasitesi 12 milyar m³ olup, bunun 15 milyar m³'e çıkarılması planlanmıştır⁷⁹.

Her iki nehrin Şat-tül Arap'a birleştikleri noktada yıllık su miktarı 85, 61 milyar m³'tür. Bunun içindeki payları (Dicle:50, 00/85, 61 =%58; Fırat: 35, 61/85, 61 =%42) dikkate alındığında, Dicle'nin daha büyük su potansiyeline sahip bir nehir olduğu ortaya çıkmaktadır.

Aynı havzanın iki suyu çok uzun yollar katettikten sonra birleşip buradan itibaren Şat-tül-Arap olarak Basra Körfezi'ne akmaktadır.

Fırat'ın Tarihi Sellerle Dolu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarihsel Çevre Araştırma Merkezi'nce (TAÇDAM) hazırlanan proje kapsamında Gaziantep'in Karkamış ilçesi Kelekçioğlu köyü yakınında bulunan Şaragahöyük'te yürütülen kazılarda Fırat'ın tarih boyunca çılğın olduğunu gösterir bulgulara ulaşılmıştır⁸⁰.

“MÖ 4000 yılının son çeyreğinden itibaren yerleşime uğrayan höyükteki kazı sırasında Fırat'ın insan hayatına etkisini belirlemeyi hedeflediklerini kaydeden kazı ekibi başkanı, Gaziantep Müzesi Müdür Vekili Kemal Sertok, “Daha çok Fırat Nehri'nin su düzeyi ve sellerine ilişkin çalışma yaptık. Bulgularımız, bizleri şaşkınlığa itti” demiştir. Şaragahöyük'te, Fırat'ın zaman zaman 15 metre yüksekliğe çıktığını belirlediklerini vurgulayan Sertok, “Höyük üzerinde bulduğumuz millerin yüksekliği, bizi hayretler içerisinde bıraktı⁸¹. Şaragahöyük'te kesit yaptık ve beklediğimizin çok üzerindeki bir yükseklikte mili ortaya çıkardık. Fırat'ın bu denli yüksek aktığı dönemi tarihleme çalışması sürüyor. Şaragahöyük etrafında, Fırat kıyısındaki ovada bulunan 4-6 metre yüksekliğindeki mil tabakası, ovanın, insanlığın oraya yerleşmesinden sonra oluştuğunu gösteriyor. Fırat, anlatılması zor bir güç. Bulduklarımız, Fırat Nehri'nin eskiden çok daha vahşi aktığının ifadesidir.” açıklamasını yapmıştır.

Şu Fırat'ın Suyu Düzensiz Akar

Dicle-Fırat'ın yukarı havzasını teşkil eden ve genellikle dağlık arazilerden oluşan bölgenin Türkiye bölümü, alan olarak ülkemizin topraklarının yaklaşık beşte biridir. Bu alana düşen yağmur ve kar şeklindeki yağışlardan oluşan akışlar ise, tüm ülkenin yıllık akış potansiyelinin %28, 5'ine karşılık gelir. Ortalama akış üzerinden konuşulduğunda bu su miktarları doğal koşullarda yıl içinde ortalamanın onda biri ile on katı arasında değişebilmektedir. Yine yıllar arasında da ortalamanın yarısı ile iki katı arasında değişim gösterirler. Bir diğer deyişle Fırat ve Dicle'nin suları tarihten günümüze kadar binlerce yıldır düzensiz akmıştır Yıl içinde ve yıllar arasında zamansal olarak düzensiz olan bu akışlar ağıtlara da konu olan çok önemli taşkın zararlarına yol açmıştır. Bu hırçınlıkları ve düzensizlikleri bu akışlardan çeşitli amaçlar doğrultusunda yararlanılmasını da kısıtlamıştır.

Bu iki nehrin en önemli özelliklerinden birisi de aktıkları üç ülkenin tümünde en büyük su kaynaklarını oluşturmalarıdır.

Yıllar arasında olduğu gibi yılı içerisinde aylar arasında da büyük farklılıklar gösteren Dicle ve Fırat akımlarını düzenleyebilmek için her üç ülkede de dev barajlar yapılmak zorunda kalınmıştır. Türkiye sınırındaki akım gözlem istasyonunda yıllık ortalama akım 1961 yılında 14, 9 milyar m³ olarak

⁷⁹ J. M. Dallapenna, 'The Two Rivers and Lands Between Mesopotamia and the International Law of Transboundary waters', BYU Journal of Public Law, 1996

⁸⁰ <http://www.kadinlaricin.net/yasam/firat-nehri.htm> 20 Haziran 2010

⁸¹ <http://www.kadinlaricin.net/yasam/firat-nehri.htm> 20 Haziran 2010

ölçülmüş iken, 1988 yılında 58 milyar m³'e çıkmıştır. Ölçülen anlık akımlar arasında 150 m³ /s ile 7156 m³ /s gibi çok büyük farklılıklar vardır.

Fırat'ın Türkiye'den kaynaklanan akışlarının altıda beşine karşı gelen, 1937-1980 süresinde 870 m³/s ortalaması olan Dutluca akışlarının, Temmuz-Şubat arasındaki 8 ay boyunca ortalamasının oldukça altına düşmüştür. Bu dönemde 300 ila 550 m³/s civarında ölçülen suyun Ağustos ve Eylül gibi aylarda çok kez bunun da altına, 170 m³/s mertebelerine kadar indiği belirlenmiştir⁸².

Aynı düzensizlik Dicle Nehri için de geçerlidir. Dicle Nehri akımları da, Fırat Nehri'ne benzer şekilde, ana kolda 1973 yılında 8, 8 milyar m³'e düşmüş iken, 1969 yılında 34, 0 milyar m³'e çıkarak ortalama akımın yarısı ile iki katı arasında değişmiştir. Bu nehirde minimum debi 75 m³/s olarak gözlenmiştir.

Şu Fırat'ın suyunun düzensiz hoyrat akışına ilk olarak Keban barajı engel olmuştur.

Keban Barajı'nın yapımından önce Suriye ve Irak'ta 1959, 1961 ve 1973 yıllarında kuraklık, 1969 ve 1988 yıllarında ise taşkınlar yaşanmıştır. Keban Barajı'nın yapımından sonra 1988 yılında meydana gelen taşkın aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından hissedilmemiştir.

Hâlihazırda, Türkiye tarafından inşaatı tamamlanan barajlarla sağlanan regülasyon sayesinde, nehirlerin akışaşağısında yer alan ülkelere düzenli su bırakılmaktadır.

Akarsuların rejimlerindeki düzensizlik, kurak dönemlerdeki su eksikliği, ıslak dönemlerdeki taşkınlar ve bu olumsuzlukların önlenmesi için alınan tedbirlerin maliyeti havzada yer alan ve bunlardan yararlanan ülkelere paylaşılması gerekir. Aslında bu paylaşım Türkiye açısından çok önemli bir mali kazanç getirmese de aşağı kıyıdaş ülkelerin havza bütününe sahip çıkma ve çözüme katkıda bulunma anlayışına sahip olması olarak önem taşıyacaktır. Bu katılım ve paylaşım Orta Asya'da Kırgızistan ve Kazakistan arasında gerçekleştirilen anlaşmada olduğu gibi aşağı kıyıdaş ülkelerin barajların yıllık işletme masraflarına katılması şeklinde de gerçekleştirilebilir.

Özet olarak, yıllık ortalama akım potansiyelleri itibarıyla, Dicle Nehri; 21, 33 milyar m³'ü Türkiye'den ve 28, 67 milyar m³'ü Irak'tan olmak üzere toplam 50 milyar m³, Fırat Nehri 31, 61 milyar m³'ü Türkiye'den ve 4 milyar m³'ü Suriye'den olmak üzere toplam 35, 61 milyar m³ su taşırlar. Bu durumda, Dicle-Fırat'ın toplam sularının %62'si Türkiye'de, %5'i Suriye'de ve %33'ü Irak'ta oluşmaktadır.

Fırat'ın Suyu Türkiye'de Dizginlenir

Bir ülkenin su potansiyelini oluşturan düzensiz akışlardan kaynaklanabilecek zararların önlenmesi ve bu potansiyelin çeşitli sosyo-ekonomik ihtiyaçların güvenli bir şekilde karşılanmasında kullanılması için suların dizginlenmesi gerekir. Bunun için de akış rejimini düzenleyici fonksiyonları olan depolama tesisleri yapılır. Bu depolama tesisleri Dicle ve Fırat suları üzerinde ise o zaman bu tesisler dev barajlara dönüşür. Çünkü bu sulara hâkim olmak için en az onların büyüklüğü kadar büyük yapılara ihtiyaç vardır.

Dicle-Fırat havzasına bölgesel ölçekte bakıldığında, baraj olarak tanımlanan depolama tesislerinin yapımını mümkün kılacak en uygun topoğrafik imkânlar Türkiye topraklarında yer almaktadır.

Mansap (aşağı kıyıdaş) ülkelerde, özellikle Fırat'ta, büyük çapta düzenleme hacmi yaratmak mümkün olmadığı gibi, birim buharlaşma değerleri de Türkiye'den çok yüksektir. Baraj gölleri yüzeylerinde buharlaşmalardan kaynaklanan su kayıpları, diğer havza ülkelerine kıyasla iklim koşulları itibarıyla Türkiye coğrafyasında en alt düzeyde oluşmaktadır.

Türkiye'deki barajların mevcut olmaması hâlinde, diğer havza ülkelerinin, akarsuların zararlarını

⁸² AYDOĞDU. H. M, YENİGÜN. K, “ Sınırşan Sularda Su politikalarının Değerlendirilmesi ve Türkiyede Durum GAP Bölgesi Örnekleme” *GAP V. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı*, 26-28 Nisan 2006, Şanlıurfa.

önleme ve su potansiyelinden yararlanma imkânı, bu ülkelere yapılabilecek tesislerin fiziki limitleri nedeniyle, özellikle Fırat Nehri için çok düşük düzeyde kalmak durumundadır. Bir diğer deyişle Türkiye'deki baraj hazneleri akışaşağısında yer alan ülkeler için , rüsubatın tutulması, taşkınların etkin kontrolü, kurak dönem akışlarının arttırılması, düzenli su sağlayarak enerji üretimindeki verimin arttırılması açılarından önemli yararlar sağlamaktadır.

Örneğin diğer etkileri bir tarafa bırakılsa bile Keban barajının düzenleyici etkisiyle⁸³ 1974'ten beri Suriye'deki Tabka barajı eteğindeki santralde güvenilir elektrik üretiminin önemli ölçüde, 600 milyon kWh/yıl mertebesinde arttığı belirtilmektedir^{84, 85}.

1992'den beri Şu Fırat'ın Suyu Dicle'ye de Akar

Irak'ta 1992 Aralık ayında iki nehri birbirine bağlayan bir su yolunun açılışı kutlanmıştır. Bu su yolu Fırat ve Dicle arasındaki 565 km uzunluğundaki "Thartar Kanalı"dır. Söz konusu kanalın fazla sulamayla tuzlanan topraklardan yılda 80 ton tuzu temizleyerek beş ile on yılda 150 milyon hektarlık toprak kazanmak amacıyla inşa edildiği açıklanmıştır.

⁸³ Öziş Ü., Türkman F., Baran T., Özdedir Y., Dalkılıç Y., 2002, Güneydoğu Anadolu Projesi ve Su Siyaseti, Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı 420, 421, 422, s. 35-45

⁸⁴ Öziş, Ü., 1997b: Sınır-aşan sular ve Türkiye. Manisa, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı, N.1, "Sınır aşan sularımız", s. 69-97.

⁸⁵ Öziş Ü., Sınır-aşan sular ve Türkiye. İstanbul, Makina Mühendisleri Odası ve 15 Diğer Meslek Odası, İstanbul Şubeleri, "Su Kongresi ve Sergisi '97, İstanbul", s. 17-30.

Projenin diğ er bir amacının ise ülkenin pek çok yerinde huzursuzluk çıkarmaya başlayan terhis olmuş askerleri meş gul edecek bir şeyin yapılması gereğ i olduğ u iddiaları da ortaya atılmış tır⁸⁶. Tarihî ve stratejik öneme sahip Dicle ve Fırat sularının birleştirilmesi, ülkenin bir gurur projesi olarak ortaya çı kmış tır. Proje uygulamasında 60.000 iş ç i 76 milyon m³ toprağ ı kaldırıp seksen dört köprü yaparlarken, rejimin sözcüleri projede çalış anları övmüş , haklarında ş arkılar bestelenmiş , televizyon programları yapılmış tır⁸⁷. Ayrıca söz konusu projenin gerçekleştirilmesinin esas amacının Amara ile Basra arasındaki bataklıkları kurutmak suretiyle bölgede yaşayan Bataklık Arapları'nın yurtlarını ve yaşam biçimlerini yok ederek Saddam aleyhtarlarının son sığ ınağ ını ortadan kaldırmak olduğ u da ileri sürülmüş tır.

Bu açıklamalar, Dicle ve Fırat sularının birleştirilmesi gibi çok önemli bir projenin gerçek nedeninin aynı öneme sahip bir neden olup olmadığ ı konusunda soru iş aretleri oluşturmaktadır. Ancak gerçek nedeni ne olursa olsun, sonuç olarak bu suların onbinlerce yılda oluşturdıkları doğ al akış yollarına suni bir kanal eklenmiş ve bu iki nehir suni olarak birleştirilmiştir.

Dicle ve Fırat'tan Doğacak Bereket

Doğ al su kaynağ ı potansiyelinin mevcudiyeti her zaman bu kaynağ ın teknik çözümler sağ lanıp belli amaçlara yönelik olarak değ erlendirme olanaklarının araştırılmasına neden olmuştur. Yukarı Mezopotamya'daki su ve toprak kaynakları için bu değ erlendirme sanki bir zorunluluktur. Bu bağ lamda, Dicle-Fırat havzası su potansiyelinin Türkiye tasarrufunda olan bölümü, GAP ve DAP Projeleri kapsamında taşkın koruma, sulama, hidroelektrik enerji üretimi, iç me-kullanma, sanayi suyu temini ve rekreasyon gibi tüm bölge için sosyo-ekonomik faydalar yaratma olanağ ı sunmaktadır: Ancak, Suriye ve Irak'ta özellikle sulama amaçlı su kullanımının genellikle düşük toprak kaliteli ve ıslaha muhtaç arazilere yöneleceğ i ve iklimsel koşullar nedeniyle yüksek su ihtiyaçları gerektireceğ i göz önüne alındığ ında, ekonomik anlamda yapılabilirliğ inin düşük olduğ u ortaya çı kmaktadır.

Sınırlı bir su kaynağ ının değ iş ik amaçlı kullanımlara en uygun şekilde tahsis edilmesini sağ layan proje optimizasyonu havza genelinde su kullanımı dengelerinin kurulabilmesi için gereklidir. Bu yöntem uygulanırken ilgili yatırımların gelir ve giderlerinin parasal boyutları kıyaslamalı olarak göz önünde tutulur. Ancak, suyun %80'inin kullanıldığ ı sulama amacının, gıda güvenliğ i yaratan stratejik boyutu yanında, istihdam faydası yaratması, yalnızca teknik ve ekonomik boyutlu bir optimizasyonun sonuçlarını tartışmalı kılmaktadır. Bu da sınıraş an sulara sahip ülkelerin önceliklerinin farklı olması hâlinde ülkeler arasında proje optimizasyonunda standart bir yaklaşıma sahip olunmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluk Dicle ve Fırat suları için de yaşanmaktadır.

Ancak Dicle ve Fırat sularının, üç ülke tarafından akılcı planlı ve verimli kullanılması hâlinde bölgede bolluk ve bereket için yeterli olacağı bilinmektedir. Dicle ve Fırat sularının Türkiye'de kullanımını değ erlendirildiğ inde;

Dicle alt havzasındaki sulama ve diğ er amaçlı su tüketimlerinin potansiyele oranı düşük seviyede olduğ undan, sınırdaki akış potansiyeli ve rejimine önemli bir etki söz konusu değ ildir. Fırat alt havzasında ise, özellikle hidroelektrik enerji amaçlı baraj iş letmeleri nedeniyle mansap ülkelerine çok önemli sosyal ve ekonomik katkılar sağ layan düzenli bir akış rejimi oluşmuş bulunmaktadır. Bu alt havzada, en son olarak 1992 yılında iş letmeye açılan ve 1994 yılında dolum iş lemi tamamlanan Atatürk

⁸⁶ DURMAZUÇAR Vedat, **Orta Doğ u'da Suyun Artan Stratejik Değ eri**, IQ Kültür Sanat

Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 177

⁸⁷ age. s. 177

Barajı devreye girdikten sonra, 1994–2001 periyodu boyunca aylık akımlarının ortalaması olan 809 m³/s'ye karşılık gelen yıllık ortalama 25, 5 milyar m³ su kesintisiz olarak Suriye'ye intikal etmiş bulunmaktadır.

Bölgede Barış ve Bereket Projesi: GAP

GAP, Dicle ve Fırat'ın suyuyla beslenen ve tamamlanması hâlinde bölgedeki tüm dengeleri olumlu bir şekilde etkileyecek bir bölge projesidir. Şu Fırat'ın ve Dicle 'nin sularının bölgede bolluk ve berekete dönüşmesine köprü olacak projedir GAP. Ancak GAP kendilerine bırakılacak olan suyun azalacağı düşüncesiyle geçmişte Suriye ve Irak'ın şiddetle karşı çıkıp engellemeye çalıştığı bir proje olmuştur. Aslında GAP, geçmişte savunulanan aksine sadece ülkemiz için değil bölge istikrarı açısından çok olumlu etkiler yaratacak bir projedir. Bu nedenle de engellenmesi için değil ama hızla tamamlanması için bölge ülkelerinin görüş birliği içerisinde olması gerekir. Diğer taraftan GAP'ın engellenmesine yönelik geçmişteki çabalar da projeyi kısmen etkilemiş ancak ilerlemesini durduramamıştır. Bu ilerleme bölgenin şansı olarak değerlendirilmelidir. Bölgede su konusunda iş birliğinin gerçekleşebilmesi için Suriye ve Irak'ın GAP'a bakış açılarında radikal bir değişime ihtiyaç vardır. Çünkü GAP bölgede suyu en verimli bir şekilde kullanarak bölge kalkınması ve gelişmesi için fayda yaratacak en büyük ve alternatifsiz bir projedir. Bu faydanın sadece Türkiye sınırları içinde kalmayacağı bütün bölgeyi etkisi içerisinde alarak geliştireceği de açık bir gerçektir.

Bu proje ile Güneydoğu Anadolu'ya barajlar, sulama sistemleri, tarıma dayalı imalat sanayisi, yeni ulaştırma ağları ve bunlarla birlikte bunları tamamlayan eğitim, sağlık ve çağdaş yerleşim birimleri de gelecektir. Şu Fırat'ın suyu bu ortamın er geç yaratılmasında yine en belirleyici rolü oynamış olacaktır.

GAP'ın entegre bir proje olarak tamamlanması ile birlikte Türkiye ile Suriye, Irak ve İran arasında bölgesel bir iktisadi bütünleşme sağlanacaktır⁸⁸. Ortak iktisadi çıkarlar ülkeleri birbirine yakınlatacaktır. GAP sosyal ve ekonomik boyutları ile tamamlandığında bölge; Türkiye, Suriye, Irak ve İran arasında birleştirici bir cazibe merkezi olacaktır. “Ortak çıkarlar”, GAP üzerinden ve bölge ülkelerinin iktisadi yararları doğrultusunda işletilecektir⁸⁹.

Özetle GAP'ın tamamlanması ile gıda ürünleri, tarım, sanayi alanındaki iş birliğinden su kaynakları yönetimi ve eğitime kadar birçok alanda karşılıklı iş birliği ve bağımlılık artacaktır. GAP öncelikle bölgede geri kalmışlık ve işsizliğin oluşturduğu baskının ve gerilimin azaltılmasının somut koşullarını oluşturacaktır.

Bölgedeki iş birliği ve ilişkiler geliştikçe GAP gibi Orta Doğu'da su kullanımına dayalı bir projenin bölge projesi olarak kabulü kolaylaşacaktır. Bu durum bölgede su ve toprak kaynaklarının en verimli bir şekilde geliştirilmesine yönelik ortak bir anlayışın yaratılmasını sağlayacaktır. Bu da bölgedeki su sorununun hafifletilmesine yönelik önemli bir adım olacaktır.

Bunun için son dönemde önemli adımlar atılmaya başlamıştır. 23 Aralık 2009'da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı 10 Bakanı ve 250 iş adamı ile birlikte Suriye'ye gitmiştir. Bu ziyarette ulaştırma, ticaret ve su başta olmak üzere çeşitli alanlarda 51 ön anlaşma yapılmıştır.

⁸⁸ E. Manisalı, “The Southeast Anatolia Project”, MEBB Centre, 1989

⁸⁹ age.

Özetle, komşu ülkeler iş birliğine açık oldukça GAP, suya dayalı bir bölgesel kalkınma projesi olarak ilişkilerin ve tüm bölgenin gelişmesine büyük katkıda bulunarak bölgede su sorununun artmasında değil tam aksine çözümünde de çok önemli bir rol oynayacaktır. 2009 yılında yağışların az olması nedeniyle Suriye ve Irak'ın talep ettiği su miktarları GAP kapsamında inşa edilen barajların depoladığı sudan ilave su bırakılarak sağlanmıştır.

Suyun bir hegemonya değil bir iş birliği aracı olarak kullanılmasına yönelik bu gibi uygulamaların gelecekte artacağı ve ülkeler arasında güven artırıcı bir rol oynayacağı görülebilir. Bu güvenin artması sorunların çözümünü daha da kolaylaştıracaktır. Bu konuda Türkiye'nin her zaman iyi niyet ve iş birliği yönündeki tavrı da bu sürecin iş birliği yönünde ilerlemesini sağlayacak en belirleyici etken olacaktır⁹⁰.

Bölgesel bir iş birliği ortamı yaratıldığında geçmişteki su'dan sorunların çok daha kolay çözülebileceği görülecektir.

Şu Fırat'ın suyu GAP'ı besleyerek kendi üzerinden yaratılmaya çalışılan çatışmalara da yine kendisi barış ve işbirliği çözümü sunmaktadır.

GAP'ın hızla tamamlanarak bölgedeki su sorununun çözümü için çok etkili bir anahtar oluşu, bazı paradigmalarda birlikte ülkelerin birbirlerine karşı düşünce ve davranış biçimlerindeki değişimin de en belirgin göstergesi olacaktır. Ancak ilişkilerdeki bu değişim ve gelişmenin bölge üzerine planlar yapan uluslararası güçleri rahatsız edecek olan yönü de gözden kaçırılmamalıdır.

Şu Fırat'ın Suyu Temiz Aksın

Su kullanımları içinde tüketim açısından düşük bir oran oluşturmaya rağmen, içme suyu su kalitesi yönünden taşıdığı önemle diğerlerinden ayrılmaktadır. Dicle ve Fırat nehirleri ana kolları ve önemli yan kollarındaki su kalitesi hâlihazırda düşük bir arıtma maliyetiyle içme suyu temini için kullanılabilir bir durumdadır. Ancak, havzadaki değişik ölçekli yerleşimlerin nüfus artışlarına, sulamaların ve sanayileşmenin gelişmesine paralel olarak, atık su deşarjlarının ana tahliye hüviyetindeki akarsuların su kalitelerinde tedrici bozulmalar olabilecektir. AB Su Çerçeve Direktifi ve suyun kirlilikten korunması yönündeki uygulamaların artmasıyla, atık su deşarj standartlarının iyileştirilmesini sağlayacak arıtma işlemlerinin mâli külfetinin üstlenilmesi gerekli olacak ve bu husus giderek önemini arttıran bir ekonomik boyut hâline gelebilecektir.

Havzadaki su kalitesi ile ilgili çeşitli çalışmalarda bugünkü şartlarda Şat-tül Arap'ta su kalitesi ve tuzluluk oranının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir. Havzada depolama tesislerinin olmaması durumunda akımların minimum olduğu periyotlarda bu oran oldukça yüksek miktarlarda meydana gelmektedir.

Dicle-Fırat Havzası'nda Türkiye tarafından geliştirilen projelerde, su tasarrufu sağlanması ve sulamalardan dönen düşük kaliteli suların asgari düzeye indirilmesi amacıyla, basınçlı sistemler tercih edilmektedir. Havzadaki yerleşimlerden meydana gelen atık suların yörenin sosyoekonomik yapısına bağlı olarak arıtılması sonucunda, su kalitesinin en az seviyede değişmesi sağlanabilecektir. Diğer taraftan, havzadaki baraj rezervuar hacimlerinin büyüklüğü, atık maddelerin çökmesini ve konsantrasyonun düşmesini sağlamaktadır. Bu rezervuarlarda suyun düzenlenerek bırakılması, nehir yataklarında düzenli ve sürekli su bulunmasına ve dolayısıyla da kirliliğe bağlı konsantrasyonun azalmasına neden olmaktadır.

⁹⁰ YILDIZ, D, “ Su'dan Savaşlar” Truva Yayınları İstanbul. 2010

Dicle ve Fırat Suları Antlaşmaları

Şu Fırat'ın Suyu Üzerine Bazı Anlaşmalar

Şu Fırat'ın Suyu için Türkiye, Suriye ve Irak arasında yapılan akarsular konusundaki düzenlemelerden Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren ilk uluslararası düzenleme 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan, "**Türk-Fransız İtilafnamesi**"dir. İtilafnamenin 12'inci maddesi ile Kuveik suyunun kullanımı şu şekilde düzenlenmiştir⁹¹: "*Kuveik Suyu Halep şehri ile şimalde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet perverane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkanın ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir.*" Bu madde incelendiğinde iki önemli husus dikkati çekmektedir.

Öncelikle sulardan faydalanmada "hakkaniyet" ilkesi ölçü alınmış, daha sonra faydalanma sadece Halep şehrinin ihtiyacı ile sınırlı kalmıştır. Daha sonra 1926 yılında imzalanan "**Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan adına) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi**"nin 13'üncü maddesiyle, Türk-Fransız İtilafnamesi'nde yer alan Kuveik Suyu'nun Halep ve kuzeyindeki Türk Bölgesi arasında "hakça paylaşım"ını öngören hüküm kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye Halep Şehri'ne Fırat Nehri'nden su vermeyi kabul etmiştir⁹².

Lozan Antlaşması'nın 109'uncu maddesi "... bir devletin sular sistemi (kanal açma, su taşmaları, sulama, akıtma ve benzeri hususlar) başka bir devletin toprağında yapılacak çalışmalara bağlı bulunduğu ya da bir devletin toprakları üzerinde öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da su gücü (hidrolik enerji) kullanıldığı takdirde, ilgili devletler arasında her birinin menfaatlerini ve müktesep haklarını muhafaza edecek mahiyette bir anlaşma yapılması" belirtilmekte ve anlaşma

yapılmazsa meselenin çözüm hakemliğine havalesi esası kabul edilmektedir.⁹³ Bu antlaşmada Türkiye'nin kesin sınır tespiti yapılamadığından, söz konusu madde için uygulama alanı bulunamamış, kesin sınırların tespiti sırasında ise mevcut kullanımlar diğer devletlerin çıkarları ölçüsünde korunmuştur⁹⁴.

Türkiye ile Fransa arasında 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan, "**Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududu Geçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe Nüfusun Denetimi Hakkında Protokol**" ile, hududun iki tarafında 5 kilometrelik bir sahada emlakı bulunanların, daha önce olduğu gibi sulama ile ilgili haklarından yararlanmaya devam edecekleri hükme bağlanmıştır⁹⁵.

⁹¹ TOKLU, age., s.103

⁹² KELEŞ, age.

⁹³ Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, "Sınırları Aşan Suların Kullanılmasından Doğacak Hukuki Anlaşmazlıklar ve Su Sorunu ile ilgili Olarak Türkiye'ye Komşu Ülkelerden Gelebilecek Tehditler Neler Olabilir? Türkiye'nin Bu Tehditlere Karşı Alacağı Tedbirler Neler Olmalıdır?", **Stratejik Etütler Bülteni**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, yıl:28, sayı: 89, Eylül 1994, s. 67.

⁹⁴ TOKLU, age., s. 104.

⁹⁵ age., s. 104.

Geçmişte Aşağı Kıyıdaş Ülkeler Tesislerin Masrafına Katılıyordu.

3 Mayıs 1930 tarihinde yine Türkiye ile Fransa arasında, “**Tahdidi Hudut Nihai Protokolü**”, Dicle Havzası ile ilgili olarak “sorunların çözümünde tam eşitlik” ilkesi getirmektedir⁹⁶. Burada 1921 İtilafnamesindeki “hakkaniyet” ilkesi ile çelişki ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye’de doğup Nusaybin yakınlarında Suriye topraklarına geçen Çağçağ Deresi sularından faydalanmaya ilişkin, 13 Mayıs 1952 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokolde “eşitlik” ilkesinden söz edildiği görülmektedir. Protokolün en dikkat çekici bölümünde ise; Dere üzerinde Türkiye tarafından yapılacak olan tesislerin Suriye’ye faydası olması durumunda Suriye’nin sağladığı fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masrafına katılacağı hükme bağlanmıştır⁹⁷ denmektedir. Bu anlayış 1952 yılında kabul edilmesine rağmen GAP’ın başlaması ile terkedilmiştir.

1946 ‘daki Öncelikli Konu: Dicle Fırat Sularının Taşkınlarının Önlenmesi

29 Mart 1946 tarihinde ise, Fırat ve Dicle nehirlerinden faydalanma konusunda Türkiye ile Irak arasında “**Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması**”nın 1 numaralı eki olan, “**Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü**” imzalanmıştır⁹⁸. Bu protokolde “ *tarafların düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla akımın düzene konması için Dicle, Fırat ve kolları üzerinde korunma araçları yapılmasının Irak için önemini gördükleri...*” ifadesi ile Irak’ın kaynağı kendi topraklarında olmayan sularının yıllık taşkınlarının denetlenmesi ve düzenli akışlarının sağlanması için Türkiye’den destek verilmiştir.

Protokolün ön sözünde, “*bütün harcamaları Irak tarafından karşılanacak bent ve benzeri yapılar için en uygun yerlerin, araştırmalar sonunda, Türk toprağı içinde bulunmasını umdukları.....ve bu gibi, nehirler üzerinde yapılacak korunma araçlarının mümkün olduğu kadar ve her iki memleketin menfaatlerine uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etme maksatlarına uyar bir şekilde yapılması prensibini kabul eyledikleri*” ifade edilmiştir. Yapılacak tesislerin yerlerinin belirlenmesi, ölçümlerin yapılması, bunların sonucunda Türk kurumları tarafından haritalar hazırlanması için “*...işlerin gerektirdiği bütün harcamaları Irak ödeyecektir*” (Md.1/3). “*Türkiye daimi gözetleme istasyonları kuracak ve işletme ve bakımlarını temin eyleyecektir. Bu istasyonların işletme giderleri, bu protokolün yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak Türkiye ve Irak tarafından yarı yarıya ödenecektir*” (Md.3/1). “*Daimi gözetleme istasyonları dışındaki yapıların her biri, yer, gider, işletme ve bakım hususunda ve Türkiye’nin sulama ve enerji elde etme maksadıyla onlardan faydalanması bakımından ayrı bir anlaşmaya konu teşkil eyleyecektir*” (Md.4/2). “*Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki korunma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak’a haber vermeyi kabul eder*” (Md.5). Ayrıca protokol, bilgi alışverişi, akım gözlemlerinin Irak’a ulaştırılması ve protokol hükümlerinin yerine getirilmesi için temsilci atanması hususlarını da düzenlemiştir. Protokolde Türkiye için getirilen tek sınırlama, kendi faydasına yapacağı tesisler için Irak’a haber verme yükümlülüğüdür⁹⁹. Protokolde anılan, anlaşmaya konu teşkil edecek olan faydalanmalar, Irak yararına

⁹⁶ age., s. 104.

⁹⁷ age., s. 105.

⁹⁸ BAYRAKTAR, Muharrem, **Fırat ve Dicle’ye İsrail Mührü**,

⁹⁹ DURSUN. A, “Sımrışan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkilerine Etkileri “Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2006

yapılacak olan tesislerden Türkiye'nin faydalanmak istemesi durumunda geçerli olacaktır. Antlaşma süresiz olup günümüzde geçerli olmasına rağmen tam olarak uygulanamamıştır¹⁰⁰.

Havzada Su İşbirliği İçin En Akılcı Adım : “Ortak Teknik Komite” Kuruluyor

Türkiye-İrak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu'nun 1980 yılında Ankara'da yaptığı toplantıda, özellikle Dicle ve Fırat nehirlerini kapsayan bölgesel sular konusunda en geç üç yıl içinde görevini tamamlayarak bulgularını Bakanlar düzeyindeki siyasi platforma aktarmak üzere, bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulması hususunda mutabakat sağlanmıştır. İlk toplantısını 1982 yılında yapan OTK'nın 1983 yılındaki üçüncü toplantısından itibaren Suriye de toplantılara katılmaya başlamıştır. 1992 yılına kadar 16 toplantı gerçekleştiren OTK bu yıldan itibaren toplantılarına ara vermiştir. Toplantı sürecinin devam ettiği 1982-1992 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde, 1988 ve 1990 yıllarında konuyla bağlantılı olarak iki kez Üçlü Bakanlar Toplantısı gerçekleştirilmiştir.

OTK süreci boyunca görüşmelerde Türkiye ana hatları aşağıda belirtilen olumlu ve iş birliğine yönelik bir politika takip etmiştir.

Türkiye bu toplantılar boyunca

- İhtiyaçlar karşılanırken su kaynağı olarak Dicle ve Fırat nehirleri birlikte değerlendirilmelidir.
- Dicle-Fırat havzası bütününde su kaynağı potansiyeli mutabakat sağlanarak belirlenmelidir.
- Su ihtiyaçları, özellikle sulama için, ortak esaslar ve kriterlere göre tanımlanmalıdır.
- Kaynak-ihtiyaç dengesi, israf veya gereksiz tahsise yol açmayacak şekilde, "optimum kullanım" ilkesine göre kurulmalıdır. şeklinde görüş ve öneriler ileri sürmüştür.

Türkiye'nin politikaları uluslararası platformda, havza ülkeleri arasında bölgesel iş birliğine Türkiye'nin olumlu baktığı izleniminin yaratılmasına yönelik dikkatli politikalar olmasına rağmen yine de Orta Doğu'daki su vanalarını kontrol etmek isteyen güçler tarafından yeterince desteklenmemiştir.

Suriye ve Irak'ın OTK Sürecindeki Politikaları

Bu süreçte, Suriye ile Irak arasında yapılan bir protokol çerçevesinde Fırat akımlarının %42'sinin Suriye tarafından ve %58'inin ise Irak tarafından kullanılması kararlaştırılmıştır.

Suriye ve Irak OTK toplantılarında öncelikle Dicle ve Fırat'ın ayrı ayrı ele alınması gerektiğini savunan politikalar izlemiştir. Bunun dışında özellikle Irak kadim sulamalar ve işletmedeki sulama projelerinin su haklarının müktesep hak olarak görülmesi üzerinde ısrarcı bir tutum izlemiştir. Bunun yanısıra aşağı kıyıdaş ülkeler nehirlerin toplam su potansiyelinin, müktesep haklar hariç tutularak, her bir ülkenin mutasavver projeleri için ayrı ayrı beyan edeceği ihtiyaçlar oranında "matematiksel bölüşüm" ilkesine göre paylaşılması gerektiğini ileri sürmüştür.

OTK toplantılarında aşağı kıyıdaş ülkeler, Türkiye'nin Dicle-Fırat havzasında yürütmekte olduğu faaliyetlerin nihai gelişme durumuna ulaşmasından daha önce, suların paylaşımı hususunda bir anlaşma yapılmasının sağlanmasına yönelik olarak gayret sarfetmişlerdir.

Suriye ve Irak'ın soruna bakış tarzları, yaklaşımları ve talepleri, kendi aralarında memba ülkesi-mansap ülkesi çelişkisi olsa dahi, ortak menfaatlerini ön planda tutarak OTK çalışmalarını boyunca Türkiye nezdinde farklı bir görüntü vermemeye çalışmışlardır.

Irak ve Suriye bu dönemde Türkiye'nin Dicle-Fırat havzasının memba ülkesi konumunda

¹⁰⁰ age. s. 99.

olmasından kaynaklanan fiziksel avantajının dengelenebilmesi için, bir taraftan OTK sürecini devam ettirmeye çalışırken diğer taraftan sorunu uluslararası platforma taşıyarak Türkiye üzerinde dolaylı baskı kurulmasına gayret etmişlerdir.

OTK Süreci'nin Yararı Oldu mu ?

OTK süreci, gerek işbirliğinin sağlanması amacıyla yönelik çabaların ortaya koyulması itibarıyla gerek Irak ve Suriye ile olan temaslarda yumuşamanın sağlanması gerekse uluslararası platformda iş birliğine yönelik adımların atılıyor olmasının ifade edilmesi itibarıyla fonksiyonel olmuştur. Bu süreç bu dönemde Türkiye'deki yatırım faaliyetlerinin ilerlemesine olanak tanımış ve Suriye çok sonra , 12 Haziran 2005'te 1993 yılında askıya alınan üçlü görüşmelerin yeniden başlaması için çağrıda bulunmuştur. Türkiye ise 2008 yılının başında bu görüşmelerin tekrar başlayacağına dair resmî açıklamalar yapmıştır. Daha sonra üç devletin uzmanlarının Atatürk Barajı tesislerinde kurulacak bir Su Enstitüsü'nde bir araya gelmelerine yönelik açıklamalar yapılmıştır. Uzun bir dönem kesintiye uğrayan bu süreçte gelinen son aşama ise 3 Eylül 2009 tarihinde Ankara'da Türkiye, Suriye ve Irak'ın su kaynaklarından sorumlu bakanlarının bir araya gelerek su konusunda bir mutabakata varmaları olmuştur.

Toplantıda, "Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine uygun görülecek yerlerde ortak ölçüm istasyonlarının kurulması ve mevcut ölçüm istasyonlarının kalibre edilmesi", "İki nehir ile ilgili olarak hidrolojik ve meteorolojik bilgi değişimi ve bu konuda ortak veri tabanının oluşturulması", "Fırat ve Dicle nehirlerinden bırakılan suyun mevsimlik olarak izlenmesi", "Kuraklık ve iklim değişikliği etkilerinin tespiti" gibi konular ele alınmıştır.

Toplantıda, su ve toprak kaynaklarını geliştirme projelerinin planlama, uygulama ve işletmeleri ile ilgili konularda eğitim programlarının dönüşümlü olarak devam ettirilmesi, iklim değişikliği ile meteorolojik parametrelerin karşılıklı verilerinin değerlendirilmesi ve konuya ilişkin eğitim programları düzenlenmesi de ele alınmıştır. Toplantıda konuşulan tüm bu konularda mutabakat sağlanmıştır.

Toplantının ardından Prof. Dr. Veysel Eroğlu, Abdülatif Jamal Rasheed ve Nader al Bounni arasında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Eroğlu, görüşmelerin faydalı geçtiğini, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde ortak ölçüm istasyonları kurulması ve mevcut istasyonların kalibre edilmesi, iki nehirden bırakılan suyun mevsimlik olarak izlenmesi konusunda mutabakata varıldığını söylemiştir.

Bu açıklama, Dicle ve Fırat sularının iş birliği içinde kullanılmasına yönelik olarak aşağı kıyıdaş ülkelerin siyasi yapılarındaki değişimin ve dönemsel konjonktürün de etkisiyle 25 sene gecikmeyle gelen bir açıklama olmuştur.

Bir diğer deyişle Türkiye'nin OTK toplantılarının üçüncüsünde ileri sürdüğü üç aşamalı planın birinci aşaması ancak 2009 yılında yaklaşık çeyrek asırlık bir gecikme ile tekrar müzakerelerde yer almıştır.

Bu çeyrek asırlık dönem içinde kıyıdaş ülkelerin plana sürekli karşı duran tavırları nedeniyle zaman zaman bazı akademik ve basın çevrelerinden "Üç Aşamalı Plan'ın esnetilmesi ve daha kabul edilebilir yeni bir politika'ya geçilmesi yönündeki görüş ve öneriler dile getirilmiştir. Ancak o dönemde izlenen üç aşamalı plan akslenli hidropolitikanın sadece Türkiye değil ama uzun vadede diğer kıyıdaş ülkeler için de ne denli doğru olduğu bugün ortaya çıkmıştır. Ancak bugün planın temel tespitlerinden uzaklaşmadan, üç aşamalı plan üzerinde son dönemde planlama anlayışı ve çevre duyarlılığındaki gelişmeler dikkate alınarak bazı teknik düzenlemelerin yapılması düşünülebilir.

2007 ve 2008 de Azalan Fırat Suları Gerilim Yarattı

2007 ve 2008 yılları Türkiye'de kurak geçmiştir. Ankara'da çok ciddi bir içme ve kullanma suyu sıkıntısı ile ülkenin birçok bölgesinde tarımsal sulama suyu sıkıntısı yaşanmıştır. Bu dönemde Irak Su

ve Doğal Kaynaklar Bakanı Abdüllatif Jamal Rasheed de Irak'ın su açısından durumunun hiç iyi olmadığını, ülkesinin güney bölgelerinde kuraklık nedeniyle kitlesel göçler yaşandığını söylemiştir. Suriye Sulama Bakanı Nader Al Bounni ise suyun paylaşımına ilişkin 1987'de imzalanan anlaşmada belirtilen miktardan daha az su aldıklarını ileri sürmüştür.

2006-2007-2008' de Fırat Durgun ve Az Aktı

2006, 2007 ve 2008 yıllarındaki yağışlarda Dicle havzasında yüzde 24, Fırat havzasında yüzde 46 azalma olmuştur. Bu dönemde Irak, su açısından durum hiç ama hiç iyi değil, birlikteliğimizi artıralım derken, Suriye, Irak'a insanlık açısından destek verilmesi gerektiğini açıklamıştır.

2008 yılının Eylül başı itibarıyla Dicle ve Fırat Barajlarındaki aktif doluluk oranları %23'e düşmüştür. Yani barajlardaki su, aktif hacimlerinin dörtte birinden de aşağıya düşmüştür.

2008 yılında Eylül ayı başında Atatürk Barajı'nda %18 olan aktif doluluk oranı 2009 yılının aynı ayında %9,5 seviyesine düşmüştür.

Bu dönemde komşu ülkelerin sıkıntı çekmemesi için işletme programı değiştirilerek enerjiden feragat etmek pahasına Atatürk Barajından su bırakılmıştır.

Türkiye bu uygulama ile Şu Fırat'ın suyunu dostluk ve işbirliği için kullanma niyetini bir kez daha göstermiştir.

Üç Aşamalı Plan ve Teknik İşbirliği

Türkiye'nin OTK süreci esnasında Irak ve Suriye'ye teklif ettiği Üç Aşamalı Plan aslında bir anlamda ortak çalışma çağrısıdır. Bu plan öncelikle;

- Tüm havzadaki su ve toprak kaynaklarının, tespitini,
- Hâlihazırdaki ve gelecekteki su ihtiyaçlarının belirlenmesini ve
- Kaynak, potansiyelinin sunabildiği imkânlar çerçevesinde her üç ülkenin ihtiyaçlarının en uygun şekilde karşılanması için gerekli çözümlerin ortak bir anlayışla ortaya konulmasını öngören bir plandır.

Bu plan ;

- **hakça:** her üç ülkenin kaynakları ve ihtiyaçlarını objektif olarak dikkate alması;
- **makul:** gerektiğinde havza akarsuları arasında transferler yaparak, her üç ülkenin ihtiyaçlarını imkânların elverdiği ölçüde karşılaması; ve

- **optimum:** uluslararası kabul gören su kaynakları planlaması ve mühendislik esaslarına dayalı teknik ve ekonomik yapılabilirliği olan ortak çözümler üretmeyi öngörmektedir. Bu nedenlerle, uluslararası su hukuku bağlamında ilgili kriterlere yer vermeye çalışan bir yaklaşım içerisinde oluşturulmuş bir plandır.

Bölgedeki ülkeler arasında gerek siyasi ve ekonomik işbirliği çabaları gerekse su kaynakları yönetimi ile ilgili yakınlaşma gibi olumlu gelişmeler de değerlendirilirse Üç Aşamalı Plan karşısında Suriye ve Irak'ın soğuk savaş döneminde sürdürdükleri pozisyonlarını yeniden belirlemesi gereklidir. Çünkü bu plan bölgeyi tanıyan ve bölge tarafından da tanınan bir plandır. Planın Türkiye tarafından önerilmesinin salt Türkiye çıkarlarına hizmet edeceği şeklindeki bir önyargı da doğru değildir. Bu planın tamamen objektif esaslara göre uygulanması hâlinde, Türkiye'nin kendi topraklarında öngörmüş olduğu havzadaki doğal kaynakların geliştirilmesinde aykırı düşmeyecek bir sonuca ulaşılacağı şeklinde kesin bir değerlendirme yapılamaz.

Şu Fırat'ın ve Dicle'nin sularında iş birliği zorunludur. Bunun için Dicle-Fırat sularının (Rasyonel) Kullanımı için Bölgesel İşbirliği, Teknik İşbirliği; veya Ortak Teknik Değerlendirme Çalışmaları gibi birçok ortak çalışma alanı bulunmaktadır. Ortak teknik çalışmaların hidrolojik gerçekleri esas alan somut bir projeye veya projelere yönlendirilmesi hâlinde ilerleme daha kolay

olacaktır.

Örneğin nihai gelişme durumunda Dicle Nehri'nin Türkiye sınırındaki ana kol potansiyelinin yalnızca üçte biri tüketilerek üçte ikisi Türkiye ve Suriye tarafından kullanılmadan Irak topraklarına geçecektir.

Dicle ve Fırat'ın birlikte ele alınması bu alanda iş birliğinin gerçekleşebilmesi açısından önemli bir adım olacaktır.

Dicle ve Fırat'ın Suları 2030'tan Sonra Mavi Altın

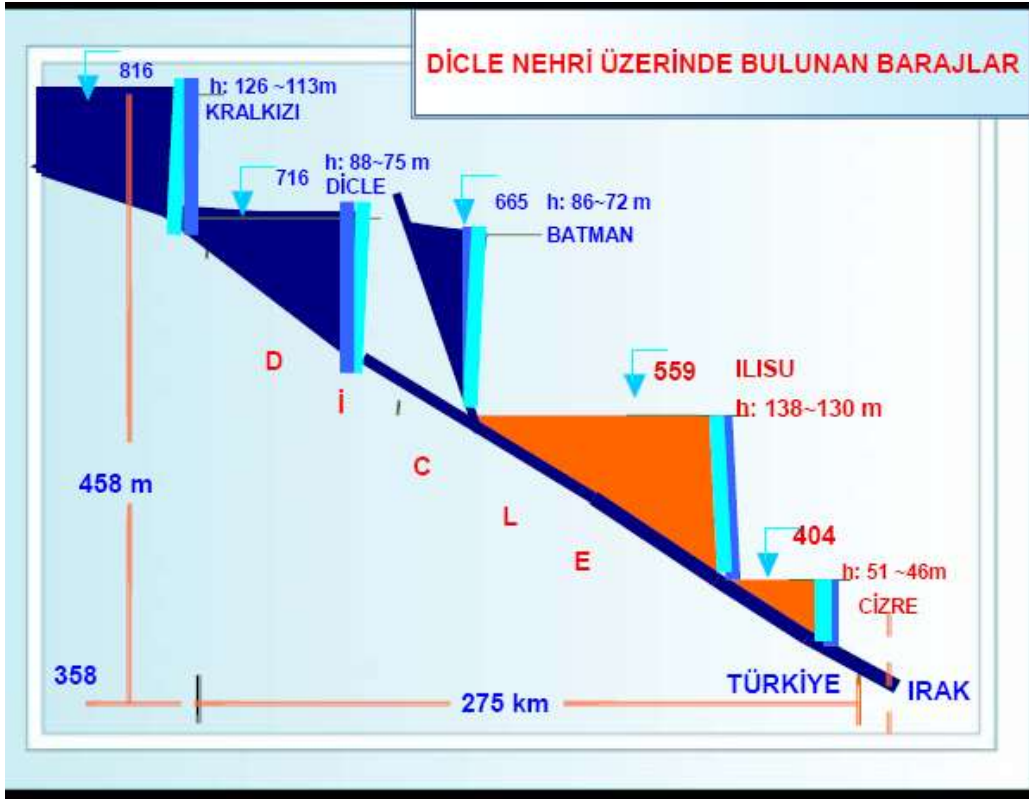
Haziran 2008 de açıklanan GAP Eylem Planındaki 2012 hedefine rağmen proje kapsamındaki yatırımların tamamlanıp GAP'dan planlanan geri dönüşlerin 2023 yılından önce alınabilmesi çok zor görünmektedir. Bu zorluk finansman sürekliliği sağlansa bile, projenin entegre bir proje olması, proje kapsamında 40 kamu kurumu ve 270 adet projenin yer alması ve sulama yatırımlarının beklenen sosyal ve ekonomik etkilerin mühendislik yapılarının dışında toprağın ve çiftçinin tarıma hazırlanması gibi uzun erimli çalışmalara bağlı olması gibi sebeplerden kaynaklanacaktır.

Şu Fırat'ın yukarı havza projelerinin de kamu finansmanındaki dar boğazlar nedeniyle ancak 2023 yılından sonra nihai gelişme seviyesine ulaşarak işletmeye açılır hâle gelebileceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle, tüm havza ölçeğinde "Nihai Gelişme" durumu için 2030 yılının kabul edilmesi daha uygun olacaktır.

Projeler Tamamlanırsa Türkiye Suların Dörtte Birini Kullanacak

Türkiye'de bugün itibarıyla Dicle-Fırat havzası doğal potansiyelinin ancak %9'u mertebesinde bir su tüketimi söz konusu iken, bu oran nihai gelişme durumunda yaklaşık %25 mertebesine çıkabilecektir. Tüm havza potansiyelinin %62'sinin Türkiye'deki yağışlardan oluştuğu göz önüne alındığında, Şat-tül Arap'taki doğal su potansiyelinin dörtte birinden biraz fazla bir su miktarına karşılık gelen bu oranın üç havza ülkesinin su kullanımları içinde makul bir tüketimi temsil ettiği görülmektedir.

Nihai developmanda Türkiye'nin Dicle-Fırat havzasındaki su tüketiminin yaklaşık dörtte üçünün Fırat alt havzasında gerçekleşmesine karşılık, Dicle alt havzası tüketimi yalnızca dörtte bir mertebesinde olacaktır. Bunun sonucunda, Türkiye'deki doğal potansiyelleri itibarıyla, 2020'li yıllardan sonra Fırat alt havzası sularının ülkemizde tüketilecek bölümü artacak; Dicle alt havzası sularının ise dörtte biri tüketilip dörtte üçü mansap ülkelerine geçmiş olacaktır. Bu durum ise, Dicle ve Fırat nehirleri su potansiyellerinden yararlanmada Fırat Nehri'nin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Dicle suyu anakolundaki barajlar Şekil 7 'de verilmiştir.

Şekil 7. Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar

2020'lerden itibaren mansap ülkelerine intikal edecek toplam su miktarının makul kabul edilebilecek limitler dâhilinde olmasına karşılık, özellikle Fırat ana kolunda yıllık ortalama olarak hâlihazırda Suriye'ye intikal eden sulara tedrici bir azalma olabilecektir. Ancak Şu Fırat'ın suları olağanüstü kurak bir dönemde büyük oranda düşecektir. Bu olası gelişmelerin etkisini en aza indirebilmek için işbirliği çalışmalarının bir an önce başlaması ve Şu Fırat'ın suyunun bölge barışına doğru akması sağlanmalıdır.

BÖLÜM 7

Şu Fırat'ın Suyu Bölge Barışına Doğru Nasıl Akar ?

Bölgede Eksik Olan Güveni “Su İşbirliği” Sağlar mı ?

Fırat ve Dicle suları konusundaki Türkiye'nin politikaları, uluslararası platformda, havza ülkeleri arasında bölgesel iş birliğine Türkiye'nin olumlu baktığına yönelik çok dikkatli politikalar olmasına rağmen yine de Orta Doğu'daki su vanalarını kontrol etmek isteyen güçler tarafından yeterince desteklenmemiştir. Türkiye'nin daha önce ve en son olarak 2010 yılında aşağı kıyıdaş ülkelerin ilave su taleplerini hemen karşılaması ve zaman zaman aylık ortalama olarak 700-800 m³/s su bırakması bile bu düşüncüyü değiştirmeye yetmemektedir. Çünkü bölgedeki uluslararası ilişkilerdeki en belirleyici unsur güç faktörüdür. Bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin en belirgin unsuru ise “Güvensizlik” unsurudur.

Ancak bu unsur kırılarak bölgede karşılıklı iş birliği anlayışı ile güven sağlanmalıdır. İşte Şu Fırat'ın Suyu, bölgede yıllardır süren ve bölge jeopolitiği tarafından da beslenen güvensizlik ortamını ortadan kaldıracak tek doğal kaynaktır.

Bölgenin diğer stratejik doğal kaynağı olan petrolün birlikte kullanımı mümkün değilken suyun ülkeler arasında birlikte kullanım potansiyeli ve olanağı taşıması bu düşüncemizi güçlendirmektedir.

Su'nun yenilenebilir bir kaynak olma özelliği gerilim ve çatışmalar kadar iş birliği olanağı da sunmaktadır.

Bu olanağın görülmesi ve kullanılması için teknolojik gelişmeler de geçmişe nazaran çok daha geniş ve etkili olanaklar sunmaktadır. Burada en önemli husus teknik iş birliği ortamının bir an önce sağlanması ve zamanın çok iyi kullanılmasıdır. Orta Doğu'da Fırat ve Dicle suları üzerinden yapılan stratejik planlar ve oyunların bozulması için artık daha hızlı hareket edilmelidir.

Bölge ülkeleri artık yaratılan su'da sorunların sürekli aktörleri olmak veya suyu bölgenin ve ülkelerinin güvenlik ve istikrarı için kullanmak arasında bir tercih yapmak zorundadır.

Bu siyasi tercih Şu Fırat'ın suyunun bölgenin barış ve istikrarına doğru akmasını çok kolaylaştıracaktır.

Bundan sonrası çağlar boyu uygarlığın gelişmesinin en büyük unsuru olan Şu Fırat'ın suyunu en iyi şekilde kullanmak için yapılacak ortak teknik çalışmalara kalacaktır.

Şu Fırat'ın suyu bölge barışı ve işbirliği için çağrı çıkartmaktadır,

Bu çağrıyı duyup bölgeyi su üzerinden savaş ve istikrarsızlığa mahkûm etmeye çalışanların plan ve politikaları bozulmalıdır.

Bölge dışında oluşturulan bu politikaların uygulayıcısı olacak davranışların tarihsel sorumluluğu çok büyük olacaktır.....

Dicle –Fırat Suyu Üzerinde Teknik Açılımlar !

Dicle ve Fırat sularından karşılanacak su ihtiyaçları, özellikle sulama için ortak esaslar ve kriterlere göre tanımlanmalıdır. Fırat ve Dicle sularının kaynak-ihtiyaç dengesi, israf veya gereksiz tahsise yol açmayacak şekilde, "optimum kullanım" ilkesine göre kurulmalıdır.

Türkiye'nin daha önce sunduğu Üç Aşamalı Planı aşağı kıyıdaş ülkelerin talepleri ile olabildiğince bağdaştıran “somut projelere yönelik ortak teknik çalışmalar” adı altında teknik düzeydeki ilişkiler hızla geliştirilmelidir. Bölgede çeşitli zamanlara ayarlı su'dan saatli bombaların ateşleme mekanizmaları bölge ülkelerinin iş birliği ile çıkartılmalıdır.

Fırat Nehri'nde matematiksel bölüşüm ilkesine dolaylı olarak uygun düşecek şekilde girilmiş olan 500 m³/s'lik yıllık ortalama asgari akım taahhüdü, Fırat'ın suyu üzerinde planlanan sulama gelişimine esas itibarıyla aykırıdır. Bu duruma yönelik teknik stratejilerin şimdiden tespit edilerek konunun daha sonra gerilim yaratması önlenmelidir.

Kendi içinde ekonomisi kabul edilebilir limitler dâhilinde olan ortak teknik çözümler geliştirilmelidir.

OTK toplantılarının tekrar başlamalıdır.

Ülkeler arasında somut projelere yönelik ortak teknik çalışmalar 1987 Protokolü'nün 9. maddesine dayandırılarak öne çıkartılmalıdır. Bu çerçevede doğal hidrolojik koşulların değişkenliği ve Dicle-Fırat Havzası'nın bütünlüğünü ve temel gerçeklerini dikkate alan bir süreç başlatılmalıdır.

Bir taraftan Suriye'ye Fırat Nehri'nde bırakılacak sulara 1987 Protokolü'nün öngördüğü suyu bırakma koşuluna uyulması diğer taraftan ise anılan nehir havzasındaki sulama projelerinin hâlihazırda planlandığı şekilde gerçekleştirilmesi hâlinde, gerekli teknik ve idari önlemler alınmadığı takdirde, havzada gelecekte ciddi işletme darboğazları ve sosyal sorunların yaşanabileceği dikkate alınmalıdır. Bu durumun makro ölçekli bazı yatırımların kısmen atıl hâle gelmesi sonucunu doğurabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Dicle ve Fırat Havzası sularında öncelikle üç aşamalı plan gerçekleştirildikten ve su kullanımında ortak bir anlayışa ulaşıldıktan sonra temel değişen ve gelişen koşullar çerçevesinde yeni seçenekler geliştirilebilir. Bu kapsamda doğal hidrolojik şartları göz önünde bulunduran yeni bir bölüşüm ilkesi, doğal hidrolojik koşulların değişkenliği ve Dicle-Fırat Havzası'nın bütünlüğünü dikkate alan ve ortak projelerle desteklenen paylaşım ilkesi ile Fırat Havzası'nın bütünlüğünü ve doğal hidrolojik koşulların değişkenliğini göz önünde tutan yıllık toplam su miktarı üzerinden paylaşım yöntemi ayrı ayrı ele alınarak incelenebilir.

Bu yaklaşımlarda esas olarak havzada yıllara göre önemli sapmalar gösteren doğal meteorolojik koşullara tabi hidrolojik değişkenliğin seyrine bağlı olarak akımların azalma veya artma gösterdiği yıllardaki su miktarları konusu öne çıkmaktadır. Bu konuda komşu ülkeler arasında objektif kriterlere göre anlaşma sağlanmasına çalışılmalıdır. Bu yöntemin uygulanabilmesi için Dicle-Fırat Havzası ana ve önemli yan kollarının doğal su potansiyelinin ve her üç ülkedeki depolama tesislerinin işletme prensiplerinin taraflarca ortaklaşa belirlenmesi büyük önem taşıyacaktır.

Yıllık ortalama 500 m³/s'lik Fırat Suyu taahhüdü 1987 yılından itibaren Türkiye tarafından birkaç olağandışı siyasi ortam ve hidrolojik koşullar hariç kesintisiz yerine getirilmiştir. Bunun yanısıra Türkiye Fırat ve Dicle sularının daha verimli kullanılabilmesi için GAP kapsamında geliştirilen tüm açık kanallı sulama projelerini basınçlı ileri sulama teknikleri kullanan projelere dönüştürmüştür.

Yine Protokolde aşağıya bırakılacak su miktarı maddesi sürekli öne çıkartılırken aslında diğer çok önemli bir madde olan 9. madde hiç gündeme gelmemiştir.

Protokolün "Su" başlığı altındaki 9. maddesinde **"Taraflar, iki ülke uzmanlarının iş birliği ile projelerin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi sağlanarak, her iki ülkenin topraklarında Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde sulama ve enerji üretimi için ortak projeler inşa etmeyi ve işletmeyi prensip olarak kabul etmişlerdir"** şeklinde ifade edilen diğer bir hüküm yer almakla birlikte, bugüne kadar Türkiye ve Suriye arasında bu doğrultuda somut bir iş birliği gerçekleştirmenin koşulları oluşturulamamıştır.

Bölgede karşılıklı iyi niyet ve somut projelerle ilerleme ortamının yaratılabilmesi durumunda, yapılacak görüşmelerde üç aşamalı plan, ana hatları geçerli olmak kaydıyla geliştirilecek yeni yöntemlerle ikame edilebilir. Ancak bu sürecin başlaması bu konudaki güven artırıcı adımların somut olarak atılabilmesine ve ilerlemenin başlamasına bağlıdır.

Su kaynakları projelerinde Türkiye ve Suriye ile Irak'ta yeni teknolojilerin uygulanması ile tasarruflu kullanım sonucunda elde edilecek ilave Fırat ve Dicle suları, bu ülkelerin yeni ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacaktır.

Şu Fırat'ın suyu'nun **"sürekli bir barışa ve iş birliğine"** akması için öncelikle;

Kıyıdaş ülkeler başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerinin politika, düşünce ve davranış biçimleri değişmelidir,

■Üç Aşamalı Plan bölgede suyun hakça ve makul kullanımının sağlanmasını esas alan bir plan olarak kabul edilmeli ve uygulamaya geçirilmelidir,

■Bölgede Dicle ve Fırat havzasının entegre bütünlüğü çerçevesinde somut projelere yönelik Ortak Teknik çalışmalar yürütülmelidir,

■Akışaşağısındaki ülkelere bırakılacak olan suda doğal hidrolojik koşulların değişkenliği anlayışı kabul edilmelidir.

Yukarıda sayılan maddeler tüm kıyıdaş ülkeler tarafından o bölgedeki projeler için ayrı ayrı olarak ve farklı zamanlarda mutlaka gerçekleştirilecektir. Aşağıya bırakılacak olan suda doğal hidrolojik koşulların getirdiği artış ve eksilmelerde planlı olmasa da doğal olarak bir uyum içinde davranılacaktır.

İşte burada uygulanacak pro aktif bir politika ile güven koşulları oluşturulmalı ve her ülkenin ayrı ayrı yapmak zorunda olacağı çalışmalar ortak bir teknik çalışma ve uygulama bütünselliği içine alınmalıdır.

Şu Fırat'ın suyunun bölgeye barış ve kardeşlik taşıması için;

Suriye, Irak ve Türkiye 'nin konuyla ilgili bölge dışı müdahaleleri en aza indirecek bir teknik ve siyasi iş birliği içinde olmaları gerekmektedir.

Fırat ve Dicle sularının barış ve iş birliğine doğru akmaları için;

Üç komşu ülkenin anlaşmaya vardıkları bir plan kapsamında uygulamalara başlamaları gereklidir.

Bunun yolu da **sürdürülebilir özgür bir siyasi iradeye** sahip olmalarından geçmektedir.

Şu Fırat'ın suyu

Ne tarihe tanıklık yaparken yorulur ne de sınırlarda durur,

Akmaya devam eder,

O binyıllardır bölgenin tarihini oluşturmuştur.

Bugün de yaptığı gibi...

FIRAT'ın Son Sözü

*Ben Fırat,
Milyon yaşındayım,
Tarihin başında da vardım
Şimdi de,
Tarihle birlikte yaşadım,
Medeniyetlere su ve bereket sundum
Medeniyetleri ortadan kaldırdım ,
Yeni medeniyetler kurdurudum.*

*Ben Fırat,
Milyon yaşındayım
Ama bana sorarsanız
Bundan sonraki tarihimin daha çok başındayım*

*Semavi dinlerin çıktığı toprakların suyuyum ben.
Ben Fırat'ım
Makedonya'lı sarı saçlı dev İskender de içti benim suyumdan,
Hülagu Han da,
Mustafa Kemal ile de tanıştım,*

*Son 50 yıllık kısacık bir dönemde
Barış yerine savaşlar konuşulur oldu üzerimde,
Planlar yapılıp senaryolar yazılıyor,
Onlar yazadursunlar ben sadece akarım*

*Tarih ben aktıkça etrafımda oluşur,
Tarihe yön verenler ölür..
Ben tarihle birlikte yaşarım.*

*Üzerimden geçip savaşa giden çok ordular oldu,
Benim için savaşa kalkışanlar da ,
Ama ben hep barış için aktım.*

*Herkes bilir,
Beni anlayanlar için
Fırat'ın suyu vericidir,*

*Ben Fırat'ım
Bölgemin üzerine ve üzerime çok söz söylenir
Ben aldırمام hiç dinlerim,
Tarihe bakanlar bilir,
Belki yüz ,belki de bin yıl sonra
Ama mutlaka,
Bu coğrafyada
Son sözü hep ben söylerim.*

Dursun YILDIZ 11 Aralık 2010

Kaynaklar

AVCI, İ.; Yanık, B., “Sınıraşan ve sınır oluşturan su kaynaklarımız: potansiyel, su talepleri ve sorunları”. Makina Mühendisleri Odası ve 15 Diğer Meslek Odası, İstanbul Şubeleri, Su Kongresi ve Sergisi '97, İstanbul, 1997, s. 7-15.

BAĞIŞ .A.İ, 2002 “ Orta Doğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme “ İMO Türkiye Mühendislik Haberleri Sayı 420-421-422 / 2002/4-5-6

BAYKAN, O., Abay, O., 2008 “Büyük Orta Doğu Projeri Su Politikaları” TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı, 2008, Ankara.

BİLEN Özden 2000 “ Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye” Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı TESAV Yayını 2000 Yayın No: 10 Ankara

BİLEN Özden “ Türkiye'nin Su Gündemi. Su Yönetimi ve AB Su Politikaları DSİ Yayını . Ankara 2009

DURMAZUÇAR Vedat, Orta Doğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002,

DURŞUN. A, “Sınıraşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkilerine Etkileri “Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2006

KARAKILÇIK.Y, “Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği” Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 4, No: 16 ss.19-56, 2008

ÖZİŞ, Ünal, Yalçın ÖZDEMİR, Yıldırım DALKILIÇ, Ferhat TÜRKMAN ve Türkay BARAN, “Su Siyaseti Açısından Fırat-Dicle Havzası”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 382, Ekim 2004,

ÖZİŞ Ünal, ÖZDEMİR Yalçın “ Türkiye'nin Sınıraşan Akarsuları ve Fırat Dicle Havzası “Sınıraşan Sular ve Türkiye Konferans Bildirileri Kitabı” Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Çevre Mühendisliği Bölümü Yayını Şubat 2009 İstanbul.

ÖZİŞ, Ü., Türkman, F., Baran, T., Özdemir, Y., Dalkılıç, Y., Güneydoğu Anadolu Projesi ve Su Siyaseti, Ankara, ISSN 1300-3445, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Türkiye, 2002.

ÖZİŞ, Ü., ve Özdemir, Y., 2008 Fırat Dicle Havzası ve Türkiye TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2008 Ankara.

PAMUKÇU Konuralp “Su Politikası” Bağlam Yayınları 2000.İstanbul.

ŞEN, Z., Öziş, Ü., Avcı, İ., Bilen, Ö., Zehir, C., Birpınar M. E., (2002), Sınır Aşan Sularımız, Su Vakfı Yayınları, İstanbul.

TOKLU Vefa, Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999,

VURMAY M. H. 2004 “Orta Doğu'da Alevlenen Sular “ TUSAM Orta Doğu Araştırmaları Masası 2004.

YILDIZ Dursun (Ed.) “ Su Raporu” USİAD Yayını 2007

YILDIZ Dursun GAP Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler Truva Yayınları 2009

YILDIZ Dursun Su'dan Savaşlar Truva Yayınları 2010

YILDIZ, D., 2008 “ İki Stratejik Ürünün Birbiriyle ilişkisi, Orta Doğu'da Su ve Petrol “ Cumhuriyet Strateji Dergisi 7 Nisan 2008 Yıl: 4 Sayı: 197 ANKARA

YILDIZ, D. 2008 “GAP'ta Stratejik Açılımlar” Cumhuriyet Strateji, Dergisi 7 Ocak, 2008 Yıl: 4 Sayı: 184 ANKARA

YILDIZ, D., 2008 “İsrail'in Su Güvenliği” Cumhuriyet Strateji Dergisi 28 Temmuz 2008 Sayı: 213 ANKARA

YILDIZ, D., 2008 “Sınıroluşturan ve Sınıraşan Sular. Dünyanın Tanımısız Alanları “Cumhuriyet Strateji Dergisi 8 Aralık 2008. Sayı: 232 ANKARA.

YILDIZ, D., 2008 BOP İçindeki GAP ‘‘Cumhuriyet Strateji Dergisi 30 Haziran 2008 Sayı: 209 ANKARA

YILDIZ, D., 2009 ‘‘Bölgenin sorunu yalnızca barış değil...Gazze'nin Su Sorunu ’’, Cumhuriyet Strateji 5 Ocak 2009 Sayı: 229 ANKARA

YILDIZ, D., 2008. Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunları Açısından Akdeniz'in Doğusu. Bizim Kitaplar İstanbul

YILDIZ, D., ‘‘Orta Doğu Denklemi ‘‘ Cumhuriyet Strateji Dergisi 24 Aralık 2008, Yıl: 4 Sayı: 182, Ankara, 2008.

YILDIZ, D., 2003, Akdeniz Havzası'nda Su Sorunları ve Türkiye. İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, 2003.

YILDIZ, D., Özbay, Ö., 2010 Su ve Toprak.3. Baskı.2010 USİAD Yayınları. İstanbul.

YILDIZ, D., Özbay, Ö. (Derl.), Reformu Bekleyen Topraklar . USİADYayınları. Mayıs 2009. İstanbul.

Sular içinde bir başka sudur Fırat.

Üstüne ağıtlar yakılır, senaryolar yazılır, büyük projeler yapılır,

O bunlara aldırılmaz, sadece akar

Medeniyetin doğduğu topraklara can vermiştir

Önemi hiç azalmamış, hikâyeleri, efsaneleri hiç eskimemiştir,

Siz kendi hâline bırakın onu, çok şey anlatır size,

*Biz de Fırat'ın tarihsel, mitolojik, hidrolojik, hidropolitik alanına
bir giriş yaptık,*

Ve sonra sözü "Şu Fırat'ın Suyu'na" bıraktık.....

Fırat barış ve kardeşliğe aksın diye